

Hovedårsakslæren

**Årsaksprinsippets plass innen forskjellige rettsområder
med fokus på erstatningsrett, forsikrings- og trygderett**

Drífa Friðriksdóttir

2013

Master i rettsvitenskap

Kandidatnavn: Drífa Friðriksdóttir

Personnummer: 190584-2409

Veileder: Gudrun Holgersen

Lagadeild

Det juridiske fakultet

Sammendrag

Hovedårsakslæren

Årsaksprinsippets plass innen forskjellige rettsområder med fokus på erstatningsrett, forsikrings- og trygderett

Temaet for denne oppgaven er den såkalte *hovedårsakslære*.

Prinsippets hovedkarakter er at man skiller de mer vesentlige årsaksfaktorene fra de mindre vesentlige og prøver å finne den mest dominerende årsaksfaktoren i årsakskontstellasjonen. Andre mulige former av dette årsaksprinsippet, det som ofte er kalt for modifisert hovedårsaksregel eller uvesentlighetslære, er også gjennomgått i oppgaven.

Målet med oppgaven er å kartlegge prinsippets funksjon og rekkevidde og hvordan det fungerer i forhold til andre årsakslærer. Hovedårsakslæren har forskjellig betydning etter hvilket rettsfelt det gjelder. I oppgaven har jeg vurdert betydningen av hovedårsakslæren ved årsaksvurderinger med fokus på tre forskjellige rettsområder; erstatningsrett, forsikrings- og trygderett.

I tillegg har jeg diskutert i hvilken grad prinsippet anvendes eller bør anvendes innen de forskjellige rettsfeltene. For å kunne vurdere hovedårsakslærens betydning har jeg sett på forskjellige rettsavgjørelser, med utgangspunkt i norsk rett. Da har jeg studert flere juridiske artikler og bøker som omhandler temaet. Prinsippet har vært nokså lite drøftet og da oftest som en liten del av ett større tema. Jeg har derfor ønsket med denne oppgaven, å vise fram en samlet oversikt over hovedårsakslæren, både i sin tradisjonelle form og i modifisert utgave. I oppgaven har jeg også forsøkt å forklare og sammenfatte begrepsbruken vedrørende de forskjellige årsaksteoriene.

Etter en omfattende gjennomgang av hovedårsakslæren har jeg kommet fram til at det er en viktig årsakslære i mange relasjoner, både i sin tradisjonelle form og ikke minst som en supplerende regel, det vil si i form av uvesentlighetslæren. Tradisjonelle hovedårsakslæren er også i noen tilfeller hovedregelen, for eksempel når det gjelder ordinær uførepensjon og skadeforsikring.

Abstract

Dominant Cause

The principle's function in tort law, insurance law and social security law

The theme of this thesis is the principle of the so called *Dominant or Proximate Cause*.

When the loss in question is the result of two or more causes, the principle's aim is to separate the more significant causal factor from those with less impact on the causation. In the thesis I will discuss the traditional version of the principle and also the modified version.

The aim of the thesis is to consider the function of the dominant cause principle and how it is applied in comparison to other causational rules or principles. The dominant cause is of different significance depending on the legal field in question. In this thesis, I have considered the importance of the principle in three different legal fields: law of torts, insurance law and social security law.

In addition, I have discussed the extent to which the principle is applied or should be applied within the three different legal fields. In order to measure the impact of the principle, I have looked into various court decisions and rulings, with focus on Norwegian law. In addition I have studied several legal articles and books devoted to the topic. The principle has been fairly little discussed and then usually as a small part of a larger theme. My aim in this thesis, is therefore to gather an overview of the dominant cause principle, both in its traditional form and in its modified version. I have also attempted to explain and summarize the different terms used in connection with the different causal theories.

After an extensive review of the dominant cause principle in Norwegian legislation, I have come to the conclusion that it is an important principle in many perspectives, both in its traditional form and in its modified version. The traditional principle is also in some cases the main rule, such as in the field of social disability insurance and property insurance.

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
2. Terminologi.....	2
2.1. Innledning.....	2
2.2. Årsakssammenheng	2
2.3. Årsak, årsaksfaktor, årsaksspørsmål og årsakskrav.....	6
2.4. Årsakslærer.....	7
2.5. Definisjon av de respektive årsakslærene.....	8
2.5.1. Hovedårsakslæren	8
2.5.2. Modifisert hovedårsakslære og uvesentlighetslære	9
2.5.3. Fordelingsprinsippet.....	10
2.5.4. Betingelseslæren	10
2.5.5. Adekvanslæren	11
3. Hovedårsakslæren i historisk sammenheng.....	13
3.1. Utviklingen frem til 1992.....	13
3.2. P-pilledom II i Rt-1992-64.....	16
4. Kritikk mot hovedårsakslæren.....	20
5. Forholdet til de andre årsaksreglene	22
5.1. Innledning.....	22
5.2. Betingelsesteorien v.s. Hovedårsakslæren.....	23
5.3. Fordelingsprinsippet v.s. Hovedårsakslæren	24
5.4. Adekvansspørsmålet v.s. Hovedårsakslæren	25
6. Hovedårsakslæren i erstatningsretten	27
6.1. Innledning.....	27
6.2. Hvilken betydning har hovedårsakslæren innen erstatningsretten?	28
6.3. Når kan det være behov for å anvende også andre prinsipper enn betingelseslæren innen erstatningsretten?	32
7. Hovedårsakslæren i forsikringsrett og trygderett.....	37
7.1. Innledning.....	37
7.2. Forsikringsretten generelt.....	38
7.3. Sjø-og krigsforsikring	42

7.4. Privat ulykkesforsikring	43
7.5. Trygderetten generelt	44
7.5.1. Innledning.....	44
7.5.2. Sykepenger	45
7.5.3. Arbeidsavklaringspenger	47
7.5.4. Ordinær uførepensjon.....	49
8. Hovedårsakslæren i yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd	52
8.1. Innledning.....	52
8.2. Yrkesskadedekning etter folketrygdloven.....	53
8.2.1. Innledning.....	53
8.2.2. Uførepensjon med særbestemmelser ved yrkesskade	53
8.2.3. Tua som veltet lasset.....	55
8.3. Yrkesskadeforsikring.....	57
8.4. Passiv røykedom I og II	59
8.4.1. Innledning.....	59
8.4.2. Passiv røykedom I.....	60
8.4.3. Dom I – konklusjon	62
8.4.4. Passiv røykedom II	62
8.4.5. Dom II - Konklusjon	66
8.4.6. Islandske høyesterettsdom Hrd. nr. 188/2009	67
8.5. Oppsummering	68
9. Hovedårsakslæren i strafferetten	70
10. Sammendrag og konklusjon	71
Litteratur	74

Forkortelser

NSPL = Norsk Sjøforsikringsplan

NOU= Norges offentlige utredninger

Ot.prp = Odelstingsproposisjon

Domsregister

Norske rettsavgjørelser

Norsk retstidende

Rt-1901-706 (*Ellefsendommen*)

Rt-1904-600 (*Damman*)

Rt-1916-1117 (*Skotfosdommen*)

Rt-1917-1008 (*Valhaldommen*)

Rt-1931-1096 (*Vestfosdommen*)

Rt-1933-931 (*Aasedommen*)

Rt-1937-568 (*Omland*)

Rt-1948-89 (*Morgenpostsaken*)

Rt-1973-1268 (*Flymanøverdommen*)

Rt-1974-1160 (*P-pilledom I*)

Rt-1992-64 (*P-pilledom II*)

Rt-1997-1 (*Rossnes*)

Rt-1998-1565 (*Liedommen*)

Rt-2000-418 (*Thelledommen*)

Rt-2000-620 (*Inneklimadommen*)

Rt-2000-915 (*Disprildommen*)

Rt-2000-1614 (*Passiv røykedom I*)

Rt-2001-320 (*Nilsendommen*)

Rt-2001-337 (*Ranheimdommen*)

Rt-2005-495 (*Passiv røykedom II*)

Rt-2007-172 (*Schizofreni*)

Norske underrettsavgjørelser

Kristiania Sjørett ND 1916 s. 76

Kristiania Byrets Dom av 16. september 1899

Trygderettens kjennelse av 19. desember 1994

Trygderettens kjennelse av 13. februar 2004 (TRR-2003-1958)

Trygderettens kjennelse av 31. mars 2006 (TRR-2006-00056)

Borgarting lagmannsrett dom 22. juni 2000 (LB-1999-02168)

Borgarting lagmannsrett dom 4. desember 2008 (LB-2007-190590)

Gulating lagmannsrett dom 14. januar 2008 (LG-2007-55368)

Hålogaland lagmannsretts dom 16. mai 2006 (LH-2005-154768)

Islandske rettsavgjørelser

Hrd. 1983 bls. 1826

Hrd. 18. juni 1943 í máli nr. 53/1942

Hrd. 23. september 1993 í máli nr. 300/1992

Hrd. 18. desember 1968 í máli nr.96/1968

Hrd. 25. februar 2010 í máli nr. 188/2009

Úrskurður úrskurðarnefndar í váttryggingamálum 22. juni 2010 í máli nr. 161/2010

Danske rettsavgjørelser

Ankenævnet for Forsikring, AFK 33.923/93

Forsirkings-og Erstatningsetlig Domssamling, FED 1994 s. 869 V

Landsrettsdom, VLD av 18/10-1995 (B-2531-94)

Lovregister

Norske lover

Norsk Sjøforsikringsplan av 1930 (NSPL)

Norsk Sjøforsikringsplan av 1996 (NSPL)

Lov 12. desember 1958 nr. 10 om yrkesskadetrygd (yrkesskadetrygdloven)

Lov 3. februar 1961 om ansvar for skade som motorvogner gjer (bilansvarslova)

Lov 17. juni 1966 om folketrygd (opphøvet)

Lov 13. juni 1969 nr. 26 om skadeserstatning (skadeserstatningsloven)

Lov 16. juni 1989 om yrkesskadeforsikring (yrkesskadeforsikringsloven, Yforsl.)

Lov 16. juni 1989 nr. 69 om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven, Fal.)

Lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd (folketrygdloven, Ftrl.)

Norske Forarbeider

NOU 1980:29 Produktansvaret

NOU 1996:21 Mer effektiv inndragning av vinning

NOU 2000:16 Tobakkindustriens erstatningsansvar

NOU 2004:3 Arbeidsskadeforsikring

Ot.prp. nr. 44 (1988-1989) Om lov om yrkesskadeforsikring

Ot.prp. nr. 42 (1994-1995) Om lov om endringer i lov 17. Juni 1966 om folketrygd og i enkelte andre lover (Samleproposisjon)

Ot.prp. nr. 4 (2008-2009) Om lov om endringer i folketrygdloven og i enkelte andre lover (arbeidsavklaringspenger, arbeidsevnevurderinger og aktivitetsplaner)

Islandske lover

Skaðabótalög nr. 50/1993

Hovedårsakslæren

Årsaksprinsippets plass innen forskjellige rettsområder med fokus på erstatningsrett, forsikrings- og trygderett

1. Innledning

En ulykke eller skade skjer ikke uten *årsak*. Det er imidlertid ikke alltid like klart *hva* som var årsaken til den gitte ulykken eller skaden. Spesielt kan dette bli problematisk hvis det er flere mulige årsaker inne i bildet. Det må blant annet foreligge en adekvat *årsakssammenheng* mellom ansvarshendelsen og den gitte skaden eller tapet som hendelsen førte til, for at skadelidte skal kunne ha rett på erstatning.¹ Ved vurdering om erstatningsansvar foreligger i f. eks. erstatnings- eller forsikringsrettslig sammenheng er det derfor viktig å kunne avgrense årsaken(e) og årsaksforløpet til den gitte skaden eller ulykken. For å besvare slike årsaksspørsmål systematisk blir det anvendt spesielle rettsregler som kalles årsaksregler. Hovedårsaksregelen som skal omhandles her, er en av flere slike materielle årsaksregler eller årsaksteorier.

Temaet for denne oppgaven er betydningen av den såkalte hovedårsaksregel ved årsaksvurderinger på tre forskjellige rettsområder; erstatningsrett, forsikrings- og trygderett. Her ønsker jeg å klarlegge prinsippets funksjon og rekkevidde og hvordan det er plassert i forhold til andre årsaksregler. Jeg tar utgangspunkt i norsk rett. Kartleggingen består som hovedsak i en analyse av norsk høyesterettspraksis samt forarbeider, juridiske artikler og andre kilder. Når jeg refererer til <<Høyesterettspraksis>> eller <<rettspraksis>> menes det norsk høyesterett, hvis ikke det fremkommer noe annet. For å gi oppgaven relevans for islandsk rett også vil jeg inkludere noen islandske dommer. Hovedårsakslæren er lite diskutert i islandsk juridisk litteratur og islandsk teori baserer seg i hovedsak på teori og litteratur fra andre nordiske land.

Hovedårsaksregelen blir også betegnet som hovedårsakslæren, hovedårsakssynspunktet og hovedårsaksprinsippet. I denne oppgaven vil jeg bruke disse uttrykkene om hverandre. Jeg vil komme inn på hvordan hovedårsaksregelen først ble utformet, og hvordan den er blitt utviklet over tid. Jeg vil prøve å drøfte hvilken betydning den tradisjonelle hovedårsaksregel har i moderne rett, og i hvilken grad den bør anvendes.

¹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg, BI Forsikring 2007) 43.

Jeg vil også diskutere andre mulige former av dette årsaksprinsippet, det som ofte er kalt for modifisert hovedårsaksregel eller uvesentlighetslære. Selv om oppgaven tar utgangspunkt i *hovedårsakslæren* er drøftelse av de andre årsaksprinsippene; *betingelsesteorien*, *fordelingsprinsippet* og *adekvanslæren* også viktig. Jeg skal gjøre rede for disse ulike årsaksteoriene som også kan ha ulike former og anvendelsesområder. Jeg synes det er viktig å forstå den historiske utviklingen av hovedårsakslæren i sammenheng med de andre årsaksteoriene for å kunne forstå hvordan disse fungerer i moderne rett. Siden oppgaven i stor grad dreier seg om juridisk terminologi, synes jeg det blir mest oversiktlig å forklare innledningsvis de mest brukte begrepene som fremkommer i oppgaven.

2. Terminologi

2.1. Innledning

Det opereres med mange forskjellige begreper innen årsakslæren, og meningsinnholdet kan variere med tidsepoke og forfatter.² I det følgende vil jeg derfor definere innholdet i sentrale begreper som brukes i oppgaven. Jeg vil ikke kun drøfte hvordan jeg mener begrepene bør tolkes ut i fra temaet i denne oppgaven, men også hvordan definisjoner og terminologi har utviklet seg over tid. Jeg ønsker også å reflektere over begreper som ikke har noe klart definert innhold (f.eks. adekvanslæren).

2.2. Årsakssammenheng

I juridisk teori brukes <<årsakssammenheng>> i ulike betydninger. Det er viktig å presisere at det er her snakk om et <<juridisk årsaksbegrep>>, og ikke f.eks. medisinsk årsaksbegrep. Jeg vil ikke gå inn på årsakssammenheng i detaljer, men en innføring er nødvendig for sammenhengen med diskusjonen om årsaksregler og dermed hovedårsakslæren.

Kravet til årsakssammenheng er ikke lovfestet i generell form, og det overveiende rettskildematerialet er rettspraksis. Det har også sitt rettslige grunnlag i juridisk teori og sedvanerett.³ Grunnen til at kravet til årsakssammenheng ikke er lovfestet i sin generelle form er mest sannsynlig at kravet er så selvsagt.⁴ Det er imidlertid fastsatt i noen særskilte

² Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 39–40.

³ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 228.

⁴ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 64.

lovbestemmelser, f.eks. i bilansvarloven § 4 som innebærer at motorvognansvaret omfatter skade som motorvogn <<gjør>>, altså volder eller forårsaker.⁵ Krav om årsakssammenheng er også eksplisitt uttrykt i yrkesskadeforsikringsloven § 11 første ledd bokstav a. Det framgår av paragrafen at skade eller sykdom må være *forårsaket* av arbeidsulykke for å kunne ha krav på yrkesskadedekning. Et annet eksempel er lov om skadeserstatning § 1-1 og § 2-1.

Formålet med kravet om årsakssammenheng er i utgangspunktet å gi trygghet mot å bli påført erstatningsansvar for en skade eller tap som vedkommende (den påståtte skadevolder) ikke har noen tilknytning til.⁶ Hovedregelen er at skadelidte har bevisbyrden for at det foreligger årsakssammenheng. Regelen innebærer dermed at den påståtte skadevolder frifinnes for erstatningskravet dersom det ikke finnes bevist at det foreligger årsakssammenheng mellom påståtte skadevolders handling og den intrufne skaden.⁷

Begrepet <<kausalitet>> er synonymt med begrepet årsakssammenheng. Et hovedskille går mellom den såkalte kausalitetsminimalisme og kausalitetsmaksimalisme. Tilhengerne av den førstnevnte læren lar den bare omfatte logisk årsakssammenheng, mens de som er tilhengere av den sistnevnte tar også med reglene om ansvarets grenser.⁸

Årsakskravet har både en faktisk og rettslig side.⁹ Når det er tale om faktisk årsakssammenheng gjelder det hva som har skjedd (sakens faktum). Det må alltid være en faktisk årsakssammenheng for at det skal kunne bli aktuelt med ansvar. I tilfeller hvor det foreligger tvil om faktum i saken, står vi ovenfor et bevisproblem.¹⁰ Spørsmål rundt bevisførsel og bevisproblem vil jeg ikke gå noe nærmere inn på her.

Selv om faktum i saken er klarlagt er årsaksspørsmålet ikke løst, da det kan være nødvendig å foreta en rettslig avgrensning av ansvaret.¹¹ Rettslig årsakssammenheng refererer til årsakskravets juridiske innhold. Det er nødvendig å foreta en rettslig avgrensning av ansvaret hvor flere årsaker har virket i fellesskap mot skade, og i tilfeller hvor det er en

⁵ *ibid* 65.

⁶ *ibid* 64.

⁷ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] *Jussens Venner* 122, 124.

⁸ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 43.

⁹ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 326.

¹⁰ *ibid*.

¹¹ *ibid*.

årsakskjede med mange ledd.¹² Denne type tilfeller, ved såkalte samvirkende årsaker og konkurrerende årsaker, er diskutert nærmere i kapittel 6.3.

Spørsmålet om det foreligger faktisk årsakssammenheng må avgjøres ut fra det som finnes mest sannsynlig, også kalt <<overvektsprinsippet>>.¹³ Det kreves rimelig overvekt av sannsynlighet for at man skal kunne anse et aktuelt årsaksalternativ som årsak i forhold til et annet.¹⁴ Hovedregelen er at beviskravet er oppfylt når det er over femti prosent sannsynlighet for vedkommende faktum.¹⁵ Kravet om sannsynlighetsovervekt framgår av flere rettsavgjørelser, for eksempel p-pilledom I (Rt-1974-1160) s. 1163-1164, P-pilledom II (Rt-1992-64) s. 70 og 83 og Rt-2007-172, avsnitt 42. Førstvoterende i P-pilledom II, dommer Tjomsland, uttalte på side 70 med henvisning til P-pilledom I <<[...] at produsenten ikke kan pålegges erstatningsansvar med mindre det kan sies å være en "rimelig sannsynlighet" eller en "rimelig sannsynlighetsovervekt" for at skaden er forårsaket ved bruken av p-piller.>>

Årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling/omstendighet og ulykken/skaden er ett av kriteriene som må være oppfylt for at den skadelidte kan ha krav på tapsdekning. For at det skal oppstå et rettslig erstatningsansvar, må det også foreligge et ansvarsgrunnlag og et økonomisk tap (med unntak når det gjelder oppreisning og ménerstatning). I tillegg er det et vilkår at årsakssammenhengen må være adekvat/påregnelig. Adekvat årsakssammenheng betyr at det er bare de adekvate følger av handlingen som gir rett til erstatning. Adekvans har ulike formuleringer. Kravet til adekvans innebærer at skadevolder skal kunne se skaden som forutsigbar, sannsynlig, påregnelig, typisk, konkret og nærliggende, eller at resultatet ikke framstår som altfor spesielt eller fjernt.¹⁶ Skadevolderen blir ikke ansvarlig for alle de tap som skaden eventuelt kan føre med seg, men det kan være problematisk å trekke grensen for hvor ansvaret slutter.¹⁷

Kravet om årsakssammenheng gjelder i både erstatningsretten (for dekning av erstatningsmessig tap), i forsikringsretten (for å kunne ha rett på utbetalt forsikringsytelse)

¹² *ibid.*

¹³ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng i erstatningsretten - belyst særlig ved dykkerdommen i Rt-2003-338“ (2004) nr. 1 Tidsskrift for erstatningsrett 61, 64.

¹⁴ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 136.

¹⁵ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 355.

¹⁶ Mårten Schultz, *Adekvanslären, Vänbok til Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial Law*. (Jure Förlag AB 2010) 16.

¹⁷ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 53.

og i trygderetten (for å kunne ha rett på ytelser fra folketrygden). Kriteriet om årsakssammenheng gjelder også i strafferetten. Kriteriene for årsakssammenheng varierer i en viss grad mellom de ulike rettsfeltene. Det er vesentlig forskjell mellom erstatningsrett på den ene siden og både strafferett og forsikringsrett på den andre siden.¹⁸ En handling eller forsøk på en handling kan være straffbar selv om den ikke medførte noen skade. Et forsikringselskap som har utstedt forsikring til skadelidte blir pliktig til å betale erstatning for skader på forsikringstakers eiendom, til tross for at det ikke er noe årsakssammenheng mellom forsikringselskapets handlinger og skaden. Men forsikringselskapet blir ikke ilagt erstatningsplikt hvis skaden ikke står i årsakssammenheng med hendelse som er nevnt i forsikringens vilkår. Når det gjelder ulykkesforsikring blir forsikringselskapet for eksempel kun erstatningspliktig hvis personskaden er forårsaket av en ulykke, men ikke hvis årsaken er en sykdom.¹⁹

Det er også en del forskjeller i vurderingen av årsakssammenheng i erstatningsretten på den ene siden og trygderetten. Slik Runar Narvland har nevnt er det i passiv røykedom II (Rt-2005-495) <<fremhevet at hensynene bak kravene til årsakssammenheng i erstatningsretten er forskjellige fra de hensyn som ligger til grunn for trygdlovgivningen, og at en anvendelse av det erstatningsrettslige årsaksprinsipp vil innebære en utvidelse av yrkessakdestrygdens dekningsomfang som hører under lovgiver>>.²⁰ Det gjelder heller ikke samme krav til årsakssammenheng i medisinen og jussen, slik som Høyesterett har påpekt i P-pille dom II (RT-1992-64).²¹ I saker der det gjelder ytelser etter folketrygden eller forsikringsrett (ulykkes- eller yrkesskedeforsikring) hvor medisinsk analyse kan ha betydning for saken, gjelder det likevel et juridisk krav til årsakssammenheng da det dreier seg om å anvende en rettsregel.²² Årsakssammenheng blir diskutert i nærmere forhold til de respektive rettsfeltene under kapittel 6, 7 og 8.

¹⁸ Jan Hellner og Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt* (Norstedts Juridik AB 2010) 196.

¹⁹ *ibid.*

²⁰ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] *Tidsskrift for erstatningsrett* 226, 244; Rt-2005-495, avsnitt 60, 61 og 65.

²¹ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] *Tidsskrift for erstatningsrett* 226, 249.

²² *ibid.*

2.3. Årsak, årsaksfaktor, årsaksspørsmål og årsakskrav

Selv om begrepet årsak er et alminnelig og mye brukt uttrykk er innholdet ikke klart definert i alle sammenhenger, og det er dermed nødvendig å drøfte det nærmere. Begrepet brukes i mange dels ulike betydninger, f.eks. både som en *nødvendig* betingelse og som en *tilstrekkelig* betingelse for en begivenhet eller hendelse.²³ Forskjellen mellom nødvendige årsaker og tilstrekkelige (også kalt selvstendige) årsaker ligger i hvordan en eller flere årsaker faktisk påvirker hendelsesforløpet frem til en skade.²⁴ Trine-Lise Wilhelmsen har oppsummert forskjellen med følgende eksempel: <<En årsak A er nødvendig i forhold til skade B dersom B faller bort om A tenkes borte. Hvis A er eneste årsak til B, vil A i tillegg være tilstrekkelig til B i den forstand at medvirkning fra andre årsaker ikke er nødvendig for å frembringe skaden.>>²⁵

Morten Kjelland ønsker å skille mellom årsak og årsaksfaktor, hvor årsaksfaktor er en faktor som er for svak til å kunne framkalle skaden alene, og som må samvirke med en eller flere andre faktorer, altså ved såkalt årsakssamvirke (se under vedrørende samvirkende årsaker).²⁶ Begrepet *årsak* bruker Kjelland først og fremst når faktoren er sterk nok til alene å kunne forårsake skaden. Begrepet er dermed knyttet til selvstendig virkende årsaker, eller såkalte tilstrekkelige årsaker.²⁷ Nils Nygaard formulerer årsaksfaktor på en litt annen måte <<vår faktor er årsak til skaden når den åleine eller i samverknad med andre faktorar har årsaksevne til slik skade, og denne årsaksevna har realisert seg i skaden>>.²⁸

Runar Narvland påpeker at i både erstatningsretten og trygderetten dreier det seg oftere om hvem som bør bære risikoen for en årsak, enn om den mer tekniske *årsakssammenheng*. Årsakskravet bør derfor ikke sees helt løsrevet fra ansvarsgrunnlaget.²⁹ Kravene til ansvarsgrunnlag vil ikke bli behandlet spesielt i denne oppgaven.

²³ „årsak – Store norske leksikon“ <<http://snl.no/%C3%A5rsak>> lest 8. november 2012.

²⁴ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 22.

²⁵ *ibid.*

²⁶ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 45.

²⁷ *ibid.*

²⁸ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 630.

²⁹ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 227–228.

En skade kan bli voldt på grunn av en enkeltstående årsak, men det er ofte slik at en skade er forårsaket av flere mulige årsaker eller årsaksfaktorer. Spørsmålet om årsakssammenheng og hvilken årsakslære som skal legges til grunn, kommer ofte opp i tilfeller hvor det foreligger flere mulige årsaker til skaden.³⁰ Hovedårsakslæren er et eksempel på en årsakslære som kommer til anvendelse *kun* hvis det foreligger flere mulige årsaker til skaden. Hvis det bare er én aktuell årsak er det naturligvis ikke behov for å definere en spesiell hovedårsak.

Når det er flere mulige årsaker til skaden, skilles det mellom såkalte *konkurrerende årsaker* og *samvirkende årsaker*. Konkurrerende årsaker fremkommer i de tilfeller hvor hver av årsakene er tilstrekkelig til å påføre skade, såkalte selvstendig virkende årsaker eller tilstrekkelige årsaker. Samvirkende årsaker er når ingen av årsakene er tilstrekkelige hver for seg, men hvor samvirket påfører skaden.³¹ Det er som nevnt tidligere i disse tilfellene, altså ved samvirkende årsaker, hvor Kjelland snakker om årsaks*faktor* og ikke årsak.

Juridiske spørsmål oppstår først og fremst når det gjelder *samvirkende skadeårsaker*. Det kan for eksempel være ved kombinasjonen av sigarettøyking og arvelig disposisjon, og ved kombinasjonen av sigarettøyking og asbestpåvirkning. Da oppstår gjerne spørsmålet om man skal anvende betingelsesteorien, hovedårsakslæren og/eller fordelingsprinsippet?³² I det følgende vil jeg diskutere nærmere de forskjellige årsaksreglene.

2.4. Årsakslærer

De hoved-årsaksreglene og de årsaksprinsippene jeg vil gjøre rede for er følgende: **Hovedårsakslæren** (og modifisert hovedårsakslære, uvesentlighetslære), **betingelseslæren** (og modifisert betingelseslære) og **fordelingsprinsippet**. Adekvanslæren er ikke et årsaksprinsipp per definisjon. Jeg vil likevel diskutere kravet om adekvans på grunn av at regelen, på linje med årsaksprinsippene, går ut på å avgrense ansvaret og kan ha betydning når det gjelder å finne ut om kravet om årsakssammenheng er oppfylt.

Årsakslærene har det til felles at de anvendes for å finne, definere og avgrense den/de relevante årsaken(e) til den gitte skaden/ulykken. Årsaksreglene har noe forskjellig betydning innen forskjellige virkningsområder jf. kapittel 6, 7 og 8. Årsaksreglene er primært

³⁰ *ibid.*

³¹ *ibid* 228.

³² NOU 2000:16, 376.

utviklet av Høyesterett i samspill med juridisk teori.³³ Høyesterettspraksis er derfor en av de viktigste rettskildene i denne sammenhengen. De fleste utenlandske årsaksreglene er også domstolsskapt, slik at rettspraksis generelt sett er en sentral kilde.³⁴

2.5. Definisjon av de respektive årsakslærene

2.5.1. Hovedårsakslæren

Hovedårsakslæren går ut på å adskille lite vesentlige årsaksfaktorer i årsakskonstellasjonen fra de årsaksfaktorene som veier mer. I hovedårsakslæren er det sentralt å finne ut hva som er den dominerende årsaksfaktoren, altså hovedårsaken til skaden eller ulykken.³⁵ Hovedårsakslæren er derfor kun aktuell når det er to eller flere årsaksfaktorer som begge eller alle har vært nødvendige for resultatet.³⁶

Prinsippets hovedkarakter er at man skiller de mer vesentlige årsaksfaktorene fra de mindre vesentlige og prøver å finne den mest dominerende årsaksfaktoren i årsakskonstellasjonen.³⁷ Hovedårsaksregelen er derfor på et vis en <<enten/eller-løsning>>. En årsak beregnes som den dominerende årsaken i årsaksbildet, eller den er ikke å betrakte som årsak i det hele tatt. Regelen gir ikke rom for mellomløsninger. Hovedårsakslæren gir derfor visse assosiasjoner til Hart og Honorés todeling i det de kalte for <<the cause>> og <<the (mere) conditions>>.³⁸ <<The cause>> tilsvarer en (adekvat) tilstrekkelig betingelse og <<the condition>> tilsvarer *conditio sine qua non* (se kap. 2.5.4.).³⁹ Hos Hart og Honoré var det altså kun en enkelt årsaksfaktor som kunne kvalifisere som årsak (<<the cause>>). I norsk teori er utgangspunktet at en skade kan ha flere årsaker, men at perifere faktorer bør sjaltes ut slik det ble f.eks gjort i *P-pilledom II* (Rt-1992-64).

I dansk rett finner man ikke en domstolsskapt, eksplisitt hovedårsakslære, men utsjaltning av perifere faktorer ivaretas av en mer teoribasert regel. I svensk rett stilles det krav til ansvarshendelsens årsaksbidrag, men det er dog uten en tilsvarende institusjonalisert

³³ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 25.

³⁴ *ibid* 26, 37.

³⁵ NOU 2000:16, 380; Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], *Tidsskrift for rettsvitenskap* 337, 361.

³⁶ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 340.

³⁷ NOU 2000:16, 380.

³⁸ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 206.

³⁹ Jan Hellner og Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt* (Norstedts Juridik AB 2010) 197.

avgrensningslære som i norsk rett.⁴⁰ Hovedårsakslæren har heller ikke betydelig plass i islandsk rettsteori.⁴¹

2.5.2. Modifisert hovedårsakslære og uvesentlighetslære

Hovedårsakslæren går som nevnt ut på å finne og definere den *dominerende* årsaken i årsaksbildet. Modifisert hovedårsakslære eller uvesentlighetslæren på den andre siden, går ut på å finne og sjalte ut de *ubetydelige* årsakene i årsakskonstellasjonen. Begrepene modifisert hovedårsakslære og uvesentlighetslære blir ofte brukt om hverandre. *Modifisert hovedårsakslære* har i mange sammenhenger vært betegnet som en nyansert utgave av den tradisjonelle hovedårsaksregelen.⁴² Det er imidlertid diskutert om vi har en modifisert hovedårsakslære, eller om det blir mer riktig å si at vi opererer med en *modifisert betingelseslære*. Morten Kjelland er blant dem som i denne sammenhengen har valgt å kalle prinsippet for en *modifisert betingelsesregel* i stedet for modifisert hovedårsaksregel. Lødrup på den andre siden sier at i norsk rett gjelder <<en meget neddempet og modifisert hovedårsakslære>>.⁴³ Skårberg og Reusch har videre framhevet at det er naturlig å bruke betegnelsen modifisert betingelseslære, så lenge man har klart for seg at det er en modifisert variant av betingelseslæren som anvendes.⁴⁴ I denne sammenheng viser de til Ranheimdommen (Rt-2001-337) hvor Høyesterett uttaler at betingelseslæren er utgangspunktet for bedømmelsen for årsakssammenhengen i norsk erstatningsrett.⁴⁵

I juridisk teori er det diskutert om man bør bruke betegnelsen modifisert hovedårsakslære *eller* modifisert betingelseslære. Jeg stiller her spørsmål om man ikke heller bør snakke om modifisert hovedårsakslære *og* modifisert betingelseslære, med hensyn til hvilken årsaksteori man bruker <<neddempet utgave>> av. I tilfeller hvor betingelseslæren ikke er aktuell (kan for eksempel være i visse type saker i forsikringsrett) vil modifisert betingelseslære heller ikke være aktuell. I denne sammenhengen vises det til diskusjonen i kapitel 3.2 og side 33 i kapitel 6.2.

⁴⁰ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 161.

⁴¹ Viðar Már Matthíasson, „Um orsakatengsl og reglur um takmörkun á umfangi skaðabótaábyrgðar“ (2002) 52. árg. (4. tölubl.) Tímarit lögfræðinga 311, 330.

⁴² Bjørn Engstrøm, *Skadeserstatningsloven med kommentarer* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2010) 31.

⁴³ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 340.

⁴⁴ Lars Olav Skårberg og Marianne Reusch, *Yrkesskade* (Cappelen Akademisk Forlag 2003) 177.

⁴⁵ *ibid.*

Nils Nygaard introduserte det vi i dag kaller for <<uvesentlighetslæren>>.⁴⁶ Han selv bruker begrepet <<vesentlighetslære>> og definerer det slik:

<<Føresetnaden for å bruka vesentleglære er at den påstått ansvarlege årsaksfaktoren *har samverka* til skaden. Dvs. at det *faktisk/historiske* årsakshøvet er klårlagt. Så kjem vesentleglære inn med ein *kvalitetsprøve*: Den samverkande årsaksfaktoren er ansvarsberande, med mindre den er eit *uvesentlig ledd* i den faktiske hendingsgangen. Det ville vera lite naturleg om ein uvesentleg årsaksfaktor skulle kunne bera ansvaret. Vesentleglære er altså ikkje ei lære som stiller krav *om* faktisk årsakssammenheng, men ei lære som stiller krav *til* den.>>⁴⁷

Modifisert hovedårsakslære og modifisert betingelseslære er videre diskutert under kapittel 3.2. i forbindelse med avgjørelsen i P-pilledom II (Rt-1992-64).

2.5.3. Fordelingsprinsippet

Innenfor visse spesialområder blir det operert med en såkalt fordelingsregel eller fordelingsprinsipp. Fordelingslæren ble først tatt opp i forsikringsrett når det gjaldt spørsmålet om tapet skulle dekkes av sjø- eller krigsforsikring. Tapet blir da fordelt på de involverte ansvarlige etter hvor mye innflytelse den enkelte årsaksfaktor utgjorde i årsakssammenhengen.⁴⁸ I forsikringsretten går fordelingslæren går ut på at erstatning blir ytet i forhold til den andel av årsaken til skaden som er dekket av forsikringen.⁴⁹

2.5.4. Betingelseslæren

Betingelseslæren (også kalt differanselæren, vilkårslæren) ble først drøftet av den skotske filosofen John Stuart Mill.⁵⁰ Den ble utformet på midten av 1800-tallet. I norsk erstatningsrett ble den introdusert blant annet av Stang i 1919.⁵¹ Betingelsesregelen (skilyrðisregla) er også hovedregelen i islandsk erstatningsrett.⁵² I følge Morten Kjelland er betingelseslæren hovedregelen om årsakssammenheng, og regelen danner utgangspunktet for årsaksvurderingen.⁵³ I følge Nils Nygaard er betingelseslæren <<[d]en årsakslæra som er mest utbreidd når det gjeld årsakskravet for faktisk/historisk årsakssammenheng>>.⁵⁴ Når det gjelder drøftelse av det *erstatningsrettslige* årsakskravet tar norsk rettspraksis

⁴⁶ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 341; Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 325.

⁴⁷ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 325.

⁴⁸ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketryktdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 229.

⁴⁹ Ivan Sørensen, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010) 141.

⁵⁰ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 68.

⁵¹ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 323.

⁵² Viðar Már Matthíasson, „Um orsakatengsl og reglur um takmörkun á umfangi skaðabótaábyrgðar“ (2002) 52. árg. (4. tölubl.) Tímarit lögfræðinga 311, 330.

⁵³ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg, BI Forsikring 2007) 48.

⁵⁴ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 323.

utgangspunkt i betingelsesteorien.⁵⁵ En faktor regnes som årsak til skade hvis skaden ikke hadde skjedd hvis vi tenker faktoren borte.⁵⁶ Førstvoterende i P-pilledom II beskrev betingelsesteorien på følgende måte:

«Årsakskravet mellom en handling eller unnlatelse og en skade er vanligvis oppfylt dersom skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlatelsen tenkes borte. Handlingen eller unnlatelsen er da en *nødvendig betingelse* for at skaden inntrer.» (s. 69, mine uthevinger).⁵⁷

Skadeårsaken må som sagt være en nødvendig betingelse, også kalt *conditio sine qua non*, for den gitte skaden.⁵⁸ *Conditio sine qua non* betyr direkte «betingelse uten hvilken ikke». ⁵⁹ *Conditio sine qua non* vurderingen heter i engelsk rett the «*but for*» test. Dersom skaden X ville ha inntruffet også om årsak Z tenkes borte, er Z ikke årsak til X. Z er kun årsak til skaden X hvor Z er en *conditio sine qua non* for X.⁶⁰ Vi pålegger dermed ikke Z erstatningsplikt dersom vi tenker ham bort fra hendelsesforløpet, og finner ut at skaden ville ha inntruffet likevel, uten innvirkning fra Z. Regelen er på denne måten også en form for eliminasjonsmetode.⁶¹ Noen spesialister innen jussen opererer med begrepet *modifisert betingelseslære*. I denne sammenheng vises til drøftelse i kapitler 2.5.2 og 3.2.

2.5.5. Adekvanslæren

Adekvanslæren er som nevnt ikke et årsaksbegrep i seg selv. For å ha rett på ytelser eller erstatningsutbetaling kreves det ikke bare faktisk årsakssammenheng, men denne sammenhengen må også være adekvat.⁶²

Som nevnt tidligere i forbindelse med årsakssammenheng er *adekvans* definert på ulike måter og kompleksiteten i adekvanslæren gjør at den vanskelig lar seg formulere i en setning.⁶³ Kravet på adekvans innebærer at skadevolder skal kunne se skaden som forutsigbar, sannsynlig, påregnelig, typisk, konkret og nærliggende, eller at resultatet ikke

⁵⁵ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 329.

⁵⁶ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 323.

⁵⁷ Rt-1992-64, 69.

⁵⁸ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 323.

⁵⁹ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 255.

⁶⁰ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 68.

⁶¹ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 329.

⁶² NOU 2004:3, 224.

⁶³ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 223.

framstår som altfor særegent eller fjernt.⁶⁴ Årsakssammenhengen må altså ikke være så tilfeldig, atypisk og upåregnelig at det ikke er rimelig å pålegge erstatningsansvar. Vurderingen av hva som regnes som *tilfeldig, atypisk og upåregnelig* i denne sammenheng er basert på skjønnsmessige tolkningsmomenter. Ved vurderingen av om det foreligger *adekvat* årsakssammenheng, er de følgende momenter viktige; graden av sannsynlighet for at handlingen skal forårsake vedkommende skadefølge, og om den var påregnelig for skadevolderen.⁶⁵

Læren har fått kritikk for uklart innhold, og saksforholdene kan variere i det nærmest uendelige. Den avgrenser ansvaret ut fra en bred interesseavveining.⁶⁶ Vurderingen om årsakssammenhengen er adekvat, må være helhetlig og man må drøfte de ulike skjønnsmomenter. Hensynet bak læren er å ivareta skadevolders interesser⁶⁷, altså at vedkommende ikke skal bli holdt ansvarlig for en handling som medførte atypiske og upåregnelige følger som umulig var å forutse. Adekvanslæren anvendes for å avgrense skadevolders ansvar. Slik som Bjørn Engstrøm har pekt på har avgrensingen <<sammenheng med den kjensgjerning at en handling kan sette i gang en uendelig rekke av begivenheter. Et sted må man sette grensen for hvilket ansvar denne handlingen skal føre med seg.>>⁶⁸ Adekvanslæren er, som de andre årsakslærene, primært utviklet av Høyesterett og juridisk teori.⁶⁹

Som nevnt er det grunnleggende at det må være en faktisk årsakssammenheng mellom ansvarshendelsen og skaden for at det skal kunne bli aktuelt med ansvar. Hvis det foreligger faktisk årsakssammenheng går man videre til spørsmålet om rettslig avgrensing av ansvaret på grunnlag av adekvanslæren. Kravet om adekvans inneholder to kriterier: påregnelighetskriteriet og nærhetskriteriet.⁷⁰ Rettslig avgrensing blir gjort ut fra disse kriteriene om påregnelighet og nærhet. Påregnelighetskriteriet innebærer videre to kriterier. Det ene er at skadefølgen er statistisk påregnelig (såkalt frekvensbetraktning) og det andre

⁶⁴ Mårten Schultz, *Adekvanslæren: Vänbok til Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial Law*. (Jure Förlag AB 2010) 16.

⁶⁵ „adekvans – Store norske leksikon“ <<http://snl.no/adekvans>> lest 11. november 2012.

⁶⁶ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 223.

⁶⁷ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg, BI Forsikring 2007) 62.

⁶⁸ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 139.

⁶⁹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg, BI Forsikring 2007) 62.

⁷⁰ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 227.

innebærer spørsmålet om skadevolder kunne forutse skadefølgen.⁷¹ Skadefølgen må også ha en viss nærhet med den skadevoldende handling (ansvarshendelsen) for at den skal bære ansvar.⁷² Hvis skadefølgen er for fjern, avledet eller indirekte er nærhetskriteriet ikke oppfylt.⁷³ I tilfeller hvor det er en viss avstand i årsakskjeden mellom handling og skade, blir kriteriet om nærhet i årsakssammenhengen, anvendt for å trekke en grense for ansvaret. Det er uavhengig av den konkrete påregnelighet.⁷⁴ Det typiske eksempel på anvendelse av nærhetskriteriet er <<Flymanøverdommen>> (Rt-1973-1268) som er drøftet på side 38 i kapittel 6.3. I dommen ble det trukket en grense basert på at det ikke var tilstrekkelig nærhet mellom hendelsen og den konkrete skadefølgen, uavhengig av den konkrete påregnelighet. Det er heller ikke utelukket at det blir tilkjent erstatning hvis det er en tilstrekkelig nærhet mellom skaden og den skadevoldende handlingen, selv om skadefølgen anses som upåregnelig.⁷⁵ Lødrup nevner i denne sammenhengen <<Schizofreni>> saken i Rt-2007-172, avsnitt 68.

3. Hovedårsakslæren i historisk sammenheng

3.1. Utviklingen frem til 1992

Hovedårsakslæren ble i Norge utviklet i begynnelsen av 1900-tallet, muligens enda tidligere.⁷⁶ Den fremkom først i forsikringspraksis, det vil si ulykkesforsikring, og senere i sjø- og krigsforsikring i forbindelse med første verdenskrig.⁷⁷

Høyesterettsdom Rt-1901-706, ofte kalt Ellefsen-dommen, er sannsynligvis den første dommen innen privat ulykkesforsikring hvor hovedårsakslæren ble anvendt.⁷⁸ Dommen er gammel og dens rettskildemessige betydning er derfor svekket, men den har en viss betydning når det gjelder den historiske utviklingen av årsaksprinsippet. Dommen gjaldt sykdomsinnflytelse og samvirke mellom ulykke og sykdom. Saken dreide seg om en mann som falt i vannet da han arbeidet på en dampbåt. Fallet i vannet gjorde at han ble kraftig nedkjølt. Tre uker senere døde han av en hjertesykdom, og spørsmålet var da om denne

⁷¹ ibid.

⁷² Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 376.

⁷³ ibid.

⁷⁴ ibid 376–377.

⁷⁵ ibid 377.

⁷⁶ Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], *Tidsskrift for rettsvitenskap* 337, 361.

⁷⁷ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 325; Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 248.

⁷⁸ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 325.

sykdommen han døde av var forårsaket av ulykken eller ei. Byrettens dom ble avgjort under dissens, og kun en dommer i byretten, dommer Siewers, ville tilkjenne avdødes arvinger utbetaling fra ulykkesforsikringen. Siewers som andrevoterende formulerte årsakskonstellasjonen slik i Kristiania Byrets Dom av 16. september 1899:

<<Betragter man den omtvistede Episode under et Overblik, vil man finde, at dens enkelte Led saaledes griber ind i og følger umiddelbart paa hinanden, at der mellem Ellefsens Uheld som *første principale Grund* og hans senere Død virkelig maa antages at foreligge et *direkte Aarsagsforhold*. >> (første utheving er min).

Her blir ulykken omtalt som den første **principale Grund**, altså hovedårsaken i saksforløpet Høyesterett kom til samme resultat som det dissenterende medlem av byretten og viser til hans votum. Høyesterett fremhever hovedårsaksregelen og sier at <<[d]et kan ikke uden tvingende Grunde antages, at Ellefsens Fald i Vandet ikke skulde være den *primære og væsentlige Aarsag* til den Sygdom, der gangske kort efter opstod hos ham og uafbrudt udviklede sig, intil den medførte Døden.>> (mine uthevninger). Domresultatet ble at ulykken måtte regnes som hovedårsak og avdødes arvinger fikk dermed erstatningsutbetaling fra ulykkesforsikringen.⁷⁹

Dommen er et eksempel på tilfeller hvor årsaker henger sammen i en årsakskjede, slik at årsak A utløser årsak B, og A og B sammen fører til skade C.⁸⁰ I denne saken var sykdommen (som førte til døden) utløst av ulykken. Når det er snakk om samvirkende skadeårsaker gjelder det i utgangspunktet situasjonen hvor flere årsaker virker *samtidig* og fører til skade. I følge Trine-Lise Wilhelmsen kan formuleringen imidlertid også brukes hvor flere årsaker henger sammen i en årsaksrekkefølge, slik som i Ellefsen-dommen.⁸¹ Hun nevner videre at <<selv om <<samvirket>> her ikke virker parallelt, men over tid, er det et felles kjennetegn at man har to eller flere årsaker som er nødvendige for det endelige tapet.>>⁸²

Hovedårsakslæren ble også anvendt under første verdenskrig og årene etter krigen.⁸³ Mange skip og andre fartøy på vann sank eller ble påført skade under krigen, og i den forbindelse oppstod det spørsmål om skaden var dekket av sjø- eller krigsforsikring. I følge

⁷⁹ Rt-1901-706.

⁸⁰ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 22.

⁸¹ *ibid.*

⁸² *ibid.*

⁸³ Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], *Tidsskrift for rettsvitenskap* 337, 362.

Carsten Smith har Høyesterett fastslått i flere dommer at når skaden var forårsaket ved et samvirke mellom sjø- og krigsfarer skulle hele ansvaret falle på den faren som etter en naturlig vurdering hadde vært den mest dominerende og vesentlige faktor i årsaksforholdet.⁸⁴ Skotfosdommen (Rt-1916-1117) kan nevnes i denne sammenheng. Skipet Skotfoss strandet dels fordi fyr var slukket langs Englandskysten på grunn av krigen og dels fordi navigatøren feilvurderte strømmen. Saken gjaldt derfor om skaden falt under sjø- eller krigsforsikringens dekningsområde. Feilnavigasjonen ble ansett som hovedårsaken.⁸⁵ Høyesterett bekreftet domsutfallet fra Kristiania sjørett (ND-1916-76) som fremhevet at det før skipets avreise var kjent at fyret var slukket og at dette medførte økt sjøfare, men at dette ikke skulle betegnes som krigsfare. Krigsforsikreren var dermed ikke ansvarlig for erstatning, kun sjøforsikreren. I avgjørelsen fra Kristiania sjørett uttalte dommer Lie følgende vedrørende årsakssammenhengen i saken (her sitert etter ND 1916 s. 76 på s. 78-79):

<<En ulykkes aarsaksforhold er ikke sjelden sammensatt av skadelige indvirkninger av forskjellige art. Men det vil regelmæssig være en enkelt av disse faktorer, som for den almindelige opfatning bestemmer ulykkens væsen, nemlig den faktor, som anses for at være hovedaarsaken til ulykken. Det er vistnok saa, at faktorer, som hver især er nødvendig for, at en ulykke skal indtræ, logisk set er like vigtige i aarsakssammenhængen. Men man resonnerer ikke saaledes i retslivet. Ogsaa paa dette punkt søker man at skjælné mellem det væsentlige og uvæsentlige, og efter det væsentlige faar ulykken sin plads blant livets foreteelser og sin særegne betegnelse. .. I lys herav maa den almindelige sprogbruk sees, forsaavidt angaar uttryk som <<bevirket ved>>, <<forvoldt ved >>, <<en følge av>>, knytet til omtalen av en skade og dens aarsaksforhold. Man har altsaa her, hvis aarsaksforholdet er sammensat, det centrale i forholdet for øie, hovedaarsaken, det dominerende karaktertræk, ikke forholdets mindre væsentlige sider. Og saaledes maa ogsaa sjøforsikringsplanens anvendelse av denne slags uttryk forstaaes>> (mine uthevinger).

I en annen dom, Valhaldommen (Rt-1917-1008) lignet omstendighetene på Skotfosdommen og flertallet henviste også til konklusjonen i den sistnevnte dommen. Høyesterett kom til samme konklusjon som sjøretten som blant annet uttalte (sitert fra side 1010):

<<Efter hvad det foreligger i nærværende tilfælde, antar retten, at det er strømmens magt, altssaa sjøfare, som bestemmer den indtrufne ulykkes væsen, hva aarsaksforholdet angaar. Indsnevringen av farvandet og slukningen av fyrene har nok hat sin betydning i denne henseende, men dog bare en underordnet efter de forudsætninger, under hvilke reisen foregik.>>

Begge disse dommene ble ansett som prejudikater for senere sjø- og krigssaker etter første verdenskrig. Da har de også hatt betydning for andre forsikringsbransjer, men praksis har imidlertid vært noe begrenset.⁸⁶

⁸⁴ ibid.

⁸⁵ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 325.

⁸⁶ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 250.

Hovedårsakslæren var sentral i sjøforsikring under første verdenskrig og årene umiddelbart etter, men det forandret seg med Norsk sjøforsikringsplan (her etter NSPL) av 1930 § 34 nr. 2 hvor den såkalte fordelingsregel ble tatt opp.⁸⁷ Fordelingsregelen går som nevnt ut på at tapet fordeles forholdsmessig på de ansvarlige parter etter hvor mye den enkelte årsaksfaktor utgjør og hvor mye hver av partene er ansvarlig for.⁸⁸ Det er dog fortsatt unntak for de tilfellene hvor de nødvendige årsakene er en sjøfare og en krigsfare. I slike tilfeller blir hovedårsakslæren anvendt, men med en fordeling hvor årsakene er tilnærmet likeverdige.⁸⁹ Fordelingsregelen blir omhandlet nærmere i kapitelet om hovedårsakslæren og fordelingsprinsippet under punkt 5.2.

En islandsk dom fra 1942, Hrd. 18. júní 1943 í máli nr. 53/1942 viser at på Island ble det fortsatt bygget på hovedårsakslæren under andre verdenskrig i saker som gjaldt sjø- og krigsforsikring. Saken gjaldt en fiskebåt som var på vei ut fra Reykjavik på nattestid. Båten hadde alle lanternene på. Plutselig ser mannskapet lanterner blinke på et annet skip rett foran. Skipet hadde seilt uten lys og mannskapet innser fort at det er fare for kollisjon. Kapteinen på fiskebåten senket farten og prøvde å unngå kollisjon, men uten å lykkes. Fiskebåten sank og en av de syv i mannskapet druknet. Skipet som hadde seilt uten lys var en amerikansk minerydder. Krigssituasjonen var klart nok årsaken til at skipet hadde seilt uten lys, men i dommen ble det vurdert slik at hovedårsaken for ulykken var feil hos mannskapet i minerydderen. Kapteinen på minerydderen utviste uaktsomhet da han kunne se fiskebåten som seilte med lys og burde ha kunnet unngått kollisjon. Forsikringsselskapet hvor fiskebåten hadde sin sjøforsikring ble derfor dømt til å betale erstatning, selv om det i forsikringsvilkårene fremkom at forsikringen *ikke* omfattet skader grunnet krig eller krigsfare.

3.2. P-pilledom II i Rt-1992-64

P-pilledom II er en viktig dom med hensyn til utvikling og klargjøring av årsakslærene (spesielt innen erstatningsretten). Dommen ble avsagt i 1992 og man kan si at det er visse forskjeller i rettspraksis med hensyn til årsaksspørsmålet før og etter avgjørelsen i '92. Hvilken årsakslære det bygges på i dommen har vært gjenstand for diskusjon.

⁸⁷ Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], Tidsskrift for rettsvitenskap 337, 365.

⁸⁸ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 229–230.

⁸⁹ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 364.

Dommen gjaldt en 23 år gammel kvinne som ble rammet av hjerneslag (arteriell trombose) i juni 1976. Skaden førte til omfattende lammelser i armer og bein, og tap av taleevnen.⁹⁰ Kvinnen ble innvilget full uførepensjon høsten 1976. Årsaksbildet i saken var sammensatt (flere årsaksfaktorer som var nødvendige for det skadelige resultat) og hovedspørsmålet var om produsenten av en p-pille (Lyndiol) var ansvarlig for skadelidtes hjerneslag. De samvirkende årsaksfaktorene var p-pillen, en medfødt misdannelse, infeksjon før hjerneslaget, røyking og alkoholinntak, samt et mulig nakketraume.⁹¹ Saken belyser derfor blant annet spørsmålet om kravet til årsakssammenheng ved flere, samvirkende skadeårsaker.⁹² I saken krevde kvinnen erstatning for inntektstap, merutgifter og tapt livsutfoldelse. Klargjøring av årsakssammenheng og bevisdømmelse er ikke enkel i denne type saker hvor det er flere mulige medvirkende skadeårsaker. Spørsmålet om bruken av p-pillen hadde vært en nødvendig årsak til hjerneslaget måtte avgjøres ut fra en samlet bedømmelse av bevismaterialet i saken.⁹³ Asker og Bærum herredsrett konkluderte med at det var årsakssammenheng mellom hjerneslaget og bruken av p-pillen og at markedsføreren Oragon AS dermed var erstatningsansvarlig på objektivt grunnlag. Eidsivating Lagmannsrett kom fram til at det *ikke* forelå årsakssammenheng mellom p-pillebruken og hjerneslaget. Resultatet i Høyesterett (under dissens 3-2) ble derimot at det forelå tilstrekkelig årsakssammenheng. Mindretallet hevdet at det ikke var ført tilstrekkelig bevis for årsakssammenhengen.⁹⁴ Det kan også nevnes at i en annen sak, P-pilledom I i Rt-1974-1160 ble det i Høyesterett *ikke* funnet tilstrekkelig årsakssammenheng mellom p-pillebruken og dødsfall på grunn av en hjertelidelse. Kvinnen i p-pilledom I hadde brukt p-pillen Anvolat i noen år før dødsfallet.⁹⁵

Høyesterettsavgjørelsen i P-pilledom II gir en teoretisk og prinsipiell drøftelse ved samvirkende skadeårsaker.⁹⁶ Av dommen fremgår det at i erstatningsretten *tar man utgangspunkt* i betingelseslæren, og det vanligste er å omtale prinsippet i P-pilledom II som

⁹⁰ Rt-1992-64; Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 376; Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 49.

⁹¹ Rt-1992-64; Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 376–378; Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 49.

⁹² Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 377.

⁹³ *ibid.*

⁹⁴ Rt-1992-64; Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 377.

⁹⁵ Rt-1974-1160; Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 377.

⁹⁶ Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 377.

en variant av betingelseslæren. Se også kapittel 6.1. Førstvoterende gir følgende beskrivelse av årsakskravet i saken:

<<Årsakskravet mellom en handling eller unnlattelse og en skade er vanligvis oppfylt dersom skaden ikke ville ha skjedd om handlingen eller unnlattelsen tenkes borte. Handlingen eller unnlattelsen er da en nødvendig betingelse for at skaden inntreffer>> (s. 69)⁹⁷

Uttalelsen er en klar henvisning til betingelsesteorien. Det åpnes likevel for en viss anvendelse av uvesentlighetslæren ettersom det avgrenses mot årsaker som i sammenhengen er ubetydelige, jf. også konklusjonen senere i Disprildommen Rt-2000-915 s. 920. Nils Nygaard fremhever at uvesentlighetslæren har utviklet seg til sikker rett og viser i den sammenheng til Disprildommen.⁹⁸ I dommen sier førstvoterende at norsk erstatningsrett <<bygger på betingelseslæren, ikke hovedårsakslæren>>, men at det <<åpnes [...]likevel for en viss konsesjon til hovedårsakslæren, idet det avgrenses mot årsaker som i sammenhengen er ubetydelige>>.⁹⁹ I denne sammenheng reflekterer Nils Nygaard over følgende spørsmål: << ein kan spørja om det er ei modifisert hovudårsakslære som ligg til grunn for dette, eller om det heller er *ein naturleg tanke* som gjer seg gjeldande, at ein ikkje kan leggja ansvaret på ei årsak som er uvesentleg.>>¹⁰⁰ (min utheving). Etter min mening virker det for diffust å snakke om at uvesentlige årsaker bør sjaltes ut med henvisning til <<en naturlig tanke>>. Jeg oppfatter det heller slik at det er i noen tilfeller en naturlig tanke som ligger bak avgjørelsen om å anvende uvesentlighetslæren når det gjelder mindre vesentlige årsaksfaktorer i årsakskonstellasjonen.

Man kan her videre drøfte spørsmålet om ikke hovedårsakslæren ble anvendt i sin modifiserte form (uvesentlighetslæren) for å avgrense ansvaret i P-pilledommen II sammen med betingelseslæren. Man kan da si at betingelseslæren har på en viss måte vært første trinnet i årsaksvurderingen som siden ble <<fylt ut>> eller supplert med uvesentlighetslæren. Uvesentlighetslæren ble ikke særskilt drøftet i dommen, men på side 70 i domsavgjørelsen, heter det om dette:

<<Såfremt p-pillebruken hadde fremstått som et *lite vesentlig element* i skadebildet i forhold til en annen årsak som anses som den dominerende, kunne det være grunn til å se bort fra p-pillebruken ved ansvarsbedømmelsen selv om også den var en *betingelse* for skaden. >> (mine uthevinger)

⁹⁷ Rt-1992-64, 69.

⁹⁸ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 636.

⁹⁹ Rt-2000-915; Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 636.

¹⁰⁰ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 636.

Høyesterett uttaler også på side 70 at det **kun** er aktuelt å pålegge erstatningsplikt i tilfeller der ansvarshendelsen <<har vært så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte ansvar til den>>. ¹⁰¹ Hovedårsakslæren ble først anvendt på denne måten, altså som uvesentlighetslære i P-pille dom II. Her er det viktig å bemerke at begrepsbruken ikke er helt klar, men det er i utgangspunktet spørsmål om terminologi og ikke teorien per se. Bjørn Engstrøm reflekterer over dommen i sin artikkel fra 1993 og sier:

<<Det legges enstemmig til grunn at det *ikke* kan kreves at p-pillebruken skal være *hovedårsaken* til hjerneslaget (arteriell trombose). På den annen side kreves det at bruken av p-pillen skal være en nødvendig betingelse for at kvinnen ble rammet av hjerneslag. Med uttrykket <<nødvendig betingelse>> menes at p-pillebruken har vært så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte ansvar til den.>>¹⁰²

Her gir Engstrøm inntrykk av at prinsippet om at skadeårsaken må ha vært så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte ansvar til den <<bakes inn i>> kravet om nødvendig betingelse, altså betingelseslæren. Da kan det også nevnes at Morten Kjelland i denne sammenhengen har valgt å kalle prinsippet i P-pilledom II for en *modifisert betingelsesregel* i stedet for modifisert hovedårsaksregel. ¹⁰³ Utgangspunktet er det samme, men det dreier seg som nevnt om forskjellig terminologi. Se nærmere om dette i kapittel 5.2. nedenfor. Slik forklarer Bjørn Engstrøm den "nye anvendelsen" av hovedårsakslæren (eller betingelseslæren i den forstand) i erstatningsretten:

<<Ved at vi i årsaksvurderingen kan se bort fra en uvesentlig årsaksfaktor[er] (selv om den i og for seg har vært nødvendig for resultatet), kan det hevdes vi fortsatt står med rester igjen av en *hovedårsakslære* i norsk erstatningsrett. Det blir til dels et spørsmål om terminologi.>>

I denne oppgaven har jeg valgt å kalle anvendelsen av prinsippet for modifisert hovedårsakslære eller uvesentlighetslæren. Jeg er enig med Kjelland i at det også er en viss grunn til å snakke om en modifisert betingelseslære, spesielt i erstatningsrettslige saker hvor utgangspunktet er betingelseslæren, men som tar hensyn til at uvesentlige faktorer i visse tilfeller kan sjaltes ut. Jeg synes det virker klarere å snakke om en uvesentlighetslære, enn modifisert betingelseslære, siden det historisk sett dreier seg om utvikling av det tradisjonelle hovedårsaksprinsippet. Også fordi uvesentlighetslæren (dog ikke alltid eksplisitt) har vært anvendt i saker hvor det ikke har blitt tatt standpunkt til betingelsesteorien. Betingelseslæren er som nevnt ikke egnet når det gjelder tilfeller hvor to

¹⁰¹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 58; Rt-1992-64, 70.

¹⁰² Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] *Lov og Rett* 376, 377.

¹⁰³ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 61.

eller flere årsakskjeder har virket uavhengig av hverandre og som hver for seg kan føre til den inntrufne skaden. Et eksempel er Vestfosdommen i Rt-1931-1096 som gjaldt forurensing forårsaket av to fabrikker i samvirke. Betingelseslæren er heller ikke alltid egnet for eksempel i saker i forsikrings- og trygderett. Eventuelt kan man gi rom for å bruke begge begrepene, dvs. modifisert hovedårsakslære og modifisert betingelseslære slik jeg drøftet under punkt 2.5.2. Valg av begrep kommer da an på situasjonen i hver enkelt sak hvor uvesentlige faktorer bør sjaltes ut.

Avslutningsvis kan det nevnes at det er en del ulikheter mellom den første og senere p-pilledommen. I dommen fra 1974 hvor Høyesterett kom til at det *ikke* forelå årsakssammenheng mellom bruk av p-pillen og dødsfallet var det flere tvilsomme elementer. Det var tvil om omfanget av p-pillebruken og tidsperioden for bruken samt tvil om dødsårsaken. I P-pille I var vurderingstemaet i Høyesterett om dødsårsaken skyldtes bruken av p-piller eller om dødsårsaken var grunnet andre sykkelige disposisjoner. Konklusjonen ble at det ikke kunne fastslås noen rimelig sannsynlighetsovervekt som kunne begrunne et erstatningskrav mot p-pille produsenten.¹⁰⁴ I p-pilledom II var det derimot verken tvil om diagnosen eller omfanget og forbruket av p-piller.¹⁰⁵ P-pilledommene faller under erstatningsrettens område. Det som har vært gjort rede for her under kapittel 3.2. angår derfor hovedårsakslærens utvikling i erstatningsretten før og etter avgjørelsen i '92. Det bemerkes at hovedårsakslæren fortsatt har blitt anvendt i sin tradisjonelle form i både forsikringsretten og trygderetten, slik det fremgår under kapittel 7.

4. Kritikk mot hovedårsakslæren

Det er klart at det er både fordeler og ulemper med regelen, og i denne sammenheng har det mye å si hvilket rettsfelt det gjelder. Når det for eksempel gjelder forsikringsrett er en av fordelene at den legger forholdene til rette for regeldannelse på områder hvor det har vært truffet flere avgjørelser, og den virker dermed preventiv og avklarende.¹⁰⁶ Hovedårsakslæren er på et vis en firkantet regel. En årsak blir enten ansett som hovedårsaken eller den settes helt ut av betraktning, den er altså en enten/eller løsning.¹⁰⁷ Om den ene eller en annen

¹⁰⁴ Rt-1974-1160; Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 136.

¹⁰⁵ Bjørn Engstrøm, „P-pilledommen fra 1992“ [1993] Lov og Rett 376, 378.

¹⁰⁶ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 250.

¹⁰⁷ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 132.

årsak skal regnes som hovedårsaken, kan også i noen tilfeller være nokså tilfeldig.¹⁰⁸ Den har derfor vært kritisert for mangel av mellomløsninger.¹⁰⁹ Mange i Produktansvarsutvalget påpekte at den tradisjonelle hovedårsakslæren har visse svakheter, sett fra et rettspolitisk synspunkt. Ett av disse er at læren er en enten/eller løsning uten muligheter for kompromisser. I Utredningen fra Produktansvarsutvalget i NOU 1980:29, side 88 spalte 2.3 heter det blant annet at

<< [f]lere av Utvalgets medlemmer vil her tilføye at det rettspolitisk er en svakhet ved hovedårsakslæren at den tvinger til et valg mellom fullt medvirkeransvar eller intet ansvar for den mindre vesentlige medvirker, og i prinsippet uavhengig av en konkret, rimelighetsvurdering også ut fra andre faktorer enn årsakforløpet. Ansvarsfrihet vil iallfall kunne virke urimelig i særlige høve, td når hovedmannen ikke er søkegod. >>.

I forsikringsretten kan det være uheldig å måtte velge ut en årsak som hovedårsak, slik at bare denne hovedårsaken skal bære hele tapet. Dette gjelder spesielt situasjonen hvor valget står mellom en årsak som er dekket av forsikring, og en som ikke er dekket. Det kan neppe sees som rimelig at den forsikrede skal være i en situasjon hvor det står og vipper mellom to mulige årsaker som hovedårsaker – og muligens gå glipp av forsikringsdekning dersom den valgte hovedårsaken ikke var dekket under forsikringen. Her har domstolene dog en viss tendens til å strekke innholdet av hovedårsakslæren i retning mot den årsaken som er dekket. Denne type situasjon er klart ikke av samme betydning hvis valget mellom hovedårsaker står mellom to årsaker som begge er dekket av forskjellige forsikringer/forsikringsselskaper.¹¹⁰

Carsten Smith kritiserte også hovedårsaksregelen som angrep på fundamentet for solidaransvarsregelen. Hovedårsakslæren i sin tradisjonelle form gir ikke rom for at flere parter kan være ansvarlige for en skade, selv om det er klart ved anvendelse av betingelseslæren at det var flere som stod bak den gitte skaden.¹¹¹ Smith understreker at skadeårsakene ikke er erstatningsrettslig likeverdige. Hovedårsakslæren innebærer <<at en skadevolder kan gå ansvarsfri selv om han har satt en årsak til skaden som isolert sett ville ha vært tilstrekkelig til å statuere ansvar.>> (mine uthevninger)¹¹²

¹⁰⁸ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 250.

¹⁰⁹ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 206.

¹¹⁰ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 250.

¹¹¹ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 636.

¹¹² Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], *Tidsskrift for rettsvitenskap* 337, 363.

En annen form for kritikk mot hovedårsaksregelen innen erstatningsretten er at den tradisjonelle hovedårsakslæren også ville rammet spesielt de skadelidte som er særlig sårbare jf. definisjon av særlig skadelidt ovenfor. Den ville kanalisert særlig sårbarhet til skadelidtes eget risikoområde.¹¹³ En skadelidt er som nevnt særlig sårbar hvis han på grunn av en fysisk og/eller psykisk disposisjon er mer mottakelig for skade enn en person som er normalt motstandsdyktig.¹¹⁴ Slik som Smith hevdet at hovedårsakslæren var et angrep på fundamentet for solidaransvaret, kan det sies på samme måte at regelen ville vært inngrep i fundamentet for sårbarhetsprinsippet.¹¹⁵ Når man anvender hovedårsaksregelen innen erstatningsretten vil relativt små forskjeller i årsaksbildet kunne gi avgjørende utslag for skadelidtes rett til erstatning. Den kan på denne måten medføre et tydelig, men ofte tilfeldig skille mellom ulike grupper av skadelidte som er særlig sårbare. Dette utfallet har sammenheng med at den tradisjonelle hovedårsaksregelen er en enten/eller-regel.¹¹⁶

5. Forholdet til de andre årsaksreglene

5.1. Innledning

Skader og ulykker kan oppstå på mange ulike måter og få ulike faktiske og rettslige virkninger. Derfor er det klart at vi ikke kan anvende en og den samme A4 regel for hvert tilfelle og på alle ulike rettsfelt. Slik som Bjørn Engstrøm har nevnt i sin artikkel Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren:

<<Det hadde selvsagt vært en retsteknisk forenkling om det var de samme årsaksprinsippene som gjaldt både i erstatningsretten, trygderetten og forsikringsretten. Som jeg har vært inne på tidligere, er det imidlertid ulike hensyn som gjør seg gjeldende på de ulike rettsområdene. Det gjør det vanskelig å tenke seg at man helt generelt skal kunne anvende de samme årsakskravene.>>

De ulike årsaksreglene er som nevnt betingelseslæren, hovedårsakslæren, fordelingsprinsippet og adekvansspørsmålet. At det har utviklet seg flere forskjellige årsaksregler har ikke skjedd uten grunn, og alle disse kan sies å være nødvendige for vårt rettssystem, selv om noen årsaksregler kan ha større betydning og bredere virkningsfelt enn andre. Vi trenger regler som utfyller hverandre og regler som kan tilpasses riktig til forskjellige situasjoner. Jeg vil nå gjøre rede for hovedårsakslærens plass i forhold til andre

¹¹³ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 209.

¹¹⁴ ibid 17.

¹¹⁵ ibid 209.

¹¹⁶ ibid 209.

årsaksregler. Hovedårsakslæren har også forskjellig betydning etter hvilket rettsfelt det gjelder, men det blir diskutert nærmere under kapittel 6, 7 og 8.

5.2. Betingelsesteorien v.s. Hovedårsakslæren

I dette kapittelet vil jeg diskutere det innbyrdes forhold mellom hovedårsakslæren og betingelsesteorien. Dette gjelder alle varianter av hovedårsakslæren, både den tradisjonelle formen av hovedårsakslæren og den modifiserte utgaven, altså uvesentlighetslæren.

Astrup Hoel talte for hovedårsaksregelen, men anerkjente ikke betingelseslæren samtidig. Carsten Smith definerte hovedårsaksregelen og betingelseslæren som to konkurrerende prinsipper i erstatningsretten og anerkjente begge prinsippene som rettslig relevante.¹¹⁷ I nyere praksis er det også i noen tilfeller slik at betingelseslæren og den modifiserte hovedårsakslæren (uvesentlighetslæren) utfyller hverandre eller kompletterer hverandre.

Slik har Morten Kjelland formulert forholdet mellom årsaksreglene: <<[...]norsk erstatningsrett bygger på betingelseslæren, som begrenses ved å bli supplert av en modifisert hovedårsakslære [...]>> Et eksempel på dette er i Liedommen i Rt-1998-1565 på side 1582-1583. Førstvoterende dommer konkluderte med at det var bevis for faktisk årsakssammenheng etter betingelseslæren, men at denne årsaksfaktorens *realiseringsbidrag* i årsakssammenhengen var uvesentlig.¹¹⁸ Nils Nygaard valgte å kalle betingelseslæren for realiseringslæra. Den påståtte årsaksfaktoren må ha evne til å volde skaden det er snakk om (det Nygaard kaller for årsaksevne). Videre må denne årsaksevnen ha realisert seg i den aktuelle skaden.¹¹⁹ Realiseringsbidrag er derfor en betegnelse for hvor mye årsaksfaktoren har realisert seg i den gitte skaden.

Et annet eksempel er Disprildommen i Rt-2000-915 på side 925. Konklusjonen hos førstvoterende var at det var tilstrekkelig bevis for årsakssammenheng (betingelsesteorien), og at disprilbruken ikke var så lite omfattende at det var naturlig å se bort fra den. Det samme kan sies om resultatet i Rt-2001-320.¹²⁰ Morten Kjelland og Nils Nygaard har også

¹¹⁷ Carsten Smith, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961], Tidsskrift for rettsvitenskap 337, 359; Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 165.

¹¹⁸ Rt-1998-1565; Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 635.

¹¹⁹ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 324–325.

¹²⁰ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 635.

drøftet en annen innfallsvinkel, <<å integrere uvesentlighetslæren i betingelseslæren>>. Uvesentlighetslæren <<bakes da inn i>> begrepet <<nødvendig betingelse.>>¹²¹ Kjelland nevner i den forbindelse P-pilledom II, da førstvoterende formulerte det på følgende måte: <<[n]år jeg i det følgende drøfter om p-pillebruken er en nødvendig betingelse eller årsak til skaden, legger jeg samtidig i uttrykket <<nødvendig>> at den har vært så vidt vesentlig at det er naturlig å knytte ansvar til den>> (s. 70).¹²²

Kjelland har også forklart forholdet mellom årsaksreglene omvendt, dvs. å atskille uvesentlighetslæren fra betingelseslæren, slik at de fungerer som to atskilte prinsipper.¹²³ I den forbindelse nevner han Ranheimdommen (Rt-2001-337):

<<I forhold til betingelseslæren, som er utgangspunktet for bedømmelsen av årsakssammenheng i norsk erstatningsrett, må det dermed legges til grunn at det er en faktisk årsakssammenheng mellom ulykken og lammelsen [...]Saken reiser etter dette spørsmål om bilulykken er en så pass vesentlig faktor i utviklingen av lammelsen at det er naturlig å knytte ansvar til den, ...>>¹²⁴

Tilsvarende skille mellom årsaksprinsippene er også å finne i Nilsen dommen (Rt-2001-320, side 329). Når årsaksprinsippene behandles separat, er vanligvis betingelseslæren trinn 1 og uvesentlighetslæren trinn 2.¹²⁵ Det vil si at retten som regel først tar stilling til årsakskravet i betingelseslæren for siden å vurdere om den gitte faktoren var et såpass vesentlig element i årsaksbildet at det er naturlig å knytte ansvar til den.¹²⁶ I tilfeller der det er vanskelig å avklare om skaden står i faktisk årsakssammenheng med hendelsen eller unnlåtelsen, blir årsaksspørsmålet løst ut fra uvesentlighetslæren aleine. Et godt eksempel på dette er Inneklomadommen Rt-2000-620.¹²⁷

5.3. Fordelingsprinsippet v.s. Hovedårsakslæren

Hovedårsakslæren er som nevnt en <<enten eller regel>>. Anvendelsen av hovedårsaksregelen i forsikringstilfelle fører til at den forsikrede enten får full erstatning utbetalt fra forsikringselskapet, eller ingenting. Dette resultatet er ikke alltid rimelig, fordi det kan være tilfeller hvor det er vanskelig å utpeke hovedårsaken. Og hvor man i slike tilfeller likevel peker ut en årsak som hovedårsak, kan det bli på bekostning av

¹²¹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 59.

¹²² Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 175.

¹²³ *ibid.*

¹²⁴ *ibid.*

¹²⁵ *ibid.*

¹²⁶ *ibid* 174–175.

¹²⁷ *ibid* 174.

forsikringstakerens adekvate tap.¹²⁸ Det er i disse tilfellene i forsikringsretten at fordelingsprinsippet blir anvendt heller enn hovedårsaksregelen. Hvis det er mulig å skille mellom årsak til skaden som ikke er dekket og en årsak som er dekket av forsikringen, vil det være en rimelig løsning å fordele ansvaret mellom disse. Forsikringsselskapet betaler da erstatning for den delen av skaden som faller under forsikringsvilkårene.¹²⁹

5.4. Adekvansspørsmålet v.s. Hovedårsakslæren

Den tradisjonelle hovedårsakslæren og adekvanslæren har i utgangspunktet ulike formål. Hovedårsakslæren går ut på å finne den mest dominerende årsaken i årsaksbildet, mens adekvanslæren går ut på å avgrense ansvaret. En handling kan som nevnt sette i gang en uendelig rekke av begivenheter, og adekvanslæren anvendes for å sette grensen for hvilket ansvar denne handlingen skal føre med seg.¹³⁰ Et fellestrekk mellom hovedårsakslæren og adekvansprinsippet er at begge som regel krever en skjønnsmessig vurdering, i hvertfall i en viss grad.

Det er visse likheter mellom *uvesentlighetslæren* og adekvanslæren. Uvesentlighets- og adekvanslæren bygger begge på skjønnsmessige, ulogiske avgrensingsregler og de anvendes først og fremst når der er flere samvirkende årsaksfaktorer i årsakskonstellasjonen.¹³¹ Hensynet bak begge prinsippene er å ivareta skadevolders interesser.¹³² Begge reglene har som formål å avgrense ansvaret. Uvesentlighetslæren gjelder både for primærskade (initialskade) og følgeskader (sekundærskader), mens adekvanslæren oftere er aktuell når det gjelder følgeskader. Når det gjelder adekvanslæren er det som nevnt tidligere hensynet bak læren at vedkommende skadevolder ikke skal bli holdt ansvarlig for en handling som medførte atypiske og upåregnelige følger som var umulig å se på forhånd. Uvesentlighetslæren innebærer at den gitte skadevolder ikke skal bli holdt ansvarlig for begivenhet(er) som har vært så lite vesentlige i årsaksbildet at det ikke er naturlig å knytte ansvar til den/de begivenheten(e). Uvesentlighetslæren gjelder omlag

¹²⁸ Ivan Sørensen, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010) 141.

¹²⁹ *ibid.*

¹³⁰ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 139.

¹³¹ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 50.

¹³² Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 62.

tilsvarende ved spørsmål om avgrensing mot følgeskader. Når det gjelder følgeskader kan ansvaret heller ikke bygge på en årsaksfaktor som er uvesentlig i årsaksbildet.¹³³

Reglene om avgrensing av ansvaret (her uvesentlighetslæren og adekvanslæren) er kumulative med reglene om faktisk årsakssammenheng og ansvarsgrunnlag. Det vil si at de kan fungere selvstendig og gi grunnlag for frifinning av den som er påstått ansvarlig.¹³⁴ Sammenhengen med kravet om faktisk årsakssammenheng kan illustreres med Thelledommen i Rt-2000-418. Saken gjaldt nakkeslengskade etter trafikkulykke. Dommen er et eksempel på at både uvesentlighetslæren og adekvanslæren blir anvendt. Nils Nygaard har omtalt dommen slik:

<<Retten meinte trafikkuhellet <<kan...ikke anses som en helt uvesentlig årsak>> til den varige skadefølgja. Vilkåra for faktisk/historisk årsakssammenheng skulle altså dermed vera innfridde. Men retten frifann likevel fordi skadeutviklinga var <<så uvanlig og de senere varige plager...så fjerne i forhold til det opprinnelige og meget beskjedne sammenstøt, og så avledete i forhold til den begrensede bløtdelskade som derved inntraff, at det ikke er rimelig å pålegge forsikringsselskapet erstatningsansvar>>. (s.433)>>¹³⁵

Dommen synes å ha tatt utgangspunkt i at faktisk årsakssammenheng i saken var bevist, men at det hadde vært urimelig å pålegge forsikringsselskapet erstatningsansvar siden skadefølgen var så fjern og avledet (adekvanslæren).

Kjelland har sammenlignet adekvanslæren og uvesentlighetslæren på følgende måte: <<uvesentlighetslæren [...] stiller minstekrav til ansvarshendelsens bidrag til skaden. Dersom skadelidte passerer dette <<hinderet>>, er man over i en vurdering av det andre unntaket: adekvanslæren. Den anviser en bred interesseavveining.>>¹³⁶ Høyesterett har også påpekt i Ranheim dommen, Rt-2001-337, at <<drøftelsen av vesentlighet og adekvans [kan] gli over i hverandre>> (s. 342).¹³⁷

Det er også forskjeller på de to årsaksteoriene. Trine–Lise Wilhelmsen har oppsummert forskjellen slik: <<Mens uvesentlighetslæren fokuserer på at to eller flere årsaker må veies opp mot hverandre, tar adekvanslæren utgangspunkt i en inntruffet skade, og fokuserer på hvor langt ansvaret rekker når skaden virker sammen med senere

¹³³ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 355.

¹³⁴ *ibid* 356.

¹³⁵ *ibid* 357; Rt-2000-418, 433.

¹³⁶ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 50.

¹³⁷ Rt-2001-337, 342; Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 258.

begivenheter.>>¹³⁸ Uvesentlighetslæren fokuserer altså på ansvarshendelsens årsaksbidrag mens adekvanslæren fokuserer i større grad på skadefølgen. Adekvanslæren legger også opp til en mer sammensatt vurdering.¹³⁹

6. Hovedårsakslæren i erstatningsretten

6.1. Innledning

Det er et grunnvilkår for erstatningsansvar at det foreligger faktisk årsakssammenheng mellom den påståtte ansvarlige årsaken og den gitte skaden. Man må kunne bevise at handlingen som regnes å være årsaken til skaden faktisk har skjedd. En formulering av dette kravet for faktisk årsakssammenheng er betingelseslæren.¹⁴⁰ Som eksempel kan nevnes at i P-pilledom II forelå det faktisk årsakssammenheng idet det var bevist at kvinnen faktisk hadde tatt p-pillen over en gitt tidsperiode og at dette hadde hatt betydning for skaden. Høyesterett kom fram til at det forelå tilstrekkelig årsakssammenheng mellom p-pillebruken og dødsfallet.

Erstatningsretten tar utgangspunkt i betingelseslæren. Det fremgår av Høyesteretts praksis og et godt eksempel er P-pilledom II Rt-1992-64 som ble diskutert i kapitel 3.2. Morten Kjelland kaller P-pille II dommen for *prinsippdommen* om betingelseslæren.¹⁴¹ I Dispril dommen Rt-2001-915 fant retten (dissens 3-2) at det var årsakssammenheng mellom bruk av Dispril og hudskade. Førstvoterende fremhevd også på side 920 at <<norsk erstatningsrett i alminnelighet bygger på betingelseslæren>>. I Ranheim dommen Rt-2001-337 tok retten ikke endelig standpunkt til årsaksspørsmålet, men førstvoterende nevnte innledningsvis (s. 341-342) at <<betingelseslæren...er utgangspunktet for bedømmelsen av årsakssammenheng i norsk erstatningsrett>>. I Nilsen dommen Rt-2001-320 konkluderte retten med at påkjørselen var <<en nødvendig betingelse>> for skadelidtes psykiske skade.¹⁴²

¹³⁸ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 50–51.

¹³⁹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 62.

¹⁴⁰ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 629.

¹⁴¹ Morten Kjelland, „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007) 49.

¹⁴² Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 630.

Bjørn Engstrøm skriver i sin artikkel fra 1981: <<Erstatningsrettens årsakslære har tradisjonelt tatt utgangspunkt i den såkalte betingelsesteorie.>>¹⁴³ Høyesterett har også i nylige dommer bekreftet at betingelseslæren er hovedregelen innen erstatningsretten. Et eksempel er *Schizofreni* saken i Rt-2007-172.

Betingelsesteorien er utgangspunktet i erstatningsretten. I flere saker er det likevel samspill av flere årsaksregler. Spørsmålet er da hvilke andre prinsipper det er som også kan gjelde innen erstatningsretten? I kapitlene under vil jeg prøve å drøfte de øvrige prinsippene som kan få anvendelse innen erstatningsretten.

6.2. Hvilken betydning har hovedårsakslæren innen erstatningsretten?

Stang forkastet hovedårsaksregelen innen erstatningsretten og hevdet at den ville føre til <<uantagelige resultater>>.¹⁴⁴ Stang skilte imidlertid mellom logiske årsaksspørsmål og alogiske ansvarsspørsmål; <<[b]egrepet aarsak bestemmer logikken, grænsene for ansvaret trækker retsordnen>>.¹⁴⁵ Astrup Hoel talte for en viss anvendelse av hovedårsakslæren innen erstatningsretten.¹⁴⁶ Ansvaret skulle graderes ut fra årsaksbidrag og skyld. Hoels hovedårsaksprinsipp fikk imidlertid ikke noe særlig gjennomslag i praksis.¹⁴⁷ Hoel fremla sine betraktninger rundt hovedårsakslæren på 1930-tallet. De fikk ikke særlig betydning i praksis hverken i sin tid eller i nyere praksis. Carsten Smith analyserte forholdet mellom betingelseslæren og hovedårsakslæren tidlig på 1960-tallet. Hovedårsakslæren i sin tradisjonelle form gir ikke rom for at flere kan være ansvarlige for samme skaden, selv om det er på det rene etter betingelseslæren at det har vært flere ansvarlige for den samme skaden.¹⁴⁸ På grunn av dette har Smith kalt hovedårsakslæren for et angrep på selve fundamentet for solidaritetsregelen, jf. diskusjon i kapittel 4.¹⁴⁹

Bjørn Engstrøm redegjør for hovedårsaksregelen i sin artikkel i <<Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren>>. Han reiser også spørsmål her om ikke

¹⁴³ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 126.

¹⁴⁴ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 164.

¹⁴⁵ *ibid.*

¹⁴⁶ G. Astrup Hoel, „Hovedårsaksprinsippet“ (1938) nr. 6 Norsk Forsikringsjuridisk Forenings Publikasjoner, 24.

¹⁴⁷ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 164.

¹⁴⁸ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 635–636.

¹⁴⁹ *ibid.*

Høyesterett i enkelte relasjoner har gitt betingelseslæren en for bred plass og således gått for langt i å sette hovedårsakslæren til side.¹⁵⁰ Andenæs hevdet at betingelseslæren trengte en tilbygning, og at man måtte stille krav til årsaksfaktorens bidrag. Andenæs uttaler at <<[d]ersom en av årsakene er helt *ubetydelig* i forhold til de andre, vil man neppe pålegge ansvar>>.¹⁵¹ (min utheving). Her er Andenæs inne på det som i dag ofte blir kalt for *uvesentlighetsprinsippet*, at en årsaksfaktor må være så vidt vesentlig (eller betydelig) i årsakssammenhengen at det er naturlig å knytte ansvar til den.

Nils Nygaard nevner at hovedårsakslæren fikk en viss tilslutning også i erstatningsretten, i den form at hovedårsaken skulle bære ansvaret, men at læren etter hvert er blitt modifisert.¹⁵² Hovedårsakslæren har derfor meget begrenset betydning i sin tradisjonelle form innen erstatningsretten. Men betingelseslæren suppleres med den modifiserte varianten av hovedårsakslæren; *uvesentlighetslæren*.

Utviklingen av hovedårsakslæren har gått over en lang periode, og i årene før 1992 ble det stadig klarere at norsk erstatningsrett *ikke* bygger på den tradisjonelle varianten av hovedårsaksregelen. Usikkerheten rundt dette ble siden endelig avklart i P-pilledom II.¹⁵³

Utvalget i NOU 2004:3 drøftet årsakskravet i P-pilledom II:

<<Retten slår ellers fast at den tradisjonelle hovedårsakslæren ikke kan legges til grunn. [...] I dommen framheves at bruken av P-piller må være en nødvendig betingelse for sykdommens inntreden, og at det i nødvendighetskriteriet ligger et visst krav om vesentlighet. Dette betyr at i norsk rett gjelder betingelsesteorien, *men at en modifisert hovedårsakslære anvendes for å presisere eller supplere denne.*>> (mine uthevninger).

I Dispril-dommen i Rt-2000-915 ble et legemiddelfirma kjent erstatningsansvarlig for en alvorlig hudlidelse som plutselig forekom hos en ni år gammel jente. I saken ble det fastlagt årsakssammenheng mellom bruken av Dispril og den hudlidelsen som siden oppstod. I dommen fremhever førstvoterende at norsk erstatningsrett <<bygger på betingelseslæren, ikke hovedårsakslæren>>, men at det likevel <<åpnes [...] for en viss konsensjon til hovedårsakslæren, idet det avgrenses mot årsaker som i sammenhengen er *ubetydelige*>> (s.

¹⁵⁰ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 2007 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 64 og 77.

¹⁵¹ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 164.

¹⁵² Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 635–636.

¹⁵³ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 167.

920).¹⁵⁴ (mine uthevninger). Her er førstvoterende inne på uvesentlighetslæren, idet ubetydelige årsaksfaktorer bør sjaltes ut fra årsaksbildet. Morten Kjelland betegner uvesentlighetslæren som et alminnelig erstatningsrettslig prinsipp:

<<Uvesentlighetslæren utgjør i dag et alminnelig erstatningsrettslig prinsipp. Dette fremgår av det skrevne domsmaterialet, samt øvrige kilder som forarbeider og teori. Synspunktet blir eksplisitt uttrykt av Høyesterett, slik som i Overgrep (Rt. 1997 s. 852). Etter å ha anvendt uvesentlighetslæren, taler retten om <<de alminnelige årsaksregler>>. (s. 858).>>

Det virker klart av ovennevnte at hovedårsakslæren i sin modifiserte utgave har en viss plass innen erstatningsretten. I rettsavgjørelser og i teorien er det anvendt forskjellig terminologi, det er enten referert til modifisert hovedårsakslære, modifisert betingelseslære eller uvesentlighetslære.

Her kan man stille spørsmål ved om uvesentlighetslæren er et selvstendig prinsipp, eller om det <<bakes inn i>> begrepene modifisert hovedårsakslære og/eller modifisert betingelseslære. Jeg sier meg enig med Morten Kjelland når han betegner uvesentlighetslæren som et alminnelig erstatningsrettslig prinsipp. Jeg oppfatter begrepsbruken av uvesentlighetslæren slik at prinsippet omfatter alle tilfeller hvor ubetydelige årsaksfaktorer blir sjaltet ut. Det er på en måte et overordnet, selvstendig begrep. Modifisert hovedårsakslære er synonym med uvesentlighetslæren, mens modifisert betingelseslære er når betingelseslæren suppleres med uvesentlighetslæren. I denne sammenhengen vises det til diskusjonen i kapittel 2.5.2.

Betingelsesteorien er også hovedregelen i islandsk erstatningsrett.¹⁵⁵ I islandsk erstatningsrett er det heller ikke et krav for erstatningsansvar at den ansvarsbærende handling er hovedårsaken til skaden.¹⁵⁶ I enkelte dommer har det likevel vært drøftet om den gitte årsaken har vært *vesentlig* eller ikke, jfr. islandsk høyesterettsdom Hrd. 23. september 1993 í máli nr. 300/1992 (snøskreddom).¹⁵⁷ Saken dreide seg om krav på erstatning da snøskred fra en fjellside på Island (Geirseyrargil) gjorde store skader blant annet på hus og andre bygninger. Eiere av en bolig som ble ødelagt i snøskredet stevnet

¹⁵⁴ Rt-2000-915, 920; Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 636.

¹⁵⁵ Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 349.

¹⁵⁶ *ibid* 347.

¹⁵⁷ *ibid*.

kommunen P, og krevde erstatning for tapet. De baserte sitt krav på at snøskjermer som P fikk bygget og som skulle hindre snøtransporten fra fjellsiden, hadde feil beliggenhet slik at det medførte økt snømengde og endret snøskredets retning. De hevdet at dette var årsaken til at snøskredet rammet huset så hardt som det gjorde. For Høyesterett ble bevisspørsmålet og spørsmål om årsakssammenhengen vurdert. Det ble lagt til grunn at det var en viss sannsynlighet for at snøskjermen kunne ha hatt noen innvirkning på snøskredets retning og utbredelse. Høyesterett uttalte videre at de opplysninger som forelå i saken likevel ikke var tilstrekkelige for å bevise at snøskjermen var en *vesentlig årsak* for snøskredets retning og de skader som skredet medførte. Retten konkluderte med at årsaken til skaden var en naturkatastrofe og uforutsigbare hendelser som P ikke kunne lastes for. P ble derfor frikjent.¹⁵⁸

Domsgrunnene i danske og svenske høyesterettsavgjørelser er, i følge Wilhemsens, som regel kortere enn de norske, og de hensyn som ligger i årsaksvurderingene er mindre direkte uttalt.¹⁵⁹ Etter å ha gjennomgått en del islandske dommer har jeg konkludert med at det samme gjelder om islandske dommer, de er kortere enn de norske og omfatter sjelden en analyse av hvilken årsakslære som anvendes.

Viðar Már Matthíasson oppsummerer snøskreddommen slik at det *ikke* innebærer en henvisning til anvendelse av hovedårsakslæren per se, selv om Høyesterett har brukt begrepet *vesentlig årsak*.¹⁶⁰ Høyesterett uttalte at skadelidte må kunne bevise at den skadevoldende handling er en vesentlig årsak for å ha rett på erstatning. Matthíasson tolker dommen slik at uttalelsen om vesentlig årsak i denne saken var en henvisning til at beviskravet ikke var oppfylt. Alternativ tolkning, i følge Matthíasson, er at snøskjermenes beliggenhet hadde så liten innvirkning på saksforløpet at det ikke hadde noen betydning for den gitte skaden, det vil si at hvordan snøskjermene ble bygget ikke var en nødvendig betingelse for skaden.¹⁶¹

Jeg er enig i den sistnevnte tolkningen av dommen. Jeg ser det slik at retten, uten at det fremkommer eksplisitt, her anvender uvesentlighetslæren. I dommen ble det lagt til grunn at det var en viss sannsynlighet for at snøskjermen kunne ha hatt *noen innvirkning* på

¹⁵⁸ Hrd. 23. september 1993 í máli nr. 300/1992 (oversatt av forfatter), dommen er også sitert i Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 347–348.

¹⁵⁹ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 15.

¹⁶⁰ Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 348.

¹⁶¹ *ibid.*

snøskredets retning og utbredelse, men i så liten grad at det som årsaksfaktor uansett ville blitt sjaltet ut av årsaksbildet. Denne tolkningen av saken gir et eksempel på når betingelseslæren er komplettert med uvesentlighetslæren.

Svensk erstatningsrett tar også utgangspunkt i betingelseslæren, og det er ikke krav om hovedårsak for å ha rett på erstatning. Slik det framgår av Hellner og Radetzki: <<Inom Skadeståndsrätten kräver man inte at vållandet varet den viktigaste eller starkast verkande orsaken (>>huvudorsaken>>) til skadan, utan skadeståndsskyldighet oppstår även om vållandet varit endast en bidragande orsak>>.¹⁶² I islandsk rett er det også slik at hvis årsakskravet er oppfylt etter betingelseslæren, er det tilstrekkelig at det har vært en medvirkende årsak.¹⁶³

Et eksempel fra islandsk erstatningsrett på at det er tilstrekkelig med medvirkende årsak har vi i Høyesterettsdom Hrd. 18. desember 1968 í máli nr. 96/1968. Arbeidstaker J fikk hodeskader i en ulykke på arbeidsplassen, og i forbindelse med dette fikk han alvorlige helseplager. J døde om lag åtte år etter ulykken. Avdødes enke og livsarvinger krevde erstatning på grunn av tap av forsørger og begravelseskostnader. Sakkyndige leger kom fram til at helseplagene han led av på grunn av ulykken i hvert fall hadde vært en medvirkende årsak til døden. Høyesterett innvilget erstatningskravet med begrunnelse i sakkyndiges utredning.¹⁶⁴

6.3. Når kan det være behov for å anvende også andre prinsipper enn betingelseslæren innen erstatningsretten?

En skade er ofte forårsaket av to eller flere årsaksfaktorer, såkalte samvirkende skadeårsaker.

Slik har Bjørn Engstrøm poengtert situasjonen ved samvirkende skadeårsaker:

<<Et viktig rettslig poeng er at ved *samvirkende skadeårsaker*, er det **ikke** noe vilkår for å komme i ansvar at en årsaksfaktor må anses som *hovedårsaken* til skaden eller tapet. Det er tilstrekkelig for å komme i ansvar at den aktuelle årsaksfaktoren er en nødvendig betingelse for skaden. Med uttrykket <<nødvendig betingelse>> menes at den aktuelle årsaksfaktoren har vært så vidt vesentlig i årsaksbildet at det er naturlig å knytte erstatningsansvar til den. Skal man kunne se helt bort fra en årsaksfaktor, må den i tilfelle ha fremstått som et lite vesentlig element i skadebildet i forhold til en annen årsak som anses som den dominerende.>> (mine uthevinger)¹⁶⁵

¹⁶² Jan Hellner og Marcus Radetzki, *Skadeståndsrätt* (Norstedts Juridik AB 2010) 198.

¹⁶³ Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 348.

¹⁶⁴ Hrd. 18. desember 1968 í máli nr. 96/1968 (oversatt av forfatter), dommen er også sitert i Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 348–349.

¹⁶⁵ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng i erstatningsretten - belyst særlig ved dykkerdommen i Rt-2003-338“ (2004) nr. 1 Tidsskrift for erstatningsrett 61, 69.

Her har vi et eksempel på det som flere spesialister innen jussen har kommet frem til; at i erstatningsretten gjelder betingelseslæren i første omgang, som da ofte blir <<komplettert>> med uvesentlighetslæren i tilfelle hvor det er flere samvirkende skadeårsaker. Det er fremstilt et krav om at årsaksfaktoren må ha vært en *nødvendig betingelse* (betingelsesteorien) for skaden eller tapet. En årsaksfaktor som i seg selv har vært en nødvendig betingelse for skaden kan imidlertid sjaltes ut hvis den er så lite vesentlig i det totale årsaksbildet at det ikke er naturlig å knytte ansvar til den. Uvesentlighetslæren tar som nevnt ovenfor hensyn til skadevolders interesser. Skadevolder blir dermed ikke holdt ansvarlig for skadefølger som av <<urimelighetshensyn>> ikke bør bære ansvar. Jeg er enig i denne løsningen. Man kan ikke alltid søke løsningen utelukkende i betingelsesteorien.¹⁶⁶ I tilfeller hvor det er flere samvirkende skadeårsaker og kun betingelsesteorien blir anvendt for å avgrense ansvaret, kan det lede til urimelige resultater. Anvendelse av uvesentlighetslæren som utfyllende regel gir et mer helhetlig og grundigere drøftet resultat ettersom det blir tatt standpunkt til flere momenter i saken. Uvesentlighetslæren har også gjennomslagskraft i tilfeller hvor årsakene inntreffer til forskjellig tid.

En årsaksfaktor som har medvirket til den gitte skaden (men som ikke alene kunne ha ført til skaden), regnes som årsak med mindre den er uvesentlig i forhold til de andre årsaksfaktorene som medvirket til skaden.¹⁶⁷ Engstrøm nevner i denne sammenheng Aasedommen i Rt-1933-931. Saken gjaldt en passasjer i bil (Aase) hvor sjåføren kjørte to ganger utfor veien. Den første gangen ble ingen skadet og de kom seg opp på veien igjen. Den andre gangen kom sjåføren uskadd fra det, men Aase døde uten å ha fått noen lesjoner som kunne forklare dødsfallet. Aase led av en hjertesykdom som gjorde ham spesielt følsom overfor plutselig sjokk. I dommen gjaldt spørsmålet om man skulle anse hjertesykdommen eller bilulykken som årsak til dødsfallet. Høyesterett kom frem til at bilulykken måtte anses som den dominerende og utslagsgivende dødsårsak, mens hjertesykdommen ble ansett som en uvesentlig årsaksfaktor.¹⁶⁸ Dommen er belysende for hvor uvesentlighetslæren anvendes når det gjelder samvirkende årsaker. Den er imidlertid nokså gammel slik at dommens rettskildemessige betydning anses å være noe svekket.

¹⁶⁶ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 130.

¹⁶⁷ *ibid* 131.

¹⁶⁸ Rt-1933-931; Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 131.

Betingelsesteorien er ofte et tilfredsstillende årsaksprinsipp når det gjelder å finne fram til om kravet til faktisk årsakssammenheng er oppfylt.¹⁶⁹ Nils Nygaard nevner to grupper av tilfeller der betingelseslæren ikke fungerer tilfredsstillende for å definere årsakskravet. Det ene tilfellet er ved samvirkende overtallige årsaker. Samvirkende overtallige årsaker er årsaksfaktorer som alle har medvirket til skaden, men der skaden likevel kunne skjedd om en av disse årsaksfaktorene var tenkt borte.¹⁷⁰ Det andre tilfellet er når det er flere årsaker som har skjedd samtidig, og hver for seg er stor nok til å volde hele skaden. I begge disse tilfellene ville hele skaden også ha skjedd selv om den ene årsaksfaktoren tenkes borte.¹⁷¹ Sistnevnte eksempel kalles også for konkurrerende skadeårsaker eller selvstendig virkende skadeårsaker. Dette har også vært kalt for kumulativ kausalitet, altså når to årsakskjeder virker uavhengig av hverandre og hver for seg kan føre til den inntrufne skaden.¹⁷²

Et eksempel på selvstendig virkende skadeårsaker er å finne i Vestfosdommen (Rt-1931-1096), når to fabrikker i samvirke forurenset en elv. Fabrikkene sendte samtidig avløpsvann ut i en elv i slike mengder at avløpsvannet fra hver enkelt fabrikk alene var nok til å forurense og ødelegge vannet. Anvendelse av betingelsesteorien i denne type tilfeller ville føre til at ingen av fabrikkene kunne anses som årsak til skaden, fordi skaden ville ha inntrådt selv om man tenker seg utslippet fra den ene fabrikk borte.¹⁷³ Hver av de to fabrikkene kan tenkes å anføre at utslippet fra deres fabrikk ikke er en nødvendig betingelse for skaden.¹⁷⁴ Engstrøm understreker at i praksis ville det selvfølgelig ikke føre fram. Når to eller flere skadevoldere (her fabrikkene) bidrar med årsaksfaktorer som hver for seg er store nok til å volde den inntrufne skaden, og begge virket samtidig, da blir begge fabrikkene ansett for å være årsak til skaden.¹⁷⁵ I situasjoner som denne, ved konkurranse mellom flere skadevoldere og ansvarssituasjonen ikke er direkte lovregulert, må man ha et normativt

¹⁶⁹ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 127.

¹⁷⁰ Nils Nygaard, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Retts teori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002) 631.

¹⁷¹ *ibid.*

¹⁷² Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 127.

¹⁷³ *ibid.*

¹⁷⁴ *ibid.*

¹⁷⁵ *ibid* 127–128.

grunnlag for å statuere ansvar.¹⁷⁶ I Vestfosdommen brukte Høyesterett prevensjonshensynet som grunnlag for ansvar.¹⁷⁷ Hovedregelen i norsk rett er at i denne type tilfeller blir solidaritetsprinsippet anvendt som innebærer at hver av de som representerte skadelige årsaksfaktorer blir solidarisk ansvarlig for skadelidtes tap jf. LOV-1969-06 om skadeserstatning § 5-3.¹⁷⁸ I det innbyrdes forhold mellom skadevolderne må de vanligvis bære en lik del av erstatningsbeløpet. Det er imidlertid unntak fra dette, f.eks. hvis de har bidratt i veldig forskjellig grad.¹⁷⁹ I Vestfos dommen ble det uttalt at Vestfos Cellulosfabrikk ikke kunne unngå ansvar med henvisning til at en annen fabrikk, Fredfos Uldvarefabrikk også hadde forurenset elven. Hver av de to skadevolderne måtte derfor bære ansvaret fullt ut for sine handlinger. I denne oppgaven gis det ikke rom for å gå nærmere inn på prevensjonshensynet, solidaritetsprinsippet eller regresskrav mellom skadevoldere når det gjelder samvirkende skadeårsaker.

Betingelseslæren fastsetter om det er årsakssammenheng rent faktisk. Selv om det i utgangspunktet er ansvarsgrunnlag og det foreligger faktisk årsakssammenheng, bør ikke ansvaret omfatte skadefølger i det uendelige når det er flere ledd i årsakskjeden. Derfor er det behov for å avgrense erstatningsansvaret når en handling medfører flere skadefølger. En begrensning i erstatningsansvaret ligger i kravet om *adekvans*.¹⁸⁰ Skadevolder blir ikke holdt ansvarlig for skadefølger som framstår som helt atypiske og upåregnelige jf. definisjon på adekvansspørsmålet ovenfor. Den faktiske årsakssammenhengen i saken kan være bevist, men det kan likevel tenkes å ville være urimelig å pålegge erstatningsansvar når skadefølgen er fjern og avledet.

Et godt eksempel på adekvansbetraktninger er Flymanøverdommen i Rt-1973-1268 som gjaldt skade ved kabelbrudd. Under en NATO-militærøvelse brøt et fly en kraftledning, noe som medførte at mange abonnenter ble uten strøm. En av disse abonnentene var A som drev oppdrett av regnbueørret. Oppdrettsanlegget led skade da en elektrisk pumpe ble satt

¹⁷⁶ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 41–42.

¹⁷⁷ *ibid* 42.

¹⁷⁸ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 127–128; Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 72.

¹⁷⁹ Bjørn Engstrøm, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] Jussens Venner 122, 127–128.

¹⁸⁰ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdløven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 230.

ut av drift. Staten erkjente ansvar for skaden på kraftledningen, men bestred ansvar for skaden på oppdrettsanlegget. Høyesterett kom fram til (under dissens 4-1) at den nødvendige nærhet i årsaksforholdet ikke forelå. Skaden var for avledet og indirekte, og A måtte bære risikoen. Det forelå bevist årsakssammenheng mellom kabelbruddet og skaden på anlegget og skaden var i følge Nils Nygaard klart nok påregnelig. Nygaard uttaler videre:

<<Dessutan kunne kuttet av høgspenninga vanskeleg reknast som uvesentleg i høve til fylgeskaden. Det retten gjorde var å foreta ei samla legislativ interessevurdering av *kor langt skadebotvernet går* i eit slikt typetilfelle. Altså ikkje så mykje eit spørsmål om årsaker, men om den normative utstrekning av skadebotvernet.>>¹⁸¹

Førstvoterende uttalte på s. 1273 i dommen at A var klar over at bedriften var særdeles sårbar for tilfelle av strømstans og kunne ha avverget skaden ved enkle og billige midler.¹⁸²

En islandsk dom fra 1983, Hrd. 1983 bls. 1826 gjaldt også spørsmålet om kravet om adekvans var oppfylt. Et skip som var eid av E hadde fraktet sekker med brent kalk. Ved lossing ble noe av kalken sølt ut over gulvet. Noen av de ansatte fikk oppgaven med å vaske opp saltet. Det var ikke mange nok koster for alle, og to tenåringer begynte å slåss om den ene kosten. Under slåsskampen fikk den ene gutten salt i øyet, noe som medførte øyeskade. Dommen ble avgjort under dissens 3-2. På grunn av manglende sikkerhetstiltak, ble E ilagt erstatningsansvar for halvparten. Mindretallet ville frikjenne E på grunn av at den skadelige virkningen av saltet ble utløst i et veldig spesielt og uforutsigbart hendelsesforløp. Mindretallet mente at E ikke kunne forutse at tenåringene ville begynne å slåss med tilhørende skadefølge.¹⁸³

Høyesterett har avsagt flere dommer hvor adekvansspørsmålet er blitt anvendt, blant annet Rossnes Rt-1997-1, Thelle Rt-2000-418, Dispril Rt-2000-915, Nilsen Rt-2001-320 og Schizofreni Rt-2007-172. Disse sakene har det til felles at de gjelder særlig sårbare skadelidte. En skadelidt regnes som særlig sårbar hvis han på grunn av en fysisk og/eller psykisk disposisjon er mer mottakelig for skade enn en person som er normalt motstandsdyktig.¹⁸⁴ Sårbarhetsprinsippet er et eget prinsipp som går ut på at skadevolder må ta skadelidte som han er. Det kan også nevnes at adekvanslæren i stor grad er utviklet i gjennom Høyesteretts

¹⁸¹ Nils Nygaard, *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007) 356.

¹⁸² *ibid* 369.

¹⁸³ Hrd. 1983 bls. 1826 (oversatt av forfatter), dommen er også sitert i Viðar Már Matthíasson, *Skaðabótaréttur* (Codex 2005) 365.

¹⁸⁴ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 17.

behandling av sårbarhetsaker.¹⁸⁵ Sårbarhetsprinsippet gjelder i erstatningsretten.¹⁸⁶ Det er ikke et årsaksprinsipp i seg selv, men har betydning for avgrensning av ansvaret, på en litt annen måte enn adekvanslæren og uvesentlighetslæren. Hvis den skadelidte er mer utsatt for skade eller ulykke og dermed har større sårbarhet enn <<normale mennesker>>, vil det som regel ikke ha betydning for ansvarsforholdet. Sårbarhetsprinsippet innebærer et vern for den skadelidte, han skal ikke måtte gå uten erstatning på grunn av egen sårbarhet.

7. Hovedårsakslæren i forsikringsrett og trygderett

7.1. Innledning

I de følgende kapitler vil jeg komme nærmere inn på hovedårsakslærens betydning som årsaksbegrep innen forsikrings- og trygderetten og hvilke årsaksregler som kan gjelde innen disse to rettsfelt. I følge Bjørn Engstrøm har hovedårsakslæren en bred plass så vel i forsikringsretten som i trygderetten.¹⁸⁷ Forsikringsretten omfatter flere ulike forsikringsdekninger og ytelser, alt fra vanlig innbo- og bilforsikring, livs- og uføreforsikring til kjæledyr- og bonusforsikring. I dagens forsikringssystem kan en nesten forsikre hva som helst. Forsikringsformene blir ofte fordelt i to hovedgrupper: skadeforsikring og personforsikring.¹⁸⁸ Skadeforsikring omfatter tingsforsikringer, formuesskadeforsikringer og ansvarsforsikringer mens personforsikringen omfatter livs-, ulykkes- og sykeforsikringer.¹⁸⁹ Det er ikke rom for å gjennomgå hver eneste type av forsikring med hensyn til de årsaksbegrep som kan gjelde. Jeg setter fokus på privat ulykkesforsikring og yrkesskadeforsikring samt sjø- og krigsforsikring.

Når det gjelder trygderetten, som omfatter ytelser fra det offentlige, er ordinær uførepensjon og uførepensjon ved yrkesskade de dekningsområdene jeg vil gjennomgå, samt sykepenge og arbeidsavklaringspenge. For å unngå gjentakelser vil jeg drøfte spørsmål rundt hovedårsakslæren i yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd sammen under kapittel 8.

¹⁸⁵ ibid 223–224.

¹⁸⁶ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 230.

¹⁸⁷ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 81.

¹⁸⁸ Peter Lødrup, *Oversikt over erstatningsretten* (6. utg, Cappelen Damm 2008) 26.

¹⁸⁹ ibid 26–27.

7.2. Forsikringsretten generelt

Peter Lødrup har framhevet at *hovedårsakslæren* er hovedregelen i forsikringsretten ved samvirkende årsaker.¹⁹⁰ Hans Jacob Bull skriver også i sin bok om forsikringsrett at <<[d]en alminnelige regelen i norsk og utenlandsk forsikring er at ved samvirkende skadeårsaker på vei inn til forsikringstilfellet skal den faren som fremstår som hovedårsaken til at forsikringstilfellet inntrådte, tilordnes hele tapet.>>¹⁹¹ Hovedårsakslæren er hovedregelen i forsikringsretten når det gjelder *samvirkende årsaker*. Et forsikringstilfelle er når det skjer en hendelse som omfattes av forsikringsvilkårene hos det gitte forsikringsselskapet. I skadeforsikring kalles hendelsen ofte for <<skadetilfelle>>.¹⁹² Bjørn Engstrøm nevner videre:

<<Det er naturlig at hovedårsakslæren er hovedregelen i forsikringsretten. Forsikringsselskapet har i sine forsikringsvilkår angitt hvilke skadearter som selskapet har påtatt seg risikoen for. For dette beregner selskapet seg en pris (premie), avsetter reserver og sørger for tilstrekkelig kapitaldekning osv. Dersom selskapet måtte dekke en skade eller tap basert på at en dekningsmessig skadeart bare har vært en nødvendig betingelse for skadens resultat (erstatningsrettens betingelseslære ved samvirkende skadeårsaker), ville dette innebære en større usikkerhet for selskapet, og det ville være vanskelig å avsette tilstrekkelige reserver etc. Det gir en langt høyere grad av forutberegnelighet at det er nødvendig for at selskapet skal komme i ansvar, at en dekningsmessig skadeart er hovedårsaken til skaden eller tapet. Disse hensynene er blitt ansett som mer tungtveiende enn hensynet til forsikringstakeren/sikrede som er interessert i at forsikringen skal dekke flest mulige skadetilfeller.>>¹⁹³

Bull nevner også i denne sammenheng at <<det ville nemlig føre for langt om selskapet skulle risikere ansvar i alle tilfeller hvor en dekket fare har vært et virksomt element i den årsakskjeden som har ledet frem til tapet, selv om også ikke dekkede farer har spilt inn.>>¹⁹⁴

Dette er blant annet grunnen til at betingelseslæren ikke er godt egnet i forsikringsretten. Man må foreta begrensninger i den logiske årsakssammenhengen for å komme frem til en juridisk relevant årsakssammenheng i forsikringsretten.¹⁹⁵ Denne kvalifiseringen skjer i forsikringsretten først og fremst ved å anvende *hovedårsakslæren*. Det gjelder å finne frem til hovedårsaken til at forsikringstilfellet inntraff og da se bort fra andre forhold, selv om også disse har utgjort en betingelse for at forsikringstilfellet inntraff.¹⁹⁶ Når det gjelder spørsmålet om kvalifisering av de farer/årsaker som har *ledet frem til*

¹⁹⁰ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 364.

¹⁹¹ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 248.

¹⁹² Inger Døving, Kari Hagemann m.fl., *Forsikring - en innføring* (10 utg., BI Forsikringsakademiet 2004) 24.

¹⁹³ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 80.

¹⁹⁴ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 244.

¹⁹⁵ *ibid.*

¹⁹⁶ *ibid.*

forsikringstilfellet er hovedårsakslæren først og fremst avgjørende *på vei inn i* forsikringstilfellet. Kravet til årsakssammenheng mellom forsikringstilfellet og tapet er mindre strengt. Det er tilstrekkelig at forsikringstilfellet har medvirket til det tapet som har oppstått.¹⁹⁷

Avgjørelse fra <<Ankenævnet for Forsikring>> (AFK) i Danmark: AFK 33.923/93 er et godt eksempel på hvordan hovedårsakslæren er anvendt i forsikringsretten (skadeforsikring). Forsikringstakeren hadde tegnet en huseierforsikring. Forsikringstakeren skrudde av varmen før han reiste på ferie. Dette medførte frostsprekninger og vannskade. Forsikringstakeren meldte frostskaden til forsikringsselskapet, som avviste erstatningsansvar. Forsikringsvilkårene inneholdt bestemmelser om at forsikringen dekket frostsprekninger på røranlegg og dermed forvoldt vannskade, når skaden skyldes *tilfeldig sviktende* varmforsyning i oppvarmede rom eller bygninger. I dette tilfellet var skadens hovedårsak at forsikringstakeren selv hadde skrudd av varmen, og ankenemda konkluderte dermed med at skaden ikke var kvalifisert for erstatning. Den avgjørende årsak til frostsprengingen var forsikringstakerens bevisste regulering, men det var ikke en tilfeldig svikt i varmforsyningen, som f.eks. hvis det hadde skjedd på grunn av naturskade eller tilfeldig feil i anlegget.¹⁹⁸

Et annet eksempel er en dom sitert fra danske <<Forsikrings- og erstatningsretlig domssamling>> FED 1994.869V: Under en storm i 1991 veltet gavlen på forsikringstakerens hus. Ulykken skyldtes dels stormen og dels konstruksjonsfeil. Huseieren hadde en bygningsforsikring som omfattet skader på bygningen som følge av storm. Skader hvor det hadde vært en medvirkende faktor at bygningen ikke oppfylte gjeldende byggeforskrifter var ikke omfattet av bygningsforsikringen dersom sikrede var kjent med mangelen, eller hadde utvist grov uaktsomhet. Landsretten fant, på grunnlag av den sakkyndige sin erklæring at *hovedårsaken* til skaden var konstruksjonsfeilen, og at skaden dermed ikke var dekket av forsikringen.¹⁹⁹

I en annen avgjørelse, dansk Landsrettsdom, VLD av 18/10-1995 (B-2531-94) som også gjaldt skade på bygning under storm, fikk skadelidte medhold. Under en kraftig storm veltet en gavl på et hus som var under bygging, med tilhørende skader. Skaden ble meldt til

¹⁹⁷ *ibid.*

¹⁹⁸ AFK 33.923/93 (oversatt av forfatter), avgjørelsen er også sitert i Ivan Sørensen, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010) 140.

¹⁹⁹ FED 1994:869V (oversatt av forfatter), avgjørelsen er også sitert i Ivan Sørensen, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010) 140.

forsikringsselskapet, men de avviste erstatningsutbetaling med henvisning til at tømmerfirmaet ikke hadde foretatt tilstrekkelig avstivning av bygningen. Det var en betingelse for dekning av stormskade i forsikringsvilkårene <<at arbeidet utføres i overensstemmelse med det godkjente prosjekt og sedvanlig fagmessig praksis>>. Landsretten la til grunn opplysninger om den uvanlig kraftige storm av orkanstyrke som gikk over byggeplassen på nettopp det tidspunkt som skaden inntraff. Det ble også gjort vurderinger av avstivningen på bygningen og sammenlignet med tilsvarende avstivning på de øvrige husene som ikke led skade. Landsretten fant deretter bevist at det var stormen, og ikke den utilstrekkelige avstivning på huset som hadde vært *hovedårsaken* til skaden.²⁰⁰

Ovennevnte dommer viser at anvendelsen av hovedårsakslæren innebærer en del skjønnsmessig vurdering av i hvilken grad de respektive samvirkende årsakene har bidratt til skaden.

En avgjørelse fra <<úrskurðarnefnd í váttryggingamálum>> (ankenemda for forsikring) på Island, 22. júní 2010 í máli nr. 161/2010 er et eksempel fra forsikringsretten (arbeidsgivers ansvarsforsikring) på Island. M jobbet med å smelte malm i en elektrisk smelteovn hos sin arbeidsgiver V (aluminiumfabrikk). For å justere karboninnholdet i blandingen måtte M putte inn ekstra malmstenger i smelteovnen. Da M satte stengene inn i ovnen medførte det en eksplosjon slik at han fikk smeltet malm på blant annet hender, i ansiktet og på magen. Eksplosjonen skyldtes at det var fuktighet inne i malmstengene. Det var klart i saken at M kun hadde en T-skjorte under arbeidsdrakten og han hadde også forsømt å bruke spesielle sikkerhetsseleer på armene. M snakket ikke islandsk og bare begrenset engelsk.

Arbeidstilsynet telte først opp tre årsaker til ulykken; at stålet ikke var tørt nok, M ikke hadde hatt på seg tilstrekkelig med sikkerhetsklær og at han hadde fått mangelfull opplæring. Arbeidstilsynet så på disse tre årsaksfaktorene for å ha samlet sett utgjort *hovedårsaken* til ulykken, men gjorde ikke videre analyse av hvilken av de tre hadde hatt størst betydning for skaden. Arbeidstilsynet sa videre at mulig *medvirkende* årsak var arbeidstakerens mangelfulle språkkunnskaper. Arbeidsgiveren ble pålagt av arbeidstilsynet å gjøre forbedrende tiltak for å unngå flere slike ulykker.

²⁰⁰ VLD af 18/10-1995 (B-2531-94) (oversatt av forfatter), dommen er også sitert i Ivan Sørensen, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010) 140-141.

M krevde erstatning fra arbeidsgiverens ansvarsforsikring i forsikringsselskapet X. Forsikringsselskapet avviste erstatningskrav med grunnlag i at M hadde fått opplæring av en erfaren kollega i to uker og at alt nødvendig sikkerhetsutstyr var tilgjengelig for M. M klaget avslaget til ankenemda for forsikring (úrskurðarnefnd í váttryggingamálum).

Ankenemda la vekt på at det dreide seg om en farlig jobb og det ikke skal mye til før en slik ulykke kan skje. Det er derfor veldig viktig med tilstrekkelig opplæring og at alle medarbeiderne er kjent med de sikkerhetsregler som gjelder. Ankenemda uttalte videre at det var arbeidsgiverens ansvar å sørge for at M hadde fått tilstrekkelig kunnskap og opplæring for å kunne utføre jobben på en trygg måte, og sørge for at han fulgte gjeldende sikkerhetsprosesser. Ut i fra de opplysninger som forelå i saken kom ankenemda fram til at det var en rekke faktorer som bidro til ulykken. For det første var fuktighet i malmstengene, for det andre hadde M ikke brukt spesielle sikkerhetsseleer på armene, og for det tredje hadde han ikke hatt på seg en langermet bomullsskjorte. Veilederen til M, hadde ikke gjort noen anmerkninger til at M ikke hadde hatt på seg tilstrekkelig med sikkerhetsklær. Nemden uttalte videre at de bekreftet konklusjonen fra arbeidstilsynet og kom frem til at *årsaken* til ulykken var mangelfull opplæring og at M ikke hadde hatt på seg tilstrekkelig sikkerhetsutstyr. M ble ikke ansett for å være medansvarlig selv om han hadde forsømt å ta på seg tilstrekkelig sikkerhetsutstyr, på grunn av at han ikke hadde fått tilstrekkelig informasjon og opplæring. Arbeidsgiveren måtte ta ansvar for den sikkerhetssvikt som førte til ulykken. M ble dermed tilstått full erstatning fra arbeidsgiverens ansvarsforsikring.

Ankenemda tok ikke direkte stilling til hva som var hovedårsaken. Jeg oppfatter det slik at det ikke ble sett som nødvendig å drøfte nærmere hvilken årsak utgjorde hovedårsaken, ettersom de samvirkende årsakene gjaldt alle forhold som arbeidsgiveren var ansvarlig for. Ettersom alle årsaksfaktorene ble vurdert slik at de falt under forsikringsvilkårene, ble M tilstått erstatning.

Saken viser at på Island, er de hensyn som ligger bak årsaksvurderingene mindre direkte uttalt enn i norske avgjørelser. Som nevnt over snakket arbeidstilsynet om tre ulike årsaksfaktorer som alle utgjorde *hovedårsaken*, noe som ikke er vanlig i norsk rettspraksis. Jeg kan ikke se at arbeidstilsynets uttalelse om hovedårsak var direkte henvisning til anvendelse av hovedårsakslæren per se, men heller for å understreke at de tre årsaksfaktorene hadde stor betydning for skaden.

7.3. Sjø-og krigsforsikring

Hovedårsakslæren er ikke enerådende ved samvirkende skadeårsaker innen forsikringsretten.²⁰¹ I sjøforsikringen er hovedregelen fordelingsprinsippet hvor hver årsak bærer sin forholdsmessige del av tapet.²⁰² Fordelingsprinsippet får anvendelse både på vei inn til forsikringstilfellet og på vei fra forsikringstilfellet til tapet.²⁰³

Som nevnt under kapittel 3 var sjøforsikring ett av de områdene hvor hovedårsakslæren tidligst ble etablert.²⁰⁴ Eventuelle feil fra mannskapet side ble stort sett ansett som hovedårsaken, og slike tilfeller var omfattet av sjøfareforsikringsselskapet og ikke krigsforsikringen.²⁰⁵ Rettspraksis utviklet seg derfor slik at det nesten alltid var sjøforsikreren som måtte dekke tapet.²⁰⁶ Sjøforsikringsselskapene fant det urimelig at de skulle bære den vesentligste delen av den økningen i forsikringstilfeller som skyldtes krigsforholdene.²⁰⁷ Reglene ble derfor endret ved revisjonen av NSLP i 1930. Etter de nye reglene ble tapet fordelt under hensyn til betydningen av den enkelte årsaksfaktoren, i stedet for å definere hovedårsaken og legge hele tapet på den.²⁰⁸ Ved innføringen av NSPL 1996 § 2-14 ble det gjort en endring som Hans Jacob Bull kaller for <<modifisert>> hovedårsakslære ved årsakssamvirke mellom sjøfarer og krigsfarer. Denne løsningen medførte tre nye løsninger. Hvis tapet er forårsaket ved et samvirke mellom krigsfarer og sjøfarer skal hele tapet ansees forårsaket av den faregruppen som har vært den *dominerende årsaken*.²⁰⁹ Hvis ingen av de to faregruppene anses som den dominerende årsak, går man ut i fra at de har øvet like stor innflytelse på tapet. De tre alternativene er derfor at man legger 100 prosent på den ene faren, 100 prosent på den andre faren, eller fordeler ansvaret med lik del mellom de to faregruppene.²¹⁰

Det som Bull her kaller for en <<modifisert>> hovedårsakslære er klart en form for modifisert utgave av hovedårsakslæren, men det har ikke samme teoretiske betydning som uvesentlighetslæren. Uvesentlighetslæren går ut på at man ser helt vekk fra årsaker som er så lite vesentlige i årsaksbildet at det ikke er naturlig å knytte ansvar til de/den.

²⁰¹ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 245.

²⁰² Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 364.

²⁰³ Hans Jacob Bull, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008) 245.

²⁰⁴ *ibid* 251.

²⁰⁵ *ibid*.

²⁰⁶ *ibid*.

²⁰⁷ *ibid*.

²⁰⁸ *ibid*.

²⁰⁹ *ibid*.

²¹⁰ *ibid* 251–252.

<<Modifisert>> hovedårsakslære når det gjelder samvirke mellom sjø- og krigsfarer går ut på at man har de tre ovennevnte alternativer for å fordele ansvaret.

7.4. Privat ulykkesforsikring

Ulykkesforsikring er en type forsikring som kommer til utbetaling hvis den forsikrede rammes av en ulykke og forsikringsvilkårene for øvrig er oppfylt.²¹¹ Ulykke er en risikobegivenhet som dekkes av forsikringen. Definisjonen av begrepet <<ulykke>> er dermed viktig for å kunne vurdere om forsikringstilfellet oppfyller kriteriene i forsikringsvilkårene for å få utbetalt dekning. I forsikringsvilkårene er <<ulykke>> ofte definert som en <<plutselig ytre begivenhet>>.²¹² Hva som regnes som en <<plutselig ytre begivenhet>> kan være nokså tøyelig, og definisjonen av ulykkestilfelle kan gi problemer ved vurdering om vilkårene for dekning er oppfylt. Ved invaliditetsberegningen når det gjelder ulykkesforsikring tar man utgangspunkt i den *medisinske* invaliditeten. Når det gjelder uføredekninger på den andre siden går man ut i fra den *ervervsmessige* invaliditeten. Forsikringsvilkårene opererer ofte med en tabell for invaliditetsgrad ved ulike typer av legemskader.²¹³ Jeg vil ikke gå nærmere inn på selve definisjonen av <<ulykke>> i denne sammenhengen.

Fordelingslære er praktisert i visse tilfeller i privat ulykkesforsikring, for eksempel når det gjelder fordeling mellom ulykke og sykdom i tilfeller hvor forsikringen kun dekker skade ved enten ulykke eller sykdom, men ikke begge deler.

Aasedommen (Rt-1933-931) som ble nevnt tidligere er et eksempel på at hovedårsakslæren blir anvendt i ulykkesforsikring. Høyesterett kom frem til at bilulykken måtte anses som den dominerende og utslagsgivende dødsårsak, mens hjertesykdommen ble ansett som en uvesentlig årsaksfaktor. Det ble derfor ansett godtgjort at betingelsene for ulykkesforsikringselskapets erstatningsplikt var til stede.

Skadelidtes sårbarhet kan ha betydning når det gjelder anvendelse av hovedårsakslæren og uvesentlighetslæren i saker som gjelder ulykke. Morten Kjelland har diskutert dette i sin doktoravhandling om særlig sårbarhet:

<<For sårbarhetsproblemet er det interessant at Høyesterett i denne perioden synes å ha tilpasset hovedårsakslæren, slik at den ble moderert i sårbarhetstilfellene. I tidlige

²¹¹ ibid 27.

²¹² ibid.

²¹³ ibid 28.

forsikringsdommer som Damman (Rt. 1904 s. 600), begrenses rekkevidden av hovedårsakslæren. Retten anså **ulykkeshendelsene** som hovedårsak selv om sårbarheten var fremtredende i årsaksbildet. At dette ble gjort i hovedårsakslærens sentrale nedslagsfelt, forsikringsretten, og i en tid da læren sto sterkt, tilsier at Høyesterett ønsket å beskytte denne gruppen skadelidte. Mine domsanalyser samsvarer med Steen-Olsens refleksjoner over rettspraksis. Han påpeker at dersom hovedårsakslæren ble tolket bokstavelig i sårbarhetstilfellene, ville resultatet ført til et illusorisk rettsvern for skadelidte.>>²¹⁴ (mine uthevninger).

Aase i dommen over, er et eksempel på en særlig sårbar person, idet han led av en hjertesykdom som gjorde ham spesielt følsom overfor plutselig sjokk. Hans sårbarhet ble ansett som uvesentlig i det totale årsaksbildet og forsikringsselskapet måtte bære risikoen, det vil si <<ta skadelidte som han er>>.

Hvis en årsaksfaktor er så lite vesentlig i årsaksbildet at det vanligvis ikke er naturlig å knytte ansvar til den, kan en slik faktor likevel anses for å være utløsende når det gjelder særlig sårbare personer. Her er vi inne på det som har vært kalt for <<tua som veltet lasset>>, noe som blir diskutert nærmere under kapittel 8.2.3.

7.5. Trygderetten generelt

7.5.1. Innledning

Det er viktig å presisere at det ikke er ett årsaksbegrep som gjelder innen hele trygderetten. I trygderetten er det heller ikke direkte slutninger fra erstatningsrettens årsaksbegrep. I følge Runar Narvland viser en gjennomgang av Trygderettens praksis videre at man anvender ulike årsakskrav i ulike relasjoner.²¹⁵ Folketrygden omfatter forskjellige ytelser hvis sykdom er årsaken til behov for økonomisk hjelp.²¹⁶ Kapittel 8 og 5 i folketrygdloven (ftrl.) omfatter regler om sykepenger og stønad ved helsetjenester. Arbeidsavklaringspenger, stønad til bedring av funksjonsevnen/arbeidsevnen og tilleggsstønad er regulert i kapittel 10 og 11. Bestemmelser om uførepensjon, grunnstønad og hjelpestønad er å finne i kapittel 12 og 6 og menerstatning og andre ytelser ved yrkesskader og yrkessykdommer i kapittel 13.²¹⁷ Det stilles noe ulike årsakskrav for disse ytelsene. Jeg vil nå gjennomgå årsakskravet for

²¹⁴ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 164.

²¹⁵ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 255.

²¹⁶ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 75.

²¹⁷ *ibid.*

sykepenger, arbeidsavklaringspenger og uførepensjon og drøfte hvilke årsaksprinsipper som kan gjelde for disse ytelsene.

7.5.2. Sykepenger

Når en person ikke kan utføre arbeid på grunn av sykdom, er sykepenger de første ytelsene vedkommende kan ha rett på. Hvis arbeidsuførheten fortsetter ut over maksperioden for sykepenger kan arbeidsavklaringspenger innvilges på gitte vilkår. I verste fall kan vedkommende siden bli innvilget varig uførepensjon, så sant vilkårene er oppfylt.

Kravet om årsakssammenheng for rett på sykepenger framgår av ftrl. § 8-4, første ledd:

<<Sykepenger ytes til den som er arbeidsufør **på grunn av** en funksjonsnedsettelse som **klart skyldes** sykdom eller skade. Arbeidsuførhet som skyldes sosiale eller økonomiske problemer o.l., gir ikke rett til sykepenger.>> (mine uthevinger).

For å ha rett på sykepenger må vedkommende være arbeidsufør, og dette må <<klart skyldes>> sykdom.²¹⁸ Men hva ligger i kravet <<klart skyldes>> sykdom? Før lovendringen av 14. mai 1993 nr. 46 var kravet at arbeidsuførheten måtte være oppstått <<på grunn av>> sykdom.²¹⁹ Lovendringen medførte derfor en viss innskjerping i årsakskravet og de medisinske vilkårene.²²⁰ Olaug Kristine Bakke har i kommentarer til folketrygdloven uttalt at <<vilkåret om at funksjonsnedsettelsen <<klart>> skal skyldes sykdom, betyr ikke at sykdommen må være klar i den forstand at det må foreligge objektive tegn på sykdom, men at det må være en klar årsakssammenheng mellom arbeidsuførheten og den medisinske lidelse.>>²²¹ Ved samme lovendring i 1993 var det også tilføyd en regel som sa at arbeidsuførhet som skyldes sosiale og økonomiske problemer o.l. ikke gir rett til sykepenger.²²² I forarbeidene var disse to endringene diskutert sammen, og det var klart at departementet ønsket å skille mellom sykdommer og sosiale problemer når det gjaldt sykepenger.²²³ Nils Nygaard og Gudrun Holgersen har drøftet spørsmålet rundt kravet om at arbeidsuførheten <<klart skyldes>> sykdom. De framhever at kravet kan innebære at sykdommen må ha en mer dominerende plass som årsaksfaktor, enn f.eks. sosiale

²¹⁸ Gudrun Holgersen og Nils Nygaard, *Trygderett: lovforståelse, analysemetode og begrep* (2 utg., Alma mater 1996) 227.

²¹⁹ *ibid.*

²²⁰ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 348.

²²¹ *ibid.*

²²² Gudrun Holgersen og Nils Nygaard, *Trygderett: lovforståelse, analysemetode og begrep* (2 utg., Alma mater 1996) 227.

²²³ *ibid.*

problemer.²²⁴ De sier videre at <<[d]et er lite som tyder på at departementet har meint å stilla strengare krav til årsakssammenhengen isolert sett, om det først er slått fast at vedkomande har ein sjukdom.>>²²⁵ Jeg oppfatter det derfor slik at det ikke er en betingelse at sykdommen er hovedårsaken, men den må være en vesentlig faktor i årsakssammenhengen. Hvis funksjonsnedsettelsen hovedsakelig skyldes andre typer problemer er kravet ikke oppfylt.

I følge Olaug Kristine Bakke var hensikten med lovendringen i 1993 å avgrense sykdomsbegrepet mot sykeliggjøring eller medikalisering av problematiske livssituasjoner, noe som ikke er sykdom per se - selv om en vanskelig livssituasjon i noen tilfeller kan utvikle seg til sykdom over tid.²²⁶ Tolkingsproblemer om hva som faller inn under <<klart skyldes sykdom>> er nok mest relevant i tilfeller hvor det er uavklart om vedkommende lidelser oppfyller sykdomsbegrepet eller ikke.

Da kommer vi til neste spørsmål; hva innebærer sykdomsbegrepet, hva er sykdom? Folketrygdloven inneholder ingen definisjon av begrepet sykdom.²²⁷ Det som blir definert som sykdomstilstand vil derfor være avhengig av hvordan sykdomsbegrepet er utformet i den medisinske vitenskap til enhver tid, og gjeldende praksis på området.²²⁸ Ved avgrensing av om sykdomsbegrepet er oppfylt må det legges vesentlig vekt på symptomenes art og grad. Problemer av sosial art faller utenfor. Grensen mellom sosiale problemer og sykdom er imidlertid ikke helt klar. Det har for eksempel vært avklart at både alkoholisme, og til en viss grad også narkotikarelaterte problemer, kan godkjennes som sykdom.²²⁹

I teorien er det også et spørsmål om det er tilstrekkelig å vise til sykdomssymptomer (symptomteorien), eller om det må foreligge en diagnose (diagnosteorien).²³⁰ I praksis har det ikke vært enighet om hvilken teori bør legges til grunn. For eksempel har Gudrun Holgersen tatt til orde for symptomteorien, hvor hun bygger på at det i rettslig forstand må være symptomene som er avgjørende, mens Asbjørn Kjønstad taler for diagnosteorien.²³¹ Holgersen uttaler i boken <<Folketrygdloven med kommentarer>> at praksis synes å trekke i

²²⁴ *ibid.*

²²⁵ *ibid.*

²²⁶ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 348.

²²⁷ *ibid.*

²²⁸ *ibid.*

²²⁹ *ibid* 539.

²³⁰ *ibid.*

²³¹ Gudrun Holgersen, „Sykdom som trygderettslig vilkår“ [1992] *Jussens Venner* 225, 226.

retning av at diagnose for en sykdom ikke er noe absolutt vilkår.²³² Forskjellen mellom disse to standpunkter er i utgangspunktet ikke så stor.²³³ Spesielt når subjektivt opplevde symptomer kan bekreftes ved objektive funn, byr det som regel ikke på store problemer.²³⁴ Jeg vil ikke gå nærmere inn på sykdomsbegrepet per se. Hvilken av disse to teorier som legges til grunn har ikke direkte sammenheng med hvilken årsaksteori som anvendes for å avgrense ansvaret. Jeg oppfatter det slikt at vurderingen om den gitte tilstanden som forårsaker funksjonsnedsettelse oppfyller kravet om å være sykdom er første trinnet i saksbehandlingen. Hvis det kan fastlegges (om det da er etter symptomteorien eller diagnose-teorien) at tilstanden kvalifiseres som en sykdom, så går man inn på vurderingen om funksjonsnedsettelsen <<klart skyldes>> denne sykdommen (og ikke andre forhold). Hvis den gjør det er kravet om årsakssammenheng etter ftrl. § 8-4 oppfylt.

7.5.3. Arbeidsavklaringspenger

Den 1. mars 2010 trådte nye regler om arbeidsavklaringspenger i kraft. Den nye ytelsen, arbeidsavklaringspenger, kommer i stedet for de tre midlertidige ytelsene; rehabiliteringspenger, attføringspenger og tidsbegrenset uførestønad.²³⁵ Formålet med arbeidsavklaringspenger er angitt i ftrl. § 11-1; å sikre inntekt for medlemmer mens de får aktiv behandling, deltar på arbeidsrettet tiltak eller får annen oppfølging for å kunne skaffe seg eller beholde arbeid. Retten til arbeidsavklaringspenger er betinget av at arbeidsevnen er nedsatt med minst halvparten jf. ftrl. § 11-13.²³⁶ Det kan også ytes reduserte arbeidsavklaringspenger ned til 40 prosent ved samtidig arbeid, og ned til 20 prosent i slutfasen av stønadsperioden, jf. § 11-18 andre og femte ledd.²³⁷

Årsakskravet for arbeidsavklaringspenger og tilleggsstønader er angitt i ftrl. § 11-5, første ledd:

<<Det er et vilkår for rett til ytelse etter dette kapitlet at medlemmet **på grunn av** sykdom, skade eller lyte har fått arbeidsevnen nedsatt i en slik grad at vedkommende hindres i å beholde eller skaffe seg inntektsgivende arbeid.>> (mine uthevinger).

²³² Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 539.

²³³ ibid 490.

²³⁴ ibid.

²³⁵ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 118.

²³⁶ ibid 122.

²³⁷ ibid.

Det følger av ordlyden <<på grunn av>> at det må være årsakssammenheng mellom den nedsatte arbeidsevnen og helseproblemene.²³⁸ Spørsmålet er da hvilket årsaksprinsipp skal regulere årsakssammenhengen? Departementet uttalte følgende i Ot.prp. nr. 4 (2008-2009):

<<Arbeidsavklaringspenger og tilleggsstønader skal gis til personer som har fått arbeidsevnen nedsatt som følge av sykdom, skade eller lyte. Det må være årsakssammenheng mellom den nedsatte arbeidsevnen og helseproblemene. Departementet mener at det i dette fortsatt skal ligge at det **ikke** kreves at sykdom, skade eller lyte er **hovedårsaken** til den reduserte arbeidsevnen, men at helseproblemene skal være **en vesentlig medvirkende årsak**. Andre årsaker vil kunne bekrefte eller forsterke behovet for bistand, men de kan ikke alene være utslagsgivende.>> (mine uthevinger)²³⁹.

Det er ingen klare retningslinjer om hva kravet om *vesentlig medvirkende årsak* innebærer. Holgersen uttaler i <<Folketrygdloven med kommentarer>> at vurderingen bør bli basert på medlemmets mulighet til å være i arbeid, og ikke graden av helsemessig svekkelse.²⁴⁰ Hun uttaler videre, med henvisning til Trygderettens kjennelse av 31. mars 2006 (TRR-2006-00056), at det er ikke sykdommens omfang i seg selv, men sykdommens konkrete konsekvenser for inntektsevnen som er avgjørende ved vurderingen om den er vesentlig medvirkende årsak.²⁴¹ Det kreves at helseproblemene har reell innvirkning, men andre årsaker som alder og forhold på arbeidsmarkedet kan være medvirkende, uten at vedkommende mister retten til arbeidsavklaringspenger.²⁴²

Det presiseres for øvrig at forarbeidenes utsagn om <<vesentlig medvirkende årsak>> skriver seg fra en proposisjon (jf. sitat over), som ikke forelå da 2007-utgaven av <<Folketrygdloven med kommentarer>> ble utgitt. På det tidspunktet forelå det et utsagn om <<vesentlig medvirkende årsak>> i retningslinjer i Arbeids- og velferdsdirektoratets rundskriv. I samme rundskriv var det også brukt uttrykket om at helsetilstanden måtte være en <<ikke uvesentlig årsak>>. Holgersen sine kommentarer i <<Folketrygdloven med kommentarer>> er altså ikke direkte knyttet til kriteriet <<vesentlig medvirkende årsak>>, men kravet til sammenheng mellom sykdom og nedsatt inntektsevne i § 11-5.

²³⁸ *ibid.*

²³⁹ Ot.prp. nr. 4 (2008-2009), 19.

²⁴⁰ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 488.

²⁴¹ *ibid.*

²⁴² Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 122.

7.5.4. Ordinær uførepensjon

Kapitel 12 i folketrygdloven omfatter bestemmelser om uførepensjon, og §12-6 stiller krav til årsakssammenheng mellom funksjonsnedsettelsen og arbeidsuførheten.

Hovedårsakslæren ble lovfestet på uførepensjonsområdet i 1995 da det ble satt som vilkår at <<[d]en medisinske lidelsen må ha medført varig funksjonsnedsettelse av en slik art og grad at den utgjør hovedårsaken til reduksjonen av ervervsevnen>>.²⁴³ Den utformingen av årsakskravet som er i någjeldende lov om folketrygd § 12-6 tredje ledd, samsvarer med det som ble vedtatt i forbindelse med den tidligere folketrygdloven § 8-3 ved lovendringen i 1995:²⁴⁴

§ 12-6. Sykdom, skade eller lyte – krav til årsakssammenheng

Det er et vilkår for rett til ytelser etter dette kapitlet at vedkommende har varig sykdom, skade eller lyte.

Når det skal avgjøres om det foreligger sykdom, legges det til grunn et sykdomsbegrep som er vitenskapelig basert og alminnelig anerkjent i medisinsk praksis. Sosiale eller økonomiske problemer gir ikke rett til ytelser etter dette kapitlet.

Den medisinske lidelsen må ha medført en varig funksjonsnedsettelse av en slik art og grad at den utgjør **hovedårsaken** til nedsettelsen av inntektsevnen/arbeidsevnen.

Det er kun i ovennevnte bestemmelse at begrepet hovedårsak er brukt eksplisitt i folketrygdloven. Tredje ledd i bestemmelsen omfatter et dobbelt årsakskrav.²⁴⁵ Det første årsaksleddet innebærer at den medisinske lidelsen må ha *medført* varig funksjonsnedsettelse. Det andre årsaksleddet krever at denne funksjonsnedsettelsen skal være *hovedårsaken* til nedsettelsen av inntektsevnen.²⁴⁶ Selv om det bare kommer uttrykkelig fram i forbindelse med det sistnevnte årsakskravet, mener Kjønstad at det trolig stilles krav om hovedårsak i begge relasjoner.²⁴⁷

Innskjerping i årsakskravet for uførepensjon har skjedd over tid. Vilåårene for rett til uførepensjon i folketrygdloven av 1966 § 8-3 ble innskjerpet ved lovendringer i 1991 og

²⁴³ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 241.

²⁴⁴ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 541.

²⁴⁵ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 169–170.

²⁴⁶ *ibid* 170.

²⁴⁷ *ibid*.

1995.²⁴⁸ Ved lovendringen i 1991 ble vilkåret <<på grunn av>> sykdom byttet ut med krav om at den medisinske lidelsen måtte <<i vesentlig grad>> skyldes sykdom, skade eller lyte.²⁴⁹ Sykdommen måtte da utgjøre en vesentlig årsak til uførheten, men den trengte ikke nødvendigvis å være den vesentligste årsaksfaktoren.²⁵⁰ Siste endring ble som nevnt foretatt i 1995 og medførte en klar innskjerping i årsakskravet da *hovedårsakslæren* ble tatt inn som vilkår. Sosial-og helsedepartementet forklarte behovet for denne endringen i Ot.prp. nr. 42 (1994-95):

<<Trygderetten har i en kjennelse av 19. desember 1994 bl.a uttalt at det ikke kan kreves varig sykdom som vilkår for rett til uførepensjon, og at en forskriftsbestemmelse som setter krav til varig funksjonsnedsettelse ikke har tilstrekkelig lovhjemmel. Departementet deler ikke Trygderettens syn på dette, men er enig i at vilkårene for rett til uførepensjon bør gå direkte fram av loven. Det foreslås derfor at vilkåret om at sykdom mv skal være varig, tas inn i folketrygdloven. Det innskjerpes at den medisinske lidelsen skal ha medført varig funksjonsnedsettelse av en slik art og grad at den utgjør hovedårsaken til reduksjon av ervervsevnen.>>²⁵¹

Det gjelder altså strengere krav til årsakssammenheng for å få rett til uførepensjon enn for å få arbeidsavklaringspenger eller sykepenger.²⁵² Det synes å være logisk i og med at sykepenger og arbeidsavklaringspenger er midlertidige ytelser, mens uførepensjon i fleste tilfeller er en langvarig ytelse. Bestemmelsen i § 12-6, første ledd innebærer også et krav om varighet – noe som ikke gjelder for rett til sykepenger eller arbeidsavklaringspenger. Det må være snakk om en varig sykdom, noe som har sammenheng med kravet om gjennomgått behandling.²⁵³ Sykdommens varighet og omfang kan ikke kartlegges før vedkommende har forsøkt behandling så langt det er hensiktsmessig.²⁵⁴

Etter ftrl. § 12-6 tredje ledd må den medisinske lidelsen være hovedårsaken til den inntekts- eller arbeidsmessige uførheten. En medisinsk uførhet på 10-20 prosent vil likevel i visse tilfeller kunne resultere i en nedsetting av inntekts- eller arbeidsevne med 50 prosent eller mer. I denne type tilfeller er hovedårsakskravet også oppfylt.²⁵⁵ En medisinsk uførhet

²⁴⁸ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 242.

²⁴⁹ *ibid* 241.

²⁵⁰ *ibid*.

²⁵¹ Ot.prp. nr. 42 (1994-1995), 3.

²⁵² Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 122.

²⁵³ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 538.

²⁵⁴ *ibid*.

²⁵⁵ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 170.

kan gi rett til uførepensjon hvis den fører til at vedkommende taper minst halvparten av sin inntekts- eller arbeidsevne.²⁵⁶

Som nevnt over i forbindelse med sykepenger er symptomenes <<art og grad>> viktige kriterier for avgrensning om årsakskravet er oppfylt, og det gjelder også for uførepensjon. Årsaksspørsmål er forholdsvis ofte oppe i praksis. Som eksempel kan vises til Borgarting lagmannsrett dom 4. desember 2008 (LB-2007-190590) som gjaldt innvandrere med sammensatte problemer. Saksøkeren (A) hadde en tilpasningsforstyrrelse som etter omstendighetene kunne gi grunnlag for å få innvilget uførepensjon etter ftrl. kapittel 12. I dommen ble det klarlagt at lidelsen omfattes av sykdomsbegrepet i § 12-6 annet ledd første punktum. Spørsmålet i saken gjaldt derfor om tilpasningsforstyrrelsen medførte en varig funksjonsnedsettelse av en slik *art* at den utgjør hovedårsaken til minst halvparten av inntekts- eller arbeidsevnen. I dommen heter det:

<< Slik saken er opplyst, må det legges til grunn at det er ulike årsaker til at A ikke har fungert i arbeidslivet. Tilpasningsforstyrrelsen, som må rubiseres innenfor det nedre sjikt av psykiske lidelser, **kan ikke ses å være hovedårsaken**. Heller ikke kan annen sykdom, som diabetesen A lider av, tilsi at A ikke kan fungere i arbeid. Riktignok ble diabetesen ikke tilstrekkelig tatt hensyn til i en periode, men A har senere fått regulert lidelsen ved regelmessig tilførsel av insulin. >> (mine uthevninger).

Lagmannsretten la også til grunn at As familieproblemer og sosiale forhold har vært av <<ikke uvesentlig betydning>> for As vansker med å tilpasse seg arbeidslivet. Det var også oppe mistanke om at A aggraverte symptomene. Lagmannsretten stadfestet Trygderettens kjennelse om å avslå søknad om uførepensjon på grunn av at hovedårsakskravet ikke var oppfylt.

Et tilsvarende eksempel har vi i Borgarting lagmannsretts dom 22. juni 2000 (LB-1999-02168) som også gjaldt innvandrere med sammensatte problemer. Dommen kartla problemene slik at den vesentligste delen skyldtes søkerens overvekt og forhold av sosiokulturell karakter. Hovedårsakskravet var dermed ikke oppfylt, og søkeren fikk avslag på uførepensjon.

²⁵⁶ Asbjørn Kjønstad, *Folketrygdens uførepensjon* (2. utg., Universitetsforlaget 1992) 41.

8. Hovedårsakslæren i yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd

8.1. Innledning

Yrkesskadeforsikring er regulert i lov 1989-06-16 nr. 65 om yrkesskadeforsikring (yforsl.) og yrkesskadetrygd er fastsatt i lov 1997-28-02 nr. 19 om folketrygd (ftrl.). Yrkesskade er et sentralt rettslig begrep både i folketrygdloven og i lov om yrkesskadeforsikring.²⁵⁷ Hvilke skader og sykdommer som skal anses som en yrkesskade er definert i folketrygdloven §§ 13-3 og 13-4, og i yrkesskadeforsikringsloven § 11.²⁵⁸ En yrkesskade kan forekomme som en arbeidsulykke eller yrkessykdom. Ved utformingen av yrkesskadebegrepet i yrkesskadeforsikringsloven bygget man på reglene i folketrygdloven og det ble lagt til grunn at begrepet skulle forstås på samme måte.²⁵⁹ Det gjelder derfor tilsvarende definisjon av begrepet i begge lovene.²⁶⁰ Yrkesskade og arbeidsulykke er definert i § 13-3 i lov om folketrygd 1997-02-28 nr. 19 (folketrygdloven):

<<§ 13-3. Yrkesskade

Med yrkesskade menes en personskade, en sykdom eller et dødsfall som **skyldes** en arbeidsulykke som skjer mens medlemmet er yrkesskadedekket, se §§ 13-6 til 13-13.

Som arbeidsulykke regnes en plutselig eller uventet ytre hending som medlemmet har vært utsatt for i arbeidet. Som arbeidsulykke regnes også en konkret tidsbegrenset ytre hending som medfører en påkjenning eller belastning som er usedvanlig i forhold til det som er normalt i vedkommende arbeid.>>

Etter folketrygdloven § 13-4 er visse yrkessykdommer som skyldes påvirkning i arbeid, klimasykdommer og epidemiske sykdommer, likestilt med yrkesskader.

Dekningsområdet for yrkesskadeforsikring er definert i yrkesskadeforsikringsloven § 10 med henvisning til definisjon av begrepene arbeidsulykke og yrkesskade i folketrygdloven (ftrl.) § 13-3 og 13-4:

<<§ 10. Dekningsområdet.

Yrkesskadeforsikringen skal, med de unntak som følger av § 11, dekke skader og sykdommer som arbeidstakere påføres i arbeid på arbeidsstedet i arbeidstiden.>> Jf. ftrl. § 13-3 og § 13-4.

Ordningen for yrkesskadeforsikring har vært obligatorisk for alle arbeidsgivere fra 1. januar 1990. Arbeidsgivers plikt til å tegne yrkesskadeforsikring fremgår av lovens § 3. Yrkesskadeforsikring er en type ansvarsforsikring.²⁶¹ Grovt definert omfatter forsikringen

²⁵⁷ NOU 2004:3, 220.

²⁵⁸ *ibid* 68.

²⁵⁹ *ibid*.

²⁶⁰ *ibid* 31.

²⁶¹ Inger Døving, Kari Hagemann m.fl., *Forsikring - en innføring* (10 utg., BI Forsikringsakademiet 2004) 34.

erstatning ved uførhet og død som følge av ulykker på arbeidsplassen i arbeidstiden eller sykdommer som skyldes faktorer i arbeidsmiljøet.²⁶²

8.2. Yrkesskadedekning etter folketrygdløven

8.2.1. Innledning

Krav om årsakssammenheng mellom skaden/sykdommen og arbeidsulykken framgår av § 13-3 i lov om folketrygd. Lovbestemmelsen innebærer at skaden eller sykdommen skal *skyldes* en arbeidsulykke for å kunne bli dekket av folketrygden. Bestemmelsens ordlyd gir imidlertid ingen anvisning på hvilket krav til årsakssammenheng som oppstilles.²⁶³ I boken <<Folketrygdløven med kommentarer>> er det oppsummert at i henhold til praksis gjelder hovedårsakslæren etter § 13-3 første ledd. Det vil si at det foreligger tilstrekkelig årsakssammenheng hvis arbeidsulykken er den dominerende årsaken til skaden.²⁶⁴ Når skader eller sykdommer oppstår er det ofte ikke bare én (monofaktoriell) årsak, men flere (multifaktorielle) årsaker som har virket sammen og fremkalt skaden/sykdommen i samvirke.²⁶⁵ Ved slike samvirkende årsaker må arbeidsulykken utgjøre mer enn 50 prosent av årsaken.²⁶⁶ I praksis gjelder det også et fordelingsprinsipp, men prinsippet har ikke like klar rettskildemessig forankring som hovedårsaksprinsippet.²⁶⁷ Det finnes ikke noen nedre grense for delvis godkjenning av skade som yrkesskade, men i tilfeller hvor den yrkesbetingende faktor er ubetydelig (mindre enn 10%) kan det ikke bli snakk om godkjenning.²⁶⁸ Krav om årsakssammenheng i yrkesskadetrygden er videre diskutert i forbindelse med Rt-2005-495 i kapittel 8.4.3 under.

8.2.2. Uførepensjon med særbestemmelser ved yrkesskade

Uførepensjon med særfordeler ved yrkesskade er regulert i ftrl. §12-18. Hvis funksjonsnedsettelsen skyldes (evt. delvis) en yrkesskade vil trygdeetaten som oftest

²⁶² *ibid.*

²⁶³ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdløven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 591.

²⁶⁴ *ibid* 592.

²⁶⁵ NOU 2004:3, 223.

²⁶⁶ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdløven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 592.

²⁶⁷ *ibid.*

²⁶⁸ *ibid.*

vurdere søknaden om uførepensjon i to omganger.²⁶⁹ Det treffes først vedtak om skadelidte oppfyller kravene for uførepensjon etter de alminnelige bestemmelsene om ordinær uførepensjon. I neste omgang, når dette godkjennesspørsmålet er avklart, vil det bli truffet vedtak med hensyn til om uføreytelsen skal tilstås etter særreglene for yrkesskade.²⁷⁰ Det samme gjelder også prosessen ved søknad om sykepenger og arbeidsavklaringspenger.

I tilfeller hvor det er samvirkende årsaker til uførheten (både yrkesrelaterte og ikke yrkesrelaterte årsaker) vil vedtaket om uføreytelser ofte utstå til vedtak om mænerstatning er blitt truffet. Dette på grunn av at utredningen av medisinsk invaliditet kan tilføre informasjon om hva som er rett fordeling av ulike medisinske årsaker til den gitte arbeidsuførheten.²⁷¹

I tilfeller hvor andre årsaker, som ikke er yrkesrelaterte, svarer for mindre enn 30 prosent av hele årsaksbildet, vil hele uførheten anses som resultat av yrkesskaden eller yrkessykdommen jf. § 12-8 andre ledd. I enkelte relasjoner blir denne bestemmelsen omtalt som <<en skjerpet hovedårsakslære>>.²⁷² I Gulating lagmannsrett dom 14. januar 2008 (LG-2007-55368) gjorde saksøkte følgende anførsler: <<Bestemmelsen [§ 12-8 andre ledd] oppstiller et årsakskrav og gir etter sin ordlyd anvisning på både et proratarisk prinsipp og en skjerpet hovedårsakslære. Det skal foretas en proratarisk fordeling hvor yrkesskaden utgjør 70% eller mindre av årsaken til uførheten.>> (mine uthevinger).

I artikkelen <<kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdløven>> drøfter Runar Narvland spørsmålet om hvilke årsakskrav som gjelder innen folketrygden for yrkesskader og yrkessykdommer. Han beskriver blant annet følgende:

<<[e]n gjennomgang av Trygderettens praksis synes å vise at det dels gjelder et fordelingsprinsipp (folketrygdloven § 13-3) og dels en hovedårsakslære (folketrygdloven § 13-4 og 5-25). Når spørsmålet er om en arbeidsulykke skal anses som årsak til varig arbeidsuførhet som gir rett til uførepensjon eller tidsbegrenset uførestønning, gir folketrygdloven § 12-18 i utgangspunktet anvisning på et fordelingsprinsipp. På dette området har imidlertid trygdeforvaltningen etablert en praksis om helt unntaksvis å akseptere en betingelseslære, noe som i NAV's rundskriv er beskrevet som <<tua som veltet lasset>>. >>²⁷³

²⁶⁹ Lars Olav Skårberg og Marianne Reusch, *Yrkesskade* (Cappelen Akademisk Forlag 2003) 186–187.

²⁷⁰ *ibid* 187.

²⁷¹ *ibid*.

²⁷² Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] *Tidsskrift for erstatningsrett* 226, 240.

²⁷³ *ibid* 226.

8.2.3. Tua som veltet lasset

Metaforen om <<tuen og lasset>> er sterkt tilknyttet uvesentlighetslæren og har vært brukt både i praksis og i teorien.²⁷⁴ Uttrykket, som henspiller på et gammelt ordspråk <<liten tue kan velte stort lass>>, ble først anvendt i Høyesterettspraksis i Rt-1937-568 (Omland).²⁷⁵ Skadelidte hadde sykelige disposisjoner fra før av, men de ble utløst av en trafikkulykke. Det heter om dette på side 571 i dommen: <<[h]er som så ofte i den slags tilfelle har en forholdsvis liten tue vært tilstrekkelig til å velte et stort lass>>.²⁷⁶

Når det gjelder uførepensjon med yrkesskade fordeler gir bestemmelsen i § 12-8 andre ledd som nevnt anvisning på fordelingsprinsipp og skjerpet hovedårsakslære. I følge Runar Narvland synes imidlertid praksis å ha åpnet for at det i gitte situasjoner anvendes en betingelseslære i form av <<tua og lasset>> resonnementet. Gjennomgang av praksis synes å vise at Trygderetten har lagt dette resonnementet til grunn i flere saker etter april 2005.²⁷⁷ Narvland henviser videre til retningslinjer fra Arbeids- og velferdsdirektoratet:

<<En isolert sett ubetydelig skade vil således kunne redusere de funksjoner man er avhengig av for å fungere i arbeidslivet, og full uførhet kan bli følgen. Vi bruker ofte å uttrykke det slik at skaden var <<tuen som veltet lasset>>. Dersom vedkommende var i fullt arbeid før skaden, må i utgangspunktet hele uførheten belastes yrkesskaden. Dvs. at hele stønaden eller pensjonen tilstås etter særbestemmelsene ved yrkesskade.>>²⁷⁸

Som motsats til <<tua og lasset>> resonnementet har vi det som Lødrup betegner som <<hypotetisk årsakskonkurransen>> som innebærer at vedkommende ville blitt ufør uansett, det var bare et spørsmål om tid.²⁷⁹ En hypotetisk årsakskonkurransen er når årsak A fører til en skade og årsak B ville hypotetisk ha ført til samme skade senere.²⁸⁰ Eksempel på en slik hypotetisk årsakskonkurransen er når en person har visse lidelser fra før av som gjør at man med rimelighet kan anta at vedkommende ikke ville ha kunnet fortsette i arbeid i lengre tid selv om ulykken ikke hadde inntruffet.²⁸¹ Hvis man kan sannsynliggjøre at yrkesskaden ikke

²⁷⁴ Morten Kjelland, *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008) 158.

²⁷⁵ *ibid.*

²⁷⁶ *ibid.*

²⁷⁷ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdløven.“ [2008] *Tidsskrift for erstatningsrett* 226, 241–242.

²⁷⁸ *ibid.* 240.

²⁷⁹ *ibid.* 230.

²⁸⁰ *ibid.* 241.

²⁸¹ *ibid.*

har hatt noen vesentlig medvirkende innflytelse på den totale uførheten, kan det ikke være aktuelt å innvilge uførepensjon med særfordeler etter § 12-18.²⁸²

Når det gjelder ordinær uførepensjon er situasjonen noe annerledes i forbindelse med anvendelse av <<tua og lasset>> resonnementet. Som nevnt under kapittel 7.5.4 kreves det at den medisinske lidelsen må utgjøre hovedårsaken til nedsettelsen av inntekts- eller arbeidsevnen for at det skal kunne oppstå rett på uførepensjon.²⁸³ Før årsakskravet i folketrygdloven av 1966 § 8-3 ble innskjerpet ved lovendringer i 1991 og 1995 kunne en liten medisinsk uførhet anses som årsak til en betydelig ervervsmessig uførhet.²⁸⁴ Før lovendringen forelå det altså årsakssammenheng etter betingelseslæren, men ikke hovedårsakslæren.²⁸⁵ Bestemmelsen i § 12-6 i någjeldende lov synes ikke å gi noe rom for <<tua og lasset>> resonnementet eller annen form for betingelseslæren. På den andre siden hevder Narvland at <<tua og lasset>> resonnementet har overlevd i forhold til folketrygdloven § 12-18 (uførepensjon med yrkesskedefordeler), på tross av innstrammingene som ellers har skjedd i forhold til den ordinære uførepensjon.²⁸⁶

<<Tua og lasset>> resonnementet har imidlertid ingen forankring direkte i lovteksten og det kan være vanskelig å vurdere hvor stor betydning det har. Praksis er ikke konsekvent på dette området. Noen domsavgjørelser har vist til anvendelse av resonnementet mens det har vært fornekta i andre avgjørelser. Hålogaland lagmannsretts dom 16. mai 2006 (LH-2005-154768) gjaldt ftrl. § 12-18 og kan oppfattes som om den fornekter <<tua og lasset>> resonnementet.²⁸⁷ Skadelidte hadde fått et bagasjelokk over ryggen, og spørsmålet i saken gjaldt om denne ulykkeshendelsen kunne tillegges hele ansvaret for uførheten. Lagmannsretten uttalte at <<det ikke kan innfortolkes i folketrygdloven § 12-18 at det skal anvendes en form for betingelseslære i forhold til de enkelte årsaker, slik at det er en nødvendighet at disse alene ville ha ført til uførhet på det aktuelle tidspunkt, yrkesskaden sett bort fra.>>

²⁸² *ibid.*

²⁸³ *ibid.*

²⁸⁴ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 170.

²⁸⁵ *ibid.*

²⁸⁶ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 241.

²⁸⁷ *ibid.* 246.

8.3. Yrkesskadeforsikring

Hvilke skader og sykdommer som dekkes av yrkesskadeforsikringen er oppført under § 11. Kravet til faktisk årsakssammenheng mellom skade eller sykdom og arbeidsulykke fremgår av yrkesskadeforsikringsloven § 11 første ledd bokstav a.

<<§ 11. Skader og sykdommer som skal dekkes av forsikringen.

Yrkesskadeforsikringen skal dekke

- a) skade og sykdom **forårsaket** av arbeidsulykke (yrkesskade),
- b) Skade og sykdom som i medhold av folketrygdloven § 13-4 er likestilt med yrkesskade.
- c) annen skade og sykdom, dersom denne **skyldes** påvirkning fra skadelige stoffer eller arbeidsprosesser.

Skade og sykdom som nevnt i første ledd bokstav b skal anses forårsaket i arbeid på arbeidstedet i arbeidstiden, **hvis ikke forsikringsgiveren kan bevise at dette åpenbart ikke er tilfellet** (skjerpet bevisbyrde, mine uthevinger).

Ved vurderingen av om en skade eller sykdom gir rett til dekning, skal det ses bort fra arbeidstakerens særlige mottakelighet for skaden eller sykdommen, hvis ikke den særlige mottakeligheten må anses som den helt overveiende årsak.>>

Det fremgår av § 11 første ledd bokstav a at skaden eller sykdommen må *være forårsaket* av arbeidsulykke eller yrkesskade. Det er imidlertid noe uklart hvilke krav til årsakssammenheng som kreves ved bruk av uttrykket <<forårsaket av>>. Lovens forarbeider gir liten veiledning rundt årsakskravet.²⁸⁸ Rune Narvland oppfatter årsakskravet i § 11 slik at det her gjelder samme årsakskrav som innen erstatningsretten.²⁸⁹ Nils Nygård mener også at det i praksis er lite som skiller yrkesskadeforsikring fra erstatningsrett. Faktisk årsakssammenheng i yrkesskadeforsikring innebærer at det må foreligge medisinsk årsakssammenheng mellom uførheten og arbeidsulykken eller yrkessykdommen. Det er også et krav om at lidelsen eller uførheten *ikke er lite vesentlig* i det totale årsaksbildet.²⁹⁰

Bestemmelsen i yrkesskadeforsikringsloven § 11 første ledd bokstav b, jf. andre ledd innebærer skjerpet bevisbyrde for forsikringsselskapet.²⁹¹ Sykdommer som omfattes av yrkessykdomsforskriften, skal etter yrkesskadeforsikringsloven <<anses forårsaket i arbeid på arbeidstedet i arbeidstiden, hvis ikke forsikringsgiveren kan bevise at dette **åpenbart**

²⁸⁸ NOU 2004:3, 225.

²⁸⁹ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 231.

²⁹⁰ Lars Olav Skårberg og Marianne Reusch, *Yrkesskade* (Cappelen Akademisk Forlag 2003) 177.

²⁹¹ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 607.

ikke er tilfellet>> (mine uthevinger).²⁹² Folketrygdloven § 13-4 andre ledd bokstav a til d innebærer ikke en slik skjerpet bevisbyrde for trygdemyndighetene.²⁹³

Bestemmelsen i § 11 tredje ledd angir sårbarhetsprinsippet, at vi må <<ta skadelidte som han er>> og har også betydning når det gjelder <<tua og lasset>> resonnementet (jf. kapitel 8.2.3).

Under kapitel 7.2 ble det framhevet at *hovedårsakslæren* er hovedregelen i forsikringsretten ved samvirkende årsaker. Det understrekes at dette er hovedregelen, men under forsikringsrett hører flere forskjellige typer forsikringsavtaler. Hovedårsakslæren *i sin tradisjonelle form* har ikke noe særlig gjennomslagskraft innen yrkesskadeforsikring. Utvalget i NOU 2004:3 har formulert årsaksteoriene i yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd slik:

<<Både etter folketrygdloven og yrkesskadeforsikringsloven gjelder det *visse årsaks- og beviskrav*. Selv om det i de fleste praktiske situasjoner med arbeidsulykker må antas å bli sammenfallende resultat etter de to lovene, er det noen *ulike prinsipper* som gjelder. I begge lover kreves det at skaden eller sykdommen må være *forårsaket av (skyldes)* en arbeidsulykke. Dette årsakskravet er noe ulikt i de to lovene.

–I *folketrygden* vil det være tilstrekkelig at en yrkesbetinget faktor er hovedårsaken til skaden/sykdommen. Ved samvirkende årsaksfaktorer er det imidlertid også anledning til delvis godkjenning (fordelingsprinsippet) selv om den yrkesrelaterte faktoren ikke er hovedårsak.

–Etter *yrkesskadeforsikringsloven*, som bygger på erstatningsrettslige prinsipper, tas det utgangspunkt i at det må anses å foreligge tilstrekkelig årsakssammenheng dersom ulykken har vært en nødvendig og **ikke uvesentlig betingelse** for skaden eller sykdommen (betingelseslæren).>>²⁹⁴

Hovedårsakslæren i sin tradisjonelle form har ikke særlig betydning innen yrkesskadeforsikring, men man kan si at det anvendes en form for modifisert hovedårsakslære i yrkesskadeforsikring ettersom man ser bort fra uvesentlige årsaksfaktorer. Kjønstad har understreket dette i sin lærebok:

<<Ved praktiseringen av loven om yrkesskadeforsikring følges ellers prinsippene fra den alminnelige erstatningsretten. Når det gjelder årsakskravet, er <<P-pilledom II>> i Rt. 1990 s. 64 den sentrale rettskilden. Som utgangspunkt benyttes betingelseslæren; den erstatningsbetingende begivenhet må være en nødvendig betingelse for at skaden inntreffer. Men man ser bort fra uvesentlige årsaksfaktorer; man benytter altså en modifisert hovedårsakslære.>>²⁹⁵

²⁹² *ibid.*

²⁹³ *ibid.*

²⁹⁴ NOU 2004:3, 68.

²⁹⁵ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 217–218.

8.4. Passiv røykedom I og II

8.4.1. Innledning

Belysende for forholdet mellom forsikringsrett og trygderett er passiv røykedom I (Rt-2000-1614) og passiv røykedom II (Rt-2005-495). Den førstnevnte dommen gjaldt krav om erstatning i henhold til arbeidsgiverens yrkesskadeforsikring mens passiv røykedom II gjaldt yrkesskadetrygd, det vil si kvinnens krav om menerstatning ved yrkesskade etter folketrygdlovens regler.²⁹⁶ Sakene blir heretter kalt sak I og sak II. De to dommene gjaldt ellers samme saksforhold og er derfor spesielt egnet til å illustrere de forskjeller som gjelder mellom de to ordningene.²⁹⁷

De to dommene gjaldt en kvinne (A) født 1951 som jobbet som bartender på et diskotek/nattklubb i Stavanger. Lokalene der hun jobbet var svært røykfulle slik at hun ble utsatt for passiv røyking i arbeidstiden. I tillegg hadde hun selv røykt 10-15 sigaretter daglig siden hun var 21 år. I 1992 gjennomgikk A en helsesjekk som viste at hun hadde utviklet kreft i venstre lunge. I april samme år ble lungene og noe av hennes hjerteklaff fjernet.²⁹⁸ Etter operasjonen ble hun først innvilget 50 prosent uførepensjon, og noe senere ble det økt til 100 prosent uførepensjon. Den medisinske invaliditeten ble satt til 35 prosent.²⁹⁹

I denne type saker oppstår det spørsmålet om hvem, om noen, som er ansvarlig. Problemstillingen er videre spørsmålet om hvilken årsakslære som skal legges til grunn ved avgrensning av ansvaret.³⁰⁰ Felles problemstilling for de to sakene var også om sykdommen i sin helhet kunne anses som yrkesskade.

Siden hun ble både utsatt for passiv røyking og i tillegg røykte selv er det snakk om to samvirkende skadeårsaker, altså to årsaksfaktorer som hver for seg ikke har tilstrekkelig skadeevne, men som til sammen forårsaker skaden. I følge sakkyndige leger under lagmannsrettens behandling av sak I ville hun ha utviklet lungekreft uavhengig av bidraget fra passiv røyking på arbeidsplassen, men det ville ha tatt lenger tid. Det er imidlertid understreket at det er et rent hypotetisk spørsmål hvor lang tid det ville tatt før kreften

²⁹⁶ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 270.

²⁹⁷ ibid 268.

²⁹⁸ Rt-2000-1614, 1615.

²⁹⁹ ibid; Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 270.

³⁰⁰ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 268.

hadde utviklet seg hvis man tenker den ene årsaksfaktoren borte. Utgangspunktet i de sakkyndiges konklusjon var at den passive røykingen hadde bidratt med minst 40 prosent i hele årsaksbildet, mens kvinnens egen røyking ble ansett å ha bidratt med maksimum 60 prosent. Denne konklusjonen ble lagt til grunn i begge sakene.³⁰¹

I 1995 søkte A trygdekontoret om yrkesskadetrygd og fremmet krav om at lungekreften skulle godkjennes som yrkessykdom likestilt med yrkesskade. Dette med henvisning til at kreftsykdommen skyldtes passiv røyking på arbeidsplassen. Trygdekontoret avsto kravet med den begrunnelsen at sykdommen mer sannsynlig skyldtes egenrøyking enn påvirkning i arbeidssituasjonen.³⁰² Arbeidsgiveren hadde tegnet yrkesskadeforsikring i Vesta Forsikring AS (heretter Vesta). A stilte også krav om utbetalt yrkesskadeserstatning fra denne forsikringen. Forsikringsselskapet avsto hennes krav på erstatning, med samme begrunnelse som trygdekontoret.

A bragte avgjørelsene fra både trygdekontoret og forsikringsselskapet inn til domstolene. Jeg vil nå gjøre rede for sakene hver for seg og hvordan spørsmålet om årsakssammenheng ble vurdert i henholdsvis forsikringsammenheng og trygdesammenheng.

8.4.2. Passiv røykedom I

Saken gjaldt som nevnt krav om utbetalt yrkesskadeforsikring ved samvirkende skadeårsaker, det vil si passiv røyking på arbeidsplassen og hennes egen røyking. Kvinnen fikk medhold i både tingretten og Lagmannsretten, men i Lagmannsretten ble erstatningen redusert med en fjerdedel på grunn av skadelidtes egen røyking.³⁰³ Hos Høyesterett fikk kvinnen medhold i at hun hadde krav på full erstatning fra yrkesskadeforsikringen.

Spørsmålet her er hvilket krav til rettslig årsakssammenheng som gjelder etter yrkesskadeforsikringsloven § 11 første ledd bokstav b.³⁰⁴ Skal man anvende erstatningsrettens betingelseslære, modifisert betingelseslære i samsvar med p-pilledom II, fordelingsprinsippet eller hovedårsakslæren?

³⁰¹ Rt-2000-1614, 1619; Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 271.

³⁰² Rt-2000-1614, 1615.

³⁰³ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 271.

³⁰⁴ Rt-2000-1614, 1614.

For Høyesterett gjaldt saken også spørsmålet om erstatningskravet skulle reduseres grunnet skadelidtes egen medvirkning etter yrkesskadeforsikringsloven § 14.³⁰⁵ Dommen ble avsagt under dissens 4-1. Man kan stille spørsmål ved hvorfor skadelidte her kunne vinne frem med sitt krav om full erstatning, til tross for at alle sakkyndige kom fram til at hennes egen røyking var hovedårsaken til hennes lungekreft (60 prosent).³⁰⁶

Vesta nedla påstand om at yrkesskadeerstatningen skulle avkortes med 50 % grunnet hennes egen medvirkning, det vil si grov uaktsomhet etter yrkesskadeforsikringsloven § 14. Reduksjon etter § 14 forutsetter at hun grovt uaktsomt har medvirket til sykdommen. Høyesterett bestrider at hennes egen røyking kan karakteriseres som grovt uaktsom (dommen side 1621). I dommen er det også lagt vekt på at § 11 tredje ledd fastsetter at det skal «ses bort fra arbeidstakerens særlige mottakelighet for skaden eller sykdommen». Det er videre nevnt i dommen, på side 1621, at i tilknytning til denne bestemmelsen presiserer forarbeidene at den også omfatter særlig mottakelighet som følge av egen røyking.

Asbjørn Kjønstad drøfter i artikkelen <<fra trygderettens og erstatningsrettens grensesnitt - aksept av yrkesrisiko og medvirkning til yrkesskader og yrkessykdommer>> spørsmålet om det da kunne vært naturlig å fordele tapet mellom de to årsaksfaktorene.³⁰⁷ Mindretallet (dommer Skoghøy) tok ikke stilling til § 14, men hevdet at erstatningen skulle reduseres med 50 prosent ut i fra det årsaksmessige fordelingsprinsipp.³⁰⁸ De øvrige dommerne var imidlertid ikke enig i dette og ville ikke tillegge skadelidtes forhold betydning ut fra et årsaksmessig fordelingsprinsipp.³⁰⁹ Førstvoterende i Passiv Røyking I påpeker at bestemmelsen i § 11 annet ledd er en bevisregel som begrunnes blant annet i at det kan være flere mulige årsaker til en sykdom.³¹⁰ Da understreker han (på side 1625 i dommen), med henvisning til Ot.prp. 44 (1988-1989), <<at når en skade skyldes flere samvirkende årsaksfaktorer, skal ikke ansvaret fordeles forholdsmessig mellom de ulike årsaksfaktorene>>. Det betyr at fordelingsprinsippet ikke skal anvendes i denne sammenheng.

³⁰⁵ *ibid.*

³⁰⁶ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 271.

³⁰⁷ Asbjørn Kjønstad, „Fra trygderettens og erstatningsrettens grensesnitt - aksept av yrkesrisiko og medvirkning til yrkesskader og yrkessykdommer“ i *Nybrott og odling - festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen* 3. april 2002 (2002) 454.

³⁰⁸ *ibid* 452.

³⁰⁹ *ibid* 455.

³¹⁰ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 232.

8.4.3. Dom I – konklusjon

Det virker klart at dommen bygger på erstatningsrettens regler om årsakssammenheng, med blant annet henvisning til p-pilledom II. Kvinnen vant frem med sitt krav og fikk full erstatning fra yrkesskadeforsikringen selv om hennes egen røyking var hovedårsaken. Etter den alminnelige betingelseslære kunne retten ikke se bort fra arbeidsmiljøet som årsaksfaktor. I følge de sakkyndiges konklusjon bidro arbeidsmiljøet med 40 prosent i årsaksbildet, slik at det ikke var tale om en uvesentlig årsaksfaktor som kunne sjaltes ut.³¹¹ Siden arbeidsmiljøet ble ansett som en vesentlig årsaksfaktor, medførte betingelseslæren fullt ansvar for yrkesskadeforsikreren.³¹² Førstvoterende skriver på side 1623 i dommen <<Ved utmålingen, herunder om erstatningen må tidsbegrenses fordi A uansett ville ha blitt arbeidsufør, gjelder ordinære erstatningsrettslige prinsipper om årsakssammenheng.>> Annenvoterende understreker også i forbindelse med avgrensning av ansvaret, på side 1631-1632: <<I likhet med førstvoterende kan jeg ikke se at det er holdepunkter for å anta at yrkesskadeforsikringsloven på dette punkt bygger på et annet prinsipp enn det som ellers er lagt til grunn i norsk erstatningsrett.>> Det er i følge Skjerdal ikke noe nytt ved at Høyesterett legger betingelseslæren til grunn for yrkesskadeforsikringen.³¹³ Runar Narvland skriver også i sin artikkel at <<det synes å framgå av Høyesteretts dom at retten legger betingelseslæren til grunn.>>³¹⁴

Det har vært understreket i dommen at hovedårsaken var kvinnens egen røyking, men hovedårsakslæren har - som i fleste andre saker vedrørende yrkesskadeforsikring, ikke hatt betydning ved avgrensning av ansvaret i denne saken. Dommer Skoghøy talte for anvendelse av fordelingsprinsippet ved fordeling av ansvaret, men det fikk ikke gjennomslagskraft i domsresultatet.

8.4.4. Passiv røykedom II

Passiv Røykedom II (Rt-2005-495) er enstemmig og mye sitert i senere rettspraksis, f.eks. i Rt-2006-735. Dommen drøfter spørsmålet om det etter folketrygdloven § 13-4 annet ledd bokstav d er erstatningsrettens betingelseslære eller prinsippet om hovedårsak som gjelder.

³¹¹ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 271.

³¹² *ibid.*

³¹³ *ibid* 277.

³¹⁴ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 232.

§ 13-4. Yrkessykdommer som likestilles med yrkesskade

Visse yrkessykdommer som skyldes påvirkning i arbeid, klimasykdommer og epidemiske sykdommer skal likestilles med yrkesskade. Departementet gir forskrifter om hvilke sykdommer som skal likestilles med yrkesskade.

Sykdom som angitt i forskriftene skal godkjennes som yrkesskade dersom

- a) sykdomsbildet er karakteristisk og i samsvar med det som den aktuelle påvirkningen kan framkalle,
- b) vedkommende i tid og konsentrasjon har vært utsatt for den aktuelle påvirkningen i en slik grad at det er en rimelig sammenheng mellom påvirkningen og det aktuelle sykdomsbildet,
- c) symptomene har oppstått i rimelig tid etter påvirkningen, og
- d) det ikke er mer sannsynlig at en annen sykdom eller påvirkning er årsak til symptomene.

Spørsmålet er altså om den erstatningsrettslige betingelseslære også skal anvendes ved samvirkende årsaker i saker om godkjenning av yrkessykdom som yrkesskade etter folketrygdloven § 13-4 annet ledd (dommen, avsnitt 38). Saken gjaldt videre hvordan man skal forstå folketrygdloven § 13-4 annet ledd bokstav d om sannsynligheten for at annen sykdom eller påvirkning er årsak til sykdommen.³¹⁵

Kvinnen fikk i første omgang avslag fra trygdekontoret i 1995. Etter å ha vunnet fram i forsikringsaken (Passiv røykedom I) søkte hun på nytt til trygdekontoret i 1999. Hun kunne da vise til de sakkyndiges utredning fra sak I som viste at arbeidsmiljøet ble vurdert som årsaksfaktor med minst 40 prosent.³¹⁶ Søknaden hennes gikk ut på å få godkjent lungekreften som sykdom likestilt med yrkesskade, jf. folketrygdloven § 13-4 andre ledd med tilhørende forskrifter.³¹⁷ Kvinnen fikk igjen avslag fra trygdekontoret. Den laveste invaliditetsgrad som gir rett til menerstatning er 15 prosent.³¹⁸ Trygderetten godkjente sykdommen som yrkessykdom med 45 prosent, og menerstatningen ble satt til 45 prosent av hennes medisinske invaliditetsgrad på 35 prosent (altså 45 % av 35 %, slik at hun falt inn under medisinsk invaliditetsgrad på 15-24%). Lagmannsretten stadfestet Trygderettens

³¹⁵ Rt-2005-495, avsnitt 31.

³¹⁶ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 273.

³¹⁷ *ibid.*

³¹⁸ Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 237.

kjennelse. Kvinnen brakte saken da inn for Høyesterett da hun mente seg berettiget til menerstatning etter sin fulle invaliditetsgrad.³¹⁹

Kvinnens krav forutsatte at trygden ble ansett fullt ut ansvarlig på bakgrunn av en årsaksfaktor på 45 prosent.³²⁰ Som nevnt i dom I gjaldt erstatningslærens betingelseslære ved samvirkende årsaker i yrkesskadeforsikringsloven § 11. Spørsmålet i dom II var om trygden kunne ble ansett fullt ut ansvarlig på samme vilkår etter betingelseslæren. Kvinnens krav i dom II var avhengig av at betingelseslæren også skulle anvendes i folketrygdloven § 13-4 andre ledd bokstav d.³²¹

Kvinnens lungekreft er en sykdom som går under bokstav a.³²² Dommen (i avsnitt 41) viser til Trygderettens kjennelse i TRR-2003-1958. Der uttales det at alternative årsaksforklaringer til et sykdomsbilde ikke er relevant ved vurderingen av bokstavene a, b og c, kun om det har vært påvirkning i arbeid. Alternative årsaker er kun relevant ved vurderingen etter lovens bokstav d. Andre mulige årsaker i årsaksbildet har bare gjennomslagskraft dersom den alternative sykdommen eller påvirkning er mer sannsynlig som årsak til symptomene. Det som faller under <<annen sykdom>> er sykdommer som ikke omfattes av forskriften og som ikke har noe med yrkespåvirkningen å gjøre.³²³ <<Annen påvirkning>> gjelder påvirkning som faller utenfor forskriften, f.eks. alkohol eller tobakksbruk.³²⁴ Kvinnens egen røyking faller dermed under begrepet <<annen påvirkning>> som ikke faller inn under forskriften.

For å godkjenne sykdommen som yrkessykdom må det være minst femti prosent sannsynlighet for at arbeidsmiljøet er årsak. Morten Gaarder oppsummerer bestemmelsen i § 13-4 som følger:

<<I den utstrekning vilkårene under bokstav a, b og c er oppfylt, foreligger det en presumsjon for at vedkommende sykdom er en yrkessykdom. Den skal med andre ord likestilles med yrkesskade. Presumpsjonen for yrkessykdom gjelder ikke dersom det foreligger annen sykdom eller påvirkning som gir et mer sannsynlig grunnlag for de aktuelle symptomene, se bokstav d. Det er Arbeids- og velferdsetaten som har bevisbyrden for at annen sykdom eller annen påvirkning er en mer sannsynlig årsak til sykdommen enn yrkespåvirkningen (snudd bevisbyrde). Det er imidlertid

³¹⁹ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 273–274.

³²⁰ ibid 274.

³²¹ ibid.

³²² Rt-2005-495, avsnitt 39.

³²³ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 605.

³²⁴ ibid.

tilstrekkelig med alminnelig sannsynlighetsovervekt. Det er ikke skjerpet beviskrav, slik som det er for forsikringsselskapene etter lov om yrkesskadeforsikring § 11 første ledd bokstav b.>>³²⁵

Høyesterett kom fram til at lovens bokstav d regulerer både bevisbedømmelsen og årsaksspørsmålet, men at bestemmelsen *ikke* kunne forstås som et uttrykk for betingelseslæren.³²⁶ Kvinnen viste til enkelte avgjørelser i senere tid, hvor godkjenning ble basert på erstatningsrettslige prinsipper om årsakssammenheng.³²⁷ Høyesterett fant at betingelseslæren var uforenlig med lovgivers forutsetninger med yrkesskadetrygden. Retten la vekt på at i praksis har som regel hverken Rikstrygdverket og Trygderetten bygget på betingelseslæren.³²⁸

Førstvoterende understreker følgende i avsnitt 64 i dommen: <<Jeg bemerker at mulige avvikende syn i enkelte avgjørelser ikke kan ha særlig vekt sammenlignet med den langvarige, omfattende og i det alt vesentlige konsekvente praksis med godkjenning for en del når den yrkesrelaterte andel er en halvpart eller mindre.>> Førstvoterende framhever videre (avsnitt 60): <<Utformingen av § 13-4 annet ledd og forarbeidene innebærer etter min mening at betingelseslæren i erstatningsretten ikke er innført ved godkjenning av yrkessykdom som yrkesskade>>. Da påpeker han at hensynene bak kravene til årsakssammenheng i erstatningsretten er forskjellige fra de hensyn som ligger til grunn for trygdelovgivningen. Dommen er videre kommentert av Morten Gaarder:

<<I Høyesteretts dom i Rt. 2005 s. 495 slås fast at hovedårsakslæren er et grunnprinsipp der en yrkessykdom er resultat av samvirkende årsaker. [...] Høyesterett stadfestet at bare 45 % av sykdommen kunne likestilles med yrkesskade. Ifølge Høyesterett er prinsippet om hovedårsakslæren så nært knyttet til formålet med yrkesskadebestemmelsene i folketrygdloven at en årsaksregel som innebærer full godkjenning der annen påvirkning enn den yrkesrelaterte er den dominerende (betingelseslæren), bare kan gjennomføres ved lovendring.>>³²⁹

I henhold til Trygderettens og Rikstrygdeverkets praksis la Høyesterett til grunn at dersom de yrkesbetingede årsaksfaktorer utgjør hovedårsaken (altså en halvpart eller mer) skal yrkessykdommen godkjennes i sin helhet. Dersom annen sykdom eller annen påvirkning en

³²⁵ *ibid.*

³²⁶ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 274.

³²⁷ Rt-2005-495, avsnitt 64.

³²⁸ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 274–275.

³²⁹ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 605.

yrkessykdom veier mest (mer enn 50 prosent), vil resultatet bli delvis godkjenning.³³⁰ Det vil si at dersom arbeidsmiljøet er en årsaksfaktor med mindre enn 50 prosent, skal yrkessykdommen godkjennes for den forholdsmessige andel. Hvis arbeidsmiljøet har bidratt som årsaksfaktor medfører dette at arbeidstaker stort sett vil ha krav på yrkesskadeutbetaling fra folketrygden, enten delvis eller fullt ut.³³¹ Høyesterett kom altså til samme resultat og det som har vært gjennomgående praksis hos trygdemyndighetene og la til grunn en kombinasjon av et hovedårsaksprinsipp og fordelingsprinsipp.

8.4.5. Dom II - Konklusjon

Det synes klart av ovennevnte at betingelseslæren ikke hører hjemme i saker som gjelder yrkesskadetrygd etter folketrygdloven § 13-4. Hovedårsakslæren er grunnprinsippet, men som nevnt tidligere er det også utviklet en adgang til delvis godkjenning etter fordelingsprinsippet der den yrkesrelaterte årsaksfaktoren er mindre enn 50 prosent.³³²

Trygdemyndighetenes praksis viser at det i utgangspunktet ikke foretas en forholdsmessig fordeling etter fordelingsprinsippet i tilfeller der sykdommen skyldes samvirkende årsaker som har synergieffekt.³³³ Synergieffekt betyr at faktorene til sammen virker sterkere enn hva summen av dem skulle tilsi.³³⁴ Kombinasjon av tobakksrøyking og asbestpåvirkning er et eksempel som kan forårsake lungekreft i synergi.³³⁵ I slike saker har Trygderetten godkjent sykdommen som yrkessykdom fullt ut under henvisning til at det ikke er mulig å fastslå hvor stor del av sykdommen som skyldes skadelidtes røyking.³³⁶ Kvinnen påberopte i røykedom II at det var konstatert synergi mellom passiv røyking og aktiv røyking.³³⁷ Førstvoterende understreker i avsnitt 63 i dommen at i saker som gjelder asbest og røyking er det ikke mulig å vise hvor stor del av sykdommen som ikke skyldes yrkesmessig påvirkning. Yrkessykdommen skal da godkjennes som yrkesskade fullt ut i henhold til

³³⁰ Rt-2005-495, avsnitt 50; Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 275.

³³¹ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 276.

³³² Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 606.

³³³ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 276.

³³⁴ *ibid.*

³³⁵ Asbjørn Kjønstad (red.), *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007) 606.

³³⁶ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 276.

³³⁷ Rt-2005-495, avsnitt 63.

presumsjonen i § 13-4 annet ledd bokstav d. Førstvoterende påpekte at dette ikke var tilfellet i røykedom II, hvor de sakkyndige har kommet fram til hvor stor andel den yrkesrelaterte passive røyking utgjør.³³⁸ Kvinnen vant derfor ikke fram med sitt krav, og forholdsmessig fordeling mellom årsaksfaktorene ble lagt til grunn siden årsaksfaktorenes betydning var klarlagt.³³⁹ Høyesterett stadfestet lagmannsrettens og Trygderettens avgjørelser, hvor lungekreften ble godkjent som yrkesskade med 45 prosent.³⁴⁰

8.4.6. Islandsk høyesterettsdom Hrd. nr. 188/2009

Saksforholdene i den islandske høyesterettsdommen Hrd. 25. febrúar 2010 í máli nr. 188/2009 ligner på passiv røykedom I og II. Saken gjaldt samvirkende skadeårsaker, kvinnens egen røyking og luftforurensing med ammonium-sulphat. Kvinnen var bosatt i nærheten av en gjødsselfabrikk. Fabrikken ble rensert med jevne mellomrom slik at damp full med ammoniakk ble sluppet ut. Kvinnen var ikke ansatt i fabrikken og saken gjaldt derfor ikke yrkesskadeforsikring, men kvinnens krav på personskadeerstatning i henhold til den islandske skadeserstatningsloven (skaðabótalög nr. 50/1993).

Saken er belysende for hvordan tilfeller hvor det gjelder samvirkende skadesårsaker blir behandlet for islandske domstoler. I dommen er det ikke drøftet hvilken årsakslære som skal legges til grunn ved avgrensing av årsakssammenheng. Som nevnt er islandske dommer som regel kortere enn de norske, og de hensyn som ligger i årsaksvurderingene er mindre direkte uttalt.³⁴¹ Dommen vektla at gjødsselfabrikken hadde forsømt å gi nabovarsel før ammoniakkutslippene, samtidig som de hadde gitt feil opplysninger til kvinnen når hun kom for å klage over ammoniakkluften. Det ble videre lagt til grunn i dommen med henvisning til konklusjonen fra de sakkyndige i saken at forurensingen hadde påført kvinnen personskade. Etter at hun ble utsatt for forurensingen hadde hun utviklet lungeemfysem. Fabrikken kunne, i følge dommen, ha forutsett konsekvensene av de ulovlige utslippene slik at kravet om adekvans var å anse som oppfylt.

De sakkyndige uttalte at kvinnen hadde to årsaksfaktorer som utviklet emfysem, det vil si ammoniakkutslippene og kvinnens egen røyking. Hun hadde røykt c.a. 15 cigarer daglig i

³³⁸ *ibid.*

³³⁹ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 276.

³⁴⁰ *ibid* 277.

³⁴¹ Trine-Lise Wilhelmsen, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011) 15.

omlag 22 år. Uttalelsen fra de sakkyndige går ut på at skadelidtes egen røyking har gjort henne mer utsatt for ammoniak utslippene. I dommen, avsnitt IV framgår at <<det reduserer likevel ikke hennes krav på erstatning>>. ³⁴² Det er ikke uttalt eksplisitt i dommen, men ut i fra ovennevnte tolker jeg det slik at dommen anvender tilsvarende prinsipp som i norsk praksis om at man må ta skadelidte som han er (sårbarhetsprinsippet). Videre er det uttalt i dommen at det var bevist årsakssammenheng mellom utslippene og kvinnens emfysem. Imidlertid er det ingen angivelse av hvor stor prosent utslippene utgjorde i forhold til hennes egen røyking. Dette tolker jeg som en klar anvendelse av betingelseslæren (som er hovedregelen i islandsk erstatningsrett). Utslippene var muligens ikke hovedårsaken, men av en slik grad at det var naturlig å knytte ansvar til den. Altså, konsekvensene av utslippene var ikke så uvesentlige at man kunne se bort i fra dem ved erstatningsutmålingen. Fabrikken ble dømt til å betale kvinnen erstatning for personskade og 15 prosent varig uførhet.

8.5. Oppsummering

Det understrekes at selv om både folketrygdloven og lov om yrkesskadeforsikring tar utgangspunkt i samme type skadetilfeller, er årsakskravet i de to lovene forskjellig. Utvalget i NOU 2004:3 oppsummerer følgende vedrørende årsaksteorier i folketrygdloven og lov om yrkesskadeforsikring:

<<Årsaksbegrepene i de to lovene er i utgangspunktet forskjellige. Hovedårsakslæren og fordelingsprinsippet praktiseres i folketrygden, mens en modifisert betingelsesteori gjelder i yrkesskadeforsikringen (og i den alminnelige erstatningsretten). Resultatet blir imidlertid i de fleste tilfeller det samme etter begge lover. Utvalget foreslår at årsaksbegrepet i den alminnelige erstatningsretten – slik det er fastlagt i P-pilledom II i Rt. 1992 s. 64 – legges til grunn i den nye loven om arbeidsskadeforsikring.>>³⁴³ (mine uthevninger).

Jeg går ut i fra at det utvalget her snakker om som *modifisert betingelseslære* har samme betydning som det Morten Kjelland har kalt for modifisert utgave av betingelseslæren og er diskutert under kapitel 2.5.2 og 3.2. Jeg oppfatter utvalgets uttalelse derfor slik at betingelseslæren legges til grunn i yrkesskadeforsikringsloven og suppleres med uvesentlighetslæren. Asbjørn Kjønstad på andre siden snakker ikke om modifisert betingelseslære i yrkesskadeforsikring, men en betingelseslære og modifisert hovedårsakslære:

³⁴² Hrd. 25. febrúar 2010 í máli nr. 188/2009, (oversatt av forfatter).

³⁴³ NOU 2004:3, 31.

<<En viktig forskjell mellom loven om yrkesskadeforsikring og folketrygdloven kapittel 13, som ikke framgår av lovtekstene, er altså hvilket årsaksbegrep som benyttes. Det framgår av <<passiv røykedom I>> i Rt. 2000 s. 1614 (betingelseslæren og modifisert hovedårsakslære) og <<passiv røykedom II>> i Rt. 2005 s. 495 (fordelingsprinsippet og hovedårsakslæren).>>³⁴⁴

Selv om begrepsbruken ikke alltid er den samme, er det i utgangspunktet spørsmål om terminologi og ikke teorien per se, jf. diskusjonen i kapittel 3.2. Når det gjelder yrkesskadeforsikring er det samme utgangspunkt som i erstatningsretten; betingelseslæren gjelder som regel, men uvesentlige årsaksfaktorer blir sjaltet ut.

Utvalget i NOU 2004:3 hevder at resultatet i de fleste tilfeller blir det samme etter begge lover. Det kan derimot variere etter hvor stor del av ansvaret arbeidsmiljøet står for. Når arbeidsmiljøet er en årsaksfaktor som utgjør 50 prosent eller mer, vil den skadelidte få full kompensasjon etter begge ordningene slik at resultatet blir det samme. Forskjellen viser seg imidlertid når arbeidsmiljøet er en årsaksfaktor med mindre enn 50 prosent. Yrkesskadeforsikringen vil da stort sett måtte ta ansvaret full ut (hvis betingelseslæren er oppfylt), mens yrkesskadetrygdens ansvar vil være begrenset til en forholdsmessig del (i henhold til fordelingsprinsippet).³⁴⁵

Dagens ordning er et dobbeltsporet system ettersom de fleste yrkesskadesakene må behandles både av arbeids- og velferdsetaten (NAV) og av private forsikringsselskaper.³⁴⁶ Selv om grunnbegrepene og hovedprinsippene i de to ordningene er de samme, er det noen viktige forskjeller som er godt illustrert i de to røyke-dommene.³⁴⁷ Som nevnt fikk kvinnen full erstatning fra yrkesskadeforsikringen, mens hun fikk reduserte ytelser fra folketrygden. Det medfører en del problemer med et tosidig system, med omfattende lovbestemmelser og forskrifter for hver av de to ordningene.³⁴⁸ Det er tungvint for den skadelidte at den samme saken må behandles både hos forsikringsselskapet og NAV. I tillegg fører det til sløsing med saksbehandlingsressurser i både forvaltningen, forsikringsselskapene og hos domstolene.³⁴⁹ Når det blir forskjellige resultater i trygdeforvaltningen på den ene siden og hos forsikringsselskapet på den andre siden, medfører det også at likhetsprinsippet settes på

³⁴⁴ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 218.

³⁴⁵ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] *Tidsskrift for erstatningsrett* 278, 277.

³⁴⁶ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 222.

³⁴⁷ *ibid* 224.

³⁴⁸ *ibid* 225.

³⁴⁹ *ibid*.

prøve.³⁵⁰ Utvalget i NOU 2004:3 som var ledet av Kjønstad, foreslo at lovene for yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd skulle samordnes slik at det medførte enklere behandling for skadelidte og mindre tungvint system.³⁵¹ Forslaget om en ordning med arbeidsskadeforsikring får støtte hos flere, bl.a. Nicolai Skjerdal Vogt.³⁵² Forslaget har vært sendt på høring flere ganger uten at det foreløpig har ført til endringer.³⁵³

I forslaget er det lagt til grunn at erstatningsrettens betingelseslære skal gjelde i et felles kompensasjonssystem for yrkesskader.³⁵⁴ Hvis de to sakene om passiv røyking skulle ha blitt avgjort i henhold til det som utvalget har foreslått, hadde de vært behandlet som én sak med utgangspunkt i erstatningsrettens betingelseslære. Avgjørelsen for både yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd hadde derfor vært slik som i passiv røykedom I.³⁵⁵ Hvis forslaget skulle føre fram, vil betingelseslæren få bredere virkningsfelt innen yrkesskadesaker generelt, mens hovedårsakslæren ville blitt anvendt betydelig mindre. Som nevnt over er det ofte snakk om modifisert betingelseslære, betingelseslære supplert med uvesentlighetslæren eller modifisert hovedårsakslære også når det gjelder yrkesskadeforsikring. Dette fordi årsaksfaktorer med ubetydelig effekt stort sett ikke vil bli tatt hensyn til. Selv om kompensasjonssystemene blir slått sammen vil det derfor ikke medføre at hovedårsakslæren forsvinner helt ut av bildet, men den vil da ha liten betydning i sin tradisjonelle form.

9. Hovedårsakslæren i strafferetten

Norsk strafferettslig teori legger betingelseslæren til grunn med noen enkelte unntak.³⁵⁶ Kravet om årsakssammenheng er noe annerledes i strafferetten enn i erstatningsretten, forsikrings- og trygderett. I strafferetten blir det gjerne spørsmål om tolkning av den enkelte straffebestemmelse, og forsøk på handling kan også være

³⁵⁰ *ibid.*

³⁵¹ *ibid* 224.

³⁵² Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 278.

³⁵³ Asbjørn Kjønstad, *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009) 224.

³⁵⁴ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 278; Runar Narvland, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett 226, 262.

³⁵⁵ Nicolai Vogt Skjerdal, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett 278, 278.

³⁵⁶ Peter Lødrup og Morten Kjelland, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS) 363.

straffbart.³⁵⁷ Hovedårsakslæren anvendes i visse tilfeller også i strafferetten. Som eksempel kan vi nevne straffesaker hvor det er spørsmål om inndragning av vinning. Utvalget i NOU 1996:21 framhever at selv om man i disse tilfeller ikke opererer med et påregnelighetskrav (adekvanslæren), <<må det på samme måte som i erstatningsretten kreves at den straffbare handling er *hovedårsaken* til at vinningen er oppnådd.>>³⁵⁸ (min utheving). Utvalget henviser videre til førstvoterende i Morgenpostsaken i Rt-1948-89 (s.92):

«Jeg mener imidlertid at *den nødvendige årsakssammenheng* er til stede mellom handlingen og utbyttet. Situasjonen for Morgenposten hadde våren 1943 utviklet seg derhen at tyskerne ville ha et systemskifte i avisen, som skulle ledes helt i nazistisk ånd. Nazisten F's overtagelse av redaksjonen og hans senere forbryterske virksomhet i stillingen har vært en *nødvendig forutsetning* for avisens fortsatte drift for bladeierens regning. Hans virksomhet var et *vesentlig og nødvendig ledd* i utgivelsen av avisen. Utbyttet er da etter min mening i lovens forstand vunnet ved en straffbar handling» (mine uthevninger).³⁵⁹

Dommen er relativt gammel, slik at dens rettskildemessig betydning er noe svekket. Jeg nevner den her for å vise at hovedårsakslæren (og uvesentlighetslæren) kan ha betydning i visse type straffesaker, selv om betingelseslæren er hovedregelen som årsaksprinsipp i strafferetten.

10. Sammendrag og konklusjon

Hovedmålet med denne oppgaven var å lage en samlet oversikt over hovedårsakslæren, både i sin tradisjonelle form og i modifisert utgave. I oppgaven har jeg vurdert prinsippets funksjon og rekkevidde og hvordan det fungerer i forhold til andre årsakslærer. Oppgaven inneholder også en kartlegging av prinsippets anvendelse innen forskjellige rettsområder og hvilken betydning det har hatt i tidligere og nåværende rettspraksis.

I oppgaven har jeg også forsøkt å forklare og sammenfatte begrepsbruken vedrørende de forskjellige årsaksteoriene. I rettsavgjørelser og norsk litteratur er begrepsbruken som nevnt ikke konsekvent, og ulike forfattere har brukt ulike betegnelser. Det er enten referert til modifisert hovedårsakslære, modifisert betingelseslære eller uvesentlighetslære. Som det fremgår av kapittel 6.2 oppfatter jeg begrepsbruken i forbindelse med uvesentlighetslæren slik at det dreier seg om et selvstendig begrep som omfatter alle tilfeller hvor ubetydelige årsaksfaktorer blir sjaltet ut. Etter min mening er det

³⁵⁷ *ibid.*

³⁵⁸ NOU 1996:21, 217.

³⁵⁹ Rt-1948-89, 92.

ikke riktig å snakke om en modifisert hovedårsakslære *eller* modifisert betingelseslære, men at disse begrepene brukes parallelt.

Årsaksprinsippet har sine svakheter, men etter mitt syn er det klart at det er en viktig årsakslære i mange relasjoner, både i sin tradisjonelle form og ikke minst som en supplerende regel, det vil si i form av uvesentlighetslæren. Den tradisjonelle hovedårsakslæren er i noen tilfeller hovedregelen, for eksempel når det gjelder ordinær uførepensjon og skadeforsikring.

Norsk erstatningsrett bygger som nevnt på betingelseslæren kombinert med uvesentlighetslæren. Etter å ha gjennomgått flere domsavgjørelser og juridisk litteratur, mener jeg at hovedårsakslæren i sin modifiserte utgave har en viss plass innen erstatningsretten. Grensen mellom tilfeller hvor betingelseslæren anvendes aleine og tilfeller hvor uvesentlighetslæren også blir tatt i betraktning ved vurdering av årsakssammenheng, er imidlertid ikke alltid klar. I følge Engstrøm går norsk erstatningsrett veldig langt i å anerkjenne en årsaksfaktor som rettslig årsak til skaden eller tapet.³⁶⁰ Hvis betingelseslæren er oppfylt er det som sagt lite som skal til før en ansvarlig årsaksfaktor medfører rettslig erstatningsansvar.³⁶¹ Jeg sier meg enig med Bjørn Engstøm når han stiller spørsmål ved om ikke Høyesterett i enkelte relasjoner har gitt betingelseslæren for bred plass og således har gått for langt i å skyve hovedårsakslæren til side.³⁶² I noen skadetilfeller kan det være urimelig at det skal veldig lite til for å komme i erstatningsansvar, derfor bør man ikke søke løsningen utelukkende i betingelsesteorien. Anvendelse av uvesentlighetslæren som en kompletterende regel sammen med betingelseslæren gir, etter min mening, et mer helhetlig og grundigere drøftet resultat ettersom det blir tatt standpunkt til flere momenter i saken.

Etter mitt syn er det behov for forskjellige årsaksteorier for forskjellige situasjoner innen de respektive rettsfeltene. Som nevnt kan det imidlertid være mange fordeler med å samordne årsakskravet for yrkesskadeforsikring og yrkesskadetrygd. Hvis det skulle føre fram, vil betingelseslæren få bredere virkningsfelt innen yrkesskadesaker generelt, mens den tradisjonelle hovedårsakslæren ville blitt anvendt betydelig mindre. Selv om

³⁶⁰ Bjørn Engstrøm, „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 Tidsskrift for erstatningsrett 64, 77.

³⁶¹ *ibid.*

³⁶² *ibid* 64.

kompensasjonssystemene blir slått sammen vil det likevel ikke medføre at hovedårsaks læren forsvinner helt ut av bildet, idet man fortsatt vil anvende uvesentlighets læren.

Litteratur

„adekvans – Store norske leksikon“ <<http://snl.no/adekvans>> lest 11. november 2012.

„årsak – Store norske leksikon“ <<http://snl.no/%C3%A5rsak>> lest 8. november 2012.

Bull H J, *Forsikringsrett* (Universitetsforlaget AS 2008).

Døving I, Hagemann K m.fl., *Forsikring - en innføring* (10 utg., BI Forsikringsakademiet 2004).

Engstrøm B, „Noen ord om det erstatningsrettslige krav til årsakssammenheng“ [1981] *Jussens Venner*, 122.

— „P-pilledommen fra 1992“ [1993] *Lov og Rett*, 376.

— „Kravet til årsakssammenheng i erstatningsretten - belyst særlig ved dykkerdommen i Rt-2003-338“ (2004) nr. 1 *Tidsskrift for erstatningsrett*, 61.

— „Kravet til årsakssammenheng - særlig om hovedårsakslæren“ (2007) Nr. 1-2 *Tidsskrift for erstatningsrett*, 64.

— *Skadeserstatningsloven med kommentarer* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2010).

Hellner J. og Radetzki M., *Skadeståndsrätt* (Norstedts Juridik AB 2010).

Hoel G. A., „Hovedårsaksprinsippet“ (1938) nr. 6 *Norsk Forsikringsjuridisk Forenings Publikasjoner*.

Holgersen G., „Sykdom som trygderettslig vilkår“ [1992] *Jussens Venner*, 225.

Kjelland M., „Årsakssammenheng“ i *Personskadeoppgjør* (6. utg., BI Forsikring 2007), 43.

— *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler* (Gyldendal Norsk Forlag AS 2008).

Kjønstad A, *Folketrygdens uførepensjon* (2. utg., Universitetsforlaget 1992).

— „Fra trygderettens og erstatningsrettens grensesnitt - aksept av yrkesrisiko og medvirkning til yrkesskader og yrkessykdommer“ i *Nybrott og odling - festskrift til Nils Nygaard på 70-årsdagen 3. april 2002* (2002), 433.

— *Folketrygdloven: med kommentarer* (2. utg., Gyldendal Akademisk 2007).

— *Innføring i trygderett: basert på NAV-reformen og nye regler om arbeidsavklaringspenger og alderspensjon* (4. utg., Universitetsforlaget 2009).

Lødrup P, *Oversikt over erstatningsretten* (6. utg., Cappelen Damm 2008).

Lødrup P og Kjelland M, *Lærebok i erstatningsrett* (6. utg., Gyldendal Norsk Forlag AS).

Narvland R, „Kravet til årsakssammenheng i yrkesskadesaker etter folketrygdloven.“ [2008] Tidsskrift for erstatningsrett, 226.

Nygaard N og Holgersen G, *Trygderett: lovforståelse, analysemetode og begrep* (2 utg., Alma mater 1996).

Nygaard N, „Årsaksspørsmål og årsakslærer i skadebotretten“ i *Rettsteori og rettsliv, festskrift til Carsten Smith* (Universitetsforlaget AS 2002), 629.

— *Skade og ansvar* (6. utg., Universitetsforlaget AS 2007).

Schultz M, *Adekvanslären: Vänbok til Jan Kleineman och Stockholm Centre for Commercial Law*. (Jure Förlag AB 2010).

Skjerdal N V, „Samvirkende årsaker ved yrkesskader og yrkessykdommer - To høyesterettsdommer om passiv røyking og betydningen av skadelidtes medvirkning.“ [2005] Tidsskrift for erstatningsrett, 278.

Skårberg L O og Reusch M, *Yrkesskade* (Cappelen Akademisk Forlag 2003).

Smith C, „Om lovgivning, solidaritet og regress i erstatningsretten - omkring ikrafttredelseslovens § 26.“ [1961] Tidsskrift for rettsvitenskap, 337.

Sørensen I, *Forsikringsrett* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag 2010).

Viðar Már Matthíasson, „Um orsakatengsl og reglur um takmörkun á umfangi skaðabótaábyrgðar“ (2002) 52. árg. (4. tölubl.) Tímarit lögfræðinga, 311.

— *Skaðabótaréttur* (Codex 2005).

Wilhelmsen T, *Årsaksproblemer i erstatningsretten: årsakslærer, formålsbetraktninger og økonomisk effektivitet* (Gyldendal 2011).